

**”Me taistelemme veisaten Siionia” –
talvisota Hengellisessä kuukauslehdessä
ja Sanansaattajassa**

Lauri Kesäniemi
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian tutkielma
Toukokuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta	Laitos – Institution Kirkkohistorian osasto	
Tekijä – Författare Lauri Kesäniemi		
Työn nimi – Arbetets titel ”Me taistelemme veisaten Siionia” – talvisota <i>Hengellisessä kuukauslehdessä</i> ja <i>Sanansaattajassa</i>		
Oppiaine – Läroämne Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria		
Työn laji – Arbetets art Maisterintutkielma	Aika – Datum Toukokuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal 80
Tiivistelmä – Referat <p>Tutkimuksessani tarkastelen Suomen ja Neuvostoliiton välillä 1939–1940 käytyyn talvisotaan liittyviä kirjoituksia kahdessa lehdessä, Herättäjä-Yhdistyksen julkaisemassa <i>Hengellisessä kuukauslehdessä</i> ja SLEY:n julkaisemassa <i>Sanansaattaja</i>-lehdessä. Tutkin aineistoa systemaattisesti tarkastelemalla lehdissä hahmottunutta kuvaa sodasta syventyen niissä esiin nousseisiin aiheisiin. Aikarajaukseni on syyskuusta 1939 toukokuuhun 1940 saadakseni selville kokonaisvaltaisen kuvan sodanaikaisesta mielenmaisemasta. 24-sivuista <i>Hengellistä kuukauslehteä</i> julkaistiin kerran kuussa ja 16-sivuista <i>Sanansaattajaa</i> pääsääntöisesti kahdesti kuussa, mutta sota-aikana vain kerran kuussa. Tutkin, miten talvisotaa käsitellään lehdissä sekä millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä niistä löytyy. Tutkin myös, miten lehtien taustalla vaikuttavat herätysliikkeet, herännäisyys ja evankelinen liike, näkyvät kirjoituksissa. Näiden kysymysten lisäksi tarkastelen kokoavasti lehdistä nousevaa miesihannetta tutkittavana aikana.</p> <p>Sotaa käsitellään lehdissä paljon. Siihen liittyvät kirjoitukset vievät tutkittavana aikana noin puolet molempien lehtien sivutilasta. <i>Sanansaattajan</i> ja <i>Hengellisen kuukauslehden</i> poikkeavat profiilit tuovat niiden kirjoituksiin erilaisia äänenpainoja. Kansallis-isänmaallisen <i>Hengellisen kuukauslehden</i> painopiste ei ole ainoastaan hengellisissä kysymyksissä, vaan siinä otetaan kantaa myös ajankohtaisiin aiheisiin. <i>Sanansaattaja</i> keskittyy sen sijaan pääasiallisesti hengellisiin aiheisiin ja SLEY:n sisäisiin asioihin.</p> <p>Molemmat lehdet pitävät sotaa kutsuna parannukseen. Ne esittävät sodan syyksi suomalaisten syntisyyden ja lopunaikojen läheisyyden. Toisaalta sotaa pidetään Jumalan suomalaisille antamana pyhänä tehtävänä, jonka tarkoituksena on hävittää ateistinen bolševismi maailmasta. Molemmat lehdet ottavat uutisen maaliskuussa 1940 solmitusta rauhansopimuksesta järkyttyneenä vastaan. Tutkimuksessani osoitan yhdeltä osalta 1920–1930-luvuilla tavoitellun kansan eheytyksen toteutuneen. Etenkin <i>Sanansaattajan</i> kirjoituksissa iloitaan Suomen kansan käyneen yhtenä miehenä taisteluun vihollista vastaan luokkaristiriidoista huolimatta.</p> <p>Herännäisyyden painotukset ikävöivästä uskosta ja maailmasta erottautumisesta näkyvät <i>Hengellisen kuukauslehden</i> kirjoituksissa. Myös herännäisyyden luonne kansallis-isänmaallisena liikkeenä tulee kirjoituksista esille. Suomalaisia ihannoidaan suuresti ja lehdessä esiintyy myönteisyyttä Suur-Suomi-aatteelle. Niin ikään <i>Sanansaattajasta</i> voi havaita evankelisen liikkeen keskeiset opilliset korostukset pelastusvarmuudesta ja luterilaisen teologian painotuksesta.</p> <p>Lehtiä lukiessani tarkastelen myös, millaisia miehiä niissä ihailaan ja mitä miehiltä odotetaan tutkittavana aikana. Tähän liittyen lehdistä nousee esiin kolme ominaisuutta: uskonnollisuus, urheus ja uhrialttius. Lujasti uskonnollisia ja rohkeita miehiä ihailaan molemmissa lehdissä ja heidän odotetaan olevan valmiita uhraamaan henkensä isänmaan puolesta. Nämä ominaisuudet sopivat myös ajan yleiseen miesihanteeseen, johon poikia kasvatettiin nuoresta pitäen. Aineksia miesihanteeseen liittyen löytyy erityisesti <i>Hengellisessä kuukauslehdessä</i> julkaistuista kirjeistä rintamalta. Sota-aikana erityisesti uhrialttius tulee korostetusti esiin kirjoituksista.</p>		
Avainsanat – Nyckelord Hengellinen kuukauslehti, Sanansaattaja, herännäisyys, evankelinen liike, talvisota, mieskuva		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muuta tietoja		

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimustehtävä	1
1.2 Hengellinen kuukauslehti ja Sanansaattaja	4
1.3 Miesihanne Suomessa maailmansotien välisenä aikana	9
1.4 Tie talvisotaan	11
2 ”Avuksesi huuda Herraa hädässäsi” – lehdet syksyllä 1939	14
2.1 Syyt toiseen maailmansotaan	14
2.2 Pelko Suomen joutumisesta sotaan	17
2.2.1 Rajuilmaa uhkaavia pilviä kerääntyä taivaalle	19
2.2.2 Lutherin taisteluvirsi kansan rohkaisijana	24
3 ”Jumala on meidän väkevä apumme” – talvisodan käsittelyä lehdissä	26
3.1 Taistelutahdon ja rohkeuden valamista	26
3.2 Taistelu ”pirua ja perkelettä” vastaan	29
3.3 Suomen kansa yhtenä Jumalaan turvautuvana rintamana	32
3.4 Veljeskansan ja muun maailman sympatiat Suomen puolella	36
3.4.1 Unkarin tuki Suomelle	37
3.4.2 Ruotsalaisten avustukset SLEY:n työlle	40
4 ”Onneton rauha” – lehdet keväällä 1940	42
4.1 ”Ahdistuksen yössä” – lannistuvat asenteet sodan edetessä	42
4.2 ”Pakkorauha” – pettymys rauhanehdoista	46
5 Daavidina Goljatia vastaan – lehdistä nouseva miesihanne	54
5.1 Uskonnolliset miehet	54
5.2 Urheat miehet	57
5.3 Uhrialttiit miehet	61
6 Tutkimustulokset	66
7 Liitteet	71
8 Lyhenteet	74
9 Lähde- ja kirjallisuusluettelo	75
Painetut lähteet	75
Sanoma- ja aikakauslehdet	75
Kirjallisuus	75
10 Henkilöhakemisto	82

1 Johdanto

1.1 Tutkimustehtävä

Selvitän maisterintutkielmassani, miten talvisotaa käsitellään Herättäjä-Yhdistyksen julkaisemassa *Hengellisessä kuukauslehdessä* ja Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen eli SLEY:n julkaisemassa *Sanansaattajassa*. Aloitan lehtien tarkastelun syyskuun 1939 numeroista ja jatkan sitä toukokuuhun 1940, jotta saan selville koko ”talvisodan kuvan” edeltävine tapahtumineen ja jälkipuinteineen. Koska maisterintutkielma on sivumäärältään rajattu opinnäytetyö, en voi laajentaa tutkimustani enää kesän 1940 numeroihin. Näin ollen kysymys siitä, miten lehdet reagoivat Mannerheimin esittelemään kaatuneiden muistopäivään toukokuussa 1940 jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimusmetodini on historiallis-kvalitatiivinen, jota on perinteisesti käytetty lehdistötutkimuksen saralla. Metodini avulla selvitän tutkittavien julkaisujeni suhtautumista talvisotaan. Historiallis-kvalitatiivisen metodini tukena käytän kvantitatiivista metodologiaa, joka auttaa tiedon analysoinnissa. Sodan saama määrällinen ja laadullinen huomio heijastaa sekä lehden tapahtumasta antamaa kuvaa että suhtautumista siihen. Käyn systemaattisesti läpi molempien lehtien kaikki tutkimukseni aikana julkaistut numerot selvittääkseni sodan lehdissä saaman määrällisen huomion. Vertaamalla esittelemäni aineiston osuutta kirjoitusten kokonaisuutensa saan tutkimusaiheelleni oikeat mittasuhteet.¹ Analysoin aineistoa sekä kronologisesti että temaattisesti. Lehtien uskonnollisen tekstin läpi joudun lukemaan ikään kuin piilofunktiona olevia poliittis-yhteiskunnallisia merkityssisältöjä. Näin tarkoitukseni on luoda mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva talvisodan aikaisista tunnelmista *Sanansaattajassa* ja *Hengellisessä kuukauslehdessä*.

Tutkimustehtävänäni on siis selvittää, miten talvisotaa käsitellään lehdissä ja miten sota-aika näkyy lehtien kirjoituksissa. Tähän liittyen tarkastelen sitä, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä sodan kuvauksessa lehtiä vertailemalla tulee ilmi ja miten lehtien julkaisijoiden taustalla vaikuttavat herätysliikkeet, herännäisyys ja evankelinen liike, näkyvät kirjoituksissa. Otan huomioon, että molempia lehtiä toimitti suhteellisen pieni joukko ihmisiä. Heidän kirjoituksiinsa ja mielipiteitään ei voi välttämättä yleistää koko herätysliikkeen linjaksi, vaan ne ilmentävät lehden taustavoimien arvomaailmaa ja tavoitteita. Julkaisuja pidetään kuitenkin

¹ Teräväinen 2008, 1–4; Landgrén 2013, 127–129.

yleisesti herännäisyyden sekä evankelisen liikkeen äänenkannattajina ja onkin mielenkiintoista tutkia, ketkä toimivat lehdissä kyseisten herätysliikkeiden ääninä.

Näiden kysymysten lisäksi tarkastelen kokoavasti miesihannetta tutkimani aikana. Lähteitä lukiessani selvitän, millaisia miehiä tuona aikana ihailtiin ja mitä miehiltä odotettiin. Miesihannetta käsittelevä luku ei ole irrallinen osa tutkimukseni kokonaishahmotusta, sillä se heijastaa varsin olennaisesti talvisodan mielenmaisemaa suomalaisen uskonnollisesti aktiivisen, kristillis-isänmaallisen väestön keskuudessa. Käsitteeseen suomalaisesta kansallisuudesta on yhdistetty vahvasti erilaisia sukupuolitettuja hahmoja, kuten esimerkiksi toisen maailmansodan aikana ”suomalaiset sotilaat” tai ”naiset kotirintamalla”. Sodat ja niihin valmistautuminen ovat olleet tärkeältä osaltaan rakentamassa myös suomalaista miesihannetta ja historiaa. Teema on näin ylipäänsä Suomen historian kannalta arvokas.

Miesihannetta koskeva tutkimusosuus on mielekästä toteuttaa irrallaan kronologisesta käsittelytavasta, joka on muuten työni jäsentelyn lähtökohtana. Aatehistorialliset mentaliteetit sekä tavat, normit ja arvot eivät näet muuttuneet merkittävästi tässä kontekstissa syksyn 1939 ja kevään 1940 välisenä aikana. Tämän vuoksi miesihanteen pirstominen erillisiin kronologisiin alalukuihin ei ole työn kokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukaista, vaikka olen täysin selvillä kronologian avainasemasta historian tutkimuksessa. Termillä ”mieheys” tarkoitan tässä tutkielmassa maskuliinisuutta runsaasti tutkineiden historian tutkijoiden Ville Kivimäen ja Anders Ahlbäckin määritelmää, jonka mukaan mieheys tarkoittaa ensi sijassa ajatuksia ja ihanteita siitä, millaista ihanteellinen mieheys on. Termi on alati historiallisessa muutoksessa ja sen sisällöistä kamppaillaan jatkuvasti.²

Tutkimukseeni sisältyy aineksia eri historianaloilta – se on osa kirkkohistoriaa, lehdistöhistoriaa, herätysliikehistoriaa, sotahistoriaa ja sukupuolihistoriaa. Tutkimissani lehdissä on monenlaisia tekstityyppejä: pääkirjoituksia, kirjoituksia ajankohtaisista asioista, värssyjä, vanhoja saarnoja ja hartauskirjoituksia sekä *Hengellisessä kuukauslehdessä* myös paljon otteita lukijoiden kirjeistä. Talvisodan sytyttyä etenkin kirjeitä rintamalta julkaistiin paljon. Niistä saa tietoa toisaalta lehden lukijoiden asenteista sotaa kohtaan ja toisaalta *Hengellisen kuukauslehden* toimituksen painotuksista. Myös miesihanteeseen liittyviä teemoja tulee kirjeistä selkeästi esille. Monissa hartauskirjoituksissa otettiin kantaa sotaan liittyviin aiheisiin suoraan tai epäsuoraan. Tutkimukseni piiriin eivät kuulu lehtien sivuilla esiintyvät yksittäiset virsien tai runojen säkeet eivätkä raamatunkohdat, vaikka niillä onkin selkeä yhteys sotaan. Keskityn yksinomaan talvisotaan liittyviin teksteihin, joissa näkyy

² Ahlbäck & Kivimäki 2008, 128; Ahlbäck 2014, 194.

poliittis-yhteiskunnallinen ulottuvuus. Tutkielmani ensimmäinen pääluke keskittyy sotaa edeltäviin kolmeen kuukauteen, toinen pääluke siihen, miten talvisotaa käsitellään lehdissä ja kolmas pääluke sodan loppuvaiheisiin ja välirauhan jälkeisiin numeroihin keväällä 1940. Viimeisessä pääluvussa tarkastelen julkaisujen pohjalta nousutta kuvaa koko tutkimusajan miesihanteesta herännäisyyden ja evankelisen liikkeen piirissä.

Talvisota on varsin tutkittu aihe, josta tulee koko ajan lisää tutkimusta. Talvisotaa koskevaa lehdistötutkimusta on kuitenkin vähän. Martti Julkunen on kuvannut väitöskirjassaan ulkomaisten kirjeenvaihtajien luomaa kuvaa talvisodasta.³ Lisäksi Matti Jurvelin teki Joensuun yliopistossa vuonna 2007 pro gradu -tutkielman sotavuosista vanhoillislestadiolaisuuden (SRK) äänenkannattajassa, *Siionin Lähetyslehdessä*.⁴ Omassa kandidaatintutkielmassani tarkastelin miesihannetta Helsingin Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen *Kuukauslehdessä* sota-aikana, mistä kumpuaa innostukseni tutkia samaa teemaa toisissa julkaisuissa.⁵ Nyt tosin laajennan aiheen koskemaan talvisotaa kokonaisuudessaan, jolloin miesihanne on yksi tutkimuskysymys muiden rinnalla.

Aiempaa tutkimusta *Hengellisestä kuukauslehdestä* ja *Sanansaattajasta* on jonkin verran. Emma Sihvola kirjoitti Helsingin yliopistossa vuonna 2014 pro gradu -tutkielman, jonka aiheena oli jatkosota *Hengellisessä kuukauslehdessä* ja *Sanansaattajassa*.⁶ Molemmista lehdistä on tehty myös muutama muu opinnäyte. Miika Kolari on tutkinut *Hengellisen kuukauslehden* vuosina 1918–1922 julkaistuja numeroita ja vastaavasti Sakari Hosike *Sanansaattajan* vuosien 1917–1922 numeroita. Molemmat tutkimukset ovat tarjonneet minulle hyödyllistä tietoa julkaisujen taustoista.⁷ Herännäisyydestä ja evankelisesta liikkeestä on tehty paljon muutakin tutkimusta, joista etenkin Ilkka Huhdan herännäisyyttä vuosivälillä 1880–1918 tarkasteleva väitöskirja ja Reijo Arkkilan evankelista liikettä välillä 1917–1939 tutkiva väitöskirja ovat olleet avuksi historiallista taustaa selvittäessäni.⁸

Valitsemani lehdet ovat otollisia tutkimukselle. Etenkin *Hengelliselle kuukauslehdelle* on ollut tyypillistä käsitellä runsaasti yhteiskunnallisia kysymyksiä sen alkuajoista lähtien. Evankelisen liikkeen lehdillä oli puolestaan muita herätysliikkeitä laajempi tilaajakunta ja *Sanansaattaja* oli sen pää-äänenkannattaja. Vuonna 1939 *Sanansaattajan* levikki oli 15 500 painosta. Seuraavana vuonna painosmäärä aleni talvisodan vuoksi 12 300 kappaleeseen.⁹

³ Julkunen 1975.

⁴ Jurvelin 2007.

⁵ Kesäniemi 2018.

⁶ Sihvola 2014.

⁷ Kolari 2005; Hosike 2007.

⁸ Arkkila 1975; Huhta 2001.

⁹ SLEY VK 1939, 5; SLEY VK 1940, 5.

Hengellisen kuukauslehden levikkitietoja tutkittavilta vuosilta ei ole saatavilla. Kyseisten vuosien vuosikertomuksia ei ole Kansallisarkistossa eikä myöskään Herättäjä-Yhdistyksen omassa arkistossa Lapualla. *Hengellistä kuukauslehteä* julkaistiin 24 sivun laajuudessa kuukausittain, 16-sivuista *Sanansaattajaa* taas pääosin kaksi kertaa kuussa, mutta yhden kalenterivuoden aikana 20 numeroa. Talvisota vaikutti molempien lehtien julkaisuaikatauluun, mutta materiaalia tutkimukseen on silti paljon käytettävissä. Tutkimusaiheeni on tällä hetkellä tietyllä tapaa myös ajankohtainen, koska tänä keväänä tuli kuluneeksi tasan 80 vuotta talvisodan päättymisestä.

Liitän tutkimukseni laajempaan historialliseen kontekstiin. Talvisodasta on kirjoitettu paljon tutkimusta eri näkökulmista ja käytän sitä hyödykseni saadakseni mahdollisimman monipuolisen kuvan sodan tapahtumista, jota voin sitten peilata tutkimieni lehtien sisältöön. Talvisotaa koskevista tutkimuksista hyödyllisiksi ovat osoittautuneet muun muassa talvisodan aikaisia mielialoja Suomessa käsittelevät teokset *Sodan henki – kaunis ja ruma talvisota* sekä *Talvisodan henki*.¹⁰ Useiden rajatumpiin aihepiireihin keskittyvien teoksien lisäksi yleisteokset *Talvisodan pikkujättiläinen*, *Suomen poliittinen historia 1809–2009* ja Eino Murtorinteen *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990* ovat auttaneet hahmottamaan historiallista, yhteiskunnallista ja kirkollista kontekstia.¹¹ Kirjoittaessani ”kirkon näkemyksistä” tarkoitan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon johtavan papiston näkemystä, jota on yleisesti pidetty koko kirkon näkemyksenä. On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että kirkon sisällä vaikutti useita vaikutusvaltaisia toimijoita, kuten uskonnollisia herätysliikkeitä ja järjestöjä, joiden näkemykset saattavat erota yleisestä linjasta suurestikin. Viime vuosina herännäisyydestä ja heränneistä puhuttaessa on ryhdytty käyttämään termejä körttiläisyys ja körttiläinen, joita käytän itsekin tutkielmassani.

Suomalaisesta miesihanteesta ja -kuvasta 1900-luvulla on julkaistu muutamia tutkimuksia, jotka ovat olleet hyödyllisiä tarkastellessani miesihannetta sota-aikana ja sitä ennen. Etenkin Ville Kivimäki, Anders Ahlbäck ja Arto Jokinen ovat kirjoittaneet aiheesta paljon.¹²

1.2 Hengellinen kuukauslehti ja Sanansaattaja

Herännäisyys syntyi Pohjois-Savossa ja Pohjanmaalla toisistaan riippumattomista herätyksistä 1800-luvun alkupuolella. Vahvasti pietistisen liikkeen yhtenäistyminen tapahtui 1830-luvulla Paavo Ruotsalaisen johdolla. Ruotsalaisen mukaan heränneiden tulisi erottaa itsensä muusta

¹⁰ Ahto 1989; Tepora 2015a.

¹¹ Murtorinne 1995; Leskinen & Juutilainen 1999; Jussila et al. 2009.

¹² Jokinen 2000; Ahlbäck 2006; Jokinen 2006; Ahlbäck & Kivimäki 2008; Ahlbäck 2014; Kivimäki 2014.

maailmasta ja muista uskovista. Heränneet korostivat ”ikäväivää uskoa”, millä tarkoitettiin sitä, ettei ihmisen pitänyt luottaa omaan hurskauteensa, vaan odotettava Jumalan armoa. Herännäisyyteen on yhdistetty voimakas isänmaallisuuden ja esivallan kunnioittamisen korostaminen ja se on liitetty myös kansalliseen herätykseen.¹³

Liike muuttui valtakunnallisesta verrattain paikalliseksi ilmiöksi Paavo Ruotsalaisen kuoleman jälkeen. Alueellinen hajanaisuus loi paineita uusien yhdyssiteiden hakemisille. Yksi vastaus tähän oli Wilhelm Malmbergin (vuodesta 1906 lähtien Wilhelmi Malmivaara) vuonna 1888 perustama *Hengellinen kuukauslehti*. Malmivaara oli kuuluisan herännäispappi Nils Gustaf Malmbergin poika ja hänen vastuulleen lankesi herännäisyyden elvyttäminen sitä kohdanneesta taantumuksesta. Malmivaara saavutti paljon julkisuutta ja tunnustusta herätysjulistajana ja 1890-luvulta lähtien häntä voi pitää liikkeensä johtohahmona. *Hengellisen kuukauslehden* perustamisen taustalla vaikutti todennäköisesti myös herännäisyyden silloinen negatiivinen julkisuuskuva: herännäisjohtajia syytettiin rappiollisuudesta ja liikettä pidettiin ahdasmielisenä. Heränneiden oma ääni haluttiin saada kuuluviin. Herännäisliike ei ollut yksin kritiikin kohteena 1800-luvun loppupuoliskolla, vaan osansa sai myös kirkko, jonka perinteisestä auktoriteetista suomalaiset alkoivat irtautua. Kritiikki sai lukuisat kirkolliset kannattajat yhteisiin puolustusasemiin, mukanaan myös Wilhelmi Malmivaara. Samoihin aikoihin perustettiin useita muita uskonnollisia lehtiä, kuten *Vartija*.¹⁴

Malmivaaran perustamaa lehteä luonnehdittiin ennakoilmoituksissa kirkolliseksi ja kansantajuiseksi, eikä sitä mainostettu herännäisyyden nimissä. Tämän syynä oli todennäköisesti se, ettei Malmivaaran asema herännäisjohtajana ollut vielä tällöin selvä, eikä hän voinut puhua kaikkien körttiläisten nimissä. Lisäksi hän ei halunnut syventää pinnalla olevia kielteisiä mielikuvia herännäisyydestä. Malmivaara pyrki siis aikakauden muiden uskonnollisten lehtien tavoin vetoamaan laajasti kirkollisiin piireihin, eikä ainoastaan omaan liikkeeseensä. Malmivaara kuului tuoreen Kuopion piispan, Gustaf Johanssonin, tukijoihin. Hän näki Johanssonin raamatullisuudessa ja sydämen hurskautta korostavassa uskossa hienon esikuvan körttiläisille. Hyvät suhteet kirkon johtoon olivat olennainen osa herännäisyyttä, joten *Hengellisen kuukauslehden* kirkollisuus oli näin perusteltua. Malmivaaran ajoista alkaen herännäisyyden johtavilla hahmoilla oli merkittävä asema kirkollisessa keskustelussa.¹⁵

¹³ Haavio 1965, 43; Huotari 1981, 24–24; Murtorinne 1995, 183; Salomäki 2010, 44–45.

¹⁴ Heikkilä 1988, 8, 13; Raittila 1991, 29; Huhta 2001, 71–72, 75–78.

¹⁵ Raittila 1977, 148; Heikkilä 1988, 7, 12–15; Raittila 1991, 38; Huhta 2001, 78.

Ulospäin suuntautuneisuudesta huolimatta lehdestä kehittyi pian herännäisyyden sisäryhmälehti, joka levisi pääasiassa herännäisyyden elpyville alueille. Muista herätysliikejulkaisuista poiketen *Hengellinen kuukauslehti* on perustamisestaan lähtien ottanut kantaa ajankohtaisiin kirkkopoliittisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Lehdessä julkaistiin kirjoituksia koskien esimerkiksi sisällissotaa ja uskonnonopetuksen järjestelyitä. Lisäksi lehti oli suomalaismielinen. Suomalaisen puolueen kansanedustajanakin toiminut Malmivaara kirjoitti itse suurimman osan lehden kirjoituksista ja lehden linja olikin nimenomaan Malmivaaran linja. Hänen kirjoitustyyliinsä tunnettiin hyvin värikkäänä ja iskevänä. Vaikka Malmivaara varoi ottamasta liikaa kantaa puoluepoliittisiin kiistoihin, koska ei halunnut lehden sitoutuvan avoimesti mihinkään puolueeseen, on Miika Kolari osoittanut hänen oikeistolaisen politiikkansa näkyneen silti vahvasti lehden sisällöissä.¹⁶

1890-luvun loppua kohden lehden kirjoittajakunta laajeni koko ajan. Kun 1880-luvun lopussa kirjoittajia oli alle kymmenen, osallistui kymmenen vuotta myöhemmin sen kirjoittamiseen jo miltei neljäkymmentä ihmistä. Lehti tunnettiin heränneen kansan äänenkannattajana, mutta kannanotot olivat kuitenkin yleensä pienen johtoportaan määrittelemiä. Wilhelmi Malmivaara toimitti lehteä kuolemaansa, vuoteen 1922 saakka. Vuonna 1908 mukaan liittyi Malmivaaran vävy, kouluneuvos Matti Pesonen, joka otti vastuulleen lehden kustantamisen ja talouden. Pesosesta tuli päätoimittaja Malmivaaran kuoleman jälkeen ja myös Malmivaaran pojat, Väinö ja Arvi Malmivaara, olivat tällöin liittyneet toimittajakuntaan.¹⁷

Pesosen kaudella *Hengellisen kuukauslehden* näkökulmana oli liikkeen sisäisten suhteiden hoitaminen isänmaallisia ja ajankohtaisia kysymyksiä unohtamatta. Ne saivat kuitenkin Pesosen kaudella vähemmän huomiota. Esimerkiksi 1920-luvulla lehdessä esiintyi harvoja valtiollista elämää koskevia mainintoja. Vuonna 1923 levikki oli 6968 kappaletta. Malmivaaran kuoleman jälkeen lehden suosio kasvoi, mikä johtunee siitä, että sitä markkinoitiin nyt entistä enemmän heränneiden yhdyssiteenä. Se oli 1900-luvun alun monipuolisimpia uskonnollisia lehtiä – hengellisen aineiston lisäksi se koostui esimerkiksi kirjallisuusesittelyistä, lukijoiden kirjeistä, elämäkerroista ja vuonna 1912 perustetun Herättäjä-Yhdistyksen toimintakertomuksista. Myös Pesosen henkilökohtaiset intressit, uskonnollinen heimotyö ja yhteyksien pitäminen sukukansoihin, saivat paljon palstatilaa. 1930-luvun alussa *Hengellisessä kuukauslehdessä* asetuttiin kannattamaan Lapuan liikettä, mistä ilmenee toimituksen oikeistolaiset arvot. Herännäispapit olivat aktiivisesti mukana

¹⁶ Heikkilä 1991, 71; Raittila 1991, 38; Seppo 1988, 25; Huhta 2001, 84–85; Kolari 2005, 86.

¹⁷ Taipale 1988, 33, 42; Heikkilä 1991, 71; Huhta 2001, 85–87.

Lapuan liikkeen toiminnassa. Vaikka heränneet profiloituivat julkisessa keskustelussa oikeistolaiseksi, oli lopulta vain pieni osan sen kannattajista mukana poliittisesti oikeistolaisessa toiminnassa. Vuonna 1937 Pesosen avuksi *Hengellistä kuukauslehteä* toimittamaan nimettiin toimituskunta, jonka jäseniä olivat körttipapit Aukusti Oravala, E. W. Pakkala ja A. J. Soveri. Herännäisyyden keskeisiä kannatusalueita olivat maailmansotien välisenä aikana Kalajokilaakso, Etelä-Pohjanmaa ja Pohjois-Savo.¹⁸

Sanansaattajan taustalla vaikuttava evankelinen liike syntyi eräänlaisena vastareaktiona pietistiselle herännäisyydelle 1840-luvulta lähtien. Syntyyn vaikutti merkittävästi Paavo Ruotsalaisen ystävän ja kuuluisan herännäispapin, Fredrik Gabriel Hedbergin (1811–1893), toiminta. Armoa ikävöivän uskon sijaan Hedberg korosti iloista uskoa ja pelastusvarmuutta, joka pohjasi Kristuksen lunastustyöhön. Lopullinen irtaantuminen herännäisyydestä tapahtui vuonna 1844 ja Hedbergin kannattajia alettiin kutsua evankelisiksi. Liike järjestäytyi organisaatiomuotoiseksi 1870-luvun alussa, jolloin perustettiin Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys eli SLEY. Vuonna 1876 SLEY alkoi julkaista liikkeen omaa äänenkannattajaa *Sanansaattajaa* ja sen ruotsinkielistä sisarlehteä *Sändebudetia*. Evankelisen liikkeen julkaisemat lehdet olivat siitä lähtien sekä määrältään että levikiltään laajimpia julkaisuja muiden herätysliikkeiden julkaisuihin verrattuna.¹⁹

Sanansaattaja ilmestyi kahdesti kuukaudessa kuusitoistasivuisena. Sen tarkoituksiksi ilmoitettiin Jumalan lahjoittaman armon, sakramenttien, luterilaisen tunnustuksen ja Raamatun sanan esillä pitäminen. Toimittajat olivat suurilta osin liikkeen pappeja. Toimituksesta vastasi aina Evankeliumiyhdistyksen johtoasemassa oleva henkilö. Suurimman osan sisällöstä veivät hartaus- ja opilliset kirjoitukset. Muista uskonnollisista lehdistä poiketen lähetystyöhön liittyviä tekstejä julkaistiin *Sanansaattajassa* paljon, mitä selittää luonnollisesti yhdistyksen aktiivisuus lähetystyössä. Se aloitti oman lähetystyönsä Japaniin 1900-luvun alussa. Vähitellen lehden asema nimenomaan SLEY:n äänenkannattajina korostui ja lehdessä keskityttiin suurimmaksi osaksi oman liikkeen asioihin, eikä niin paljon yhteiskunnallisiin kysymyksiin kuin *Hengellisessä kuukauslehdessä*. Yhdistyksen rooli lehden taustalla näkyi muun muassa siinä, että yhdistyksen toimintaan liittyviä asioita, kuten tilityksiä, julkaistiin lehden sivuilla. Siinä missä *Hengellisen kuukauslehden* linja perustui pitkälti muutaman yksittäisen toimittajan näkemyksille, oli *Sanansaattajan* toimituskunta monipuolisempi.²⁰

¹⁸ Arkkila 1975, 176; Raittila 1977, 140; Taipale 1980 189–195; Huotari 1981, 25; Taipale 1988, 42–45, 49; Heikkilä 1991, 70–71; Salomäki 2010, 42–44; Yrjölä 2016, 55–57.

¹⁹ Marjokorpi 1977, 191; Huotari 1981, 29–31; Santakari 2003, 14–16; Salomäki 2010, 45–46.

²⁰ Heikkilä 1991, 68; Raittila 1991, 31; Hosike 2007, 80.

1890-luvulle asti evankelisen liikkeen kannattajajoukko kasvoi ja toiminta kehittyi huomattavasti. Tähän asti liikkeellä oli myös paljon kirkollista vaikutusvaltaa, mikä perustui aktiivisiin maallikoihin ja evankelistaustaisiin pappeihin. 1890-luvulla opilliset kiistat kuitenkin johtivat liikkeen kannattajien eristäytymisen kirkosta. Liikkeen historian aikana kiistoja on aiheuttanut kirkkosuhteen lisäksi myös kielikysymys 1920-luvulla. 1800-luvun lopulta lähtien evankelisten toiminta kehittyi entisestään. Evankeliumiyhdistys esimerkiksi perusti evankelisia nuorisoliittoja eri puolille maata. Toiminnan monipuolistuminen vakiinnutti liikkeen asemaa kansan keskuudessa. Sen kolme pääkannatusaluetta olivat eteläinen vyöhyke Varsinais-Suomesta ja Satakunnasta Lounais- ja Etelä-Hämeen kautta Kymenlaaksoon, itäinen vyöhyke Etelä-Karjalassa ja Karjalankannaksella sekä läntinen vyöhyke Etelä- ja Keskipohjanmaalta pohjoiseen Keski-Suomeen. Kannattajakunta oli hyvin heterogeenistä ja poliittisesti liikettä on pidetty kaikista neutraaleimpana herätysliikkeenä.²¹

1920-luvun lopulla Suomessa alkaneet poliittiset ristiriidat heijastuivat evankeliseen liikkeeseenkin. Taistelu kommunismia vastaan näkyi Evankeliumiyhdistyksen julkaisuissa. *Sanansaattajassa* kommunisminvastaista Lapuan liikettä kannatettiin, vaikkakin politiikan sijaan siinä korostettiin liikkeen kristillisiä tarkoituksia – kommunismia pelättiin sen kristinuskonvastaisuuden vuoksi. Evankelisten ja heränneiden välit olivat olleet liikkeiden irtaantumisen lähtien kireät, mutta kommunismin vastaisessa taistelussa liikkeet seisoivat aluksi yhdessä rintamassa. Lopulta evankeliset jättäytyivät nopeasti pois Lapuan liikkeen toiminnasta, mihin vaikutti osaltaan heränneiden keskeinen asema sen toiminnassa. Mäntsälän kapinan (1932) myötä myös kirkko alkoi suhtautua kommunismia vastustavaan liikehdintään kielteisesti, mikä lähensi evankelisten välejä kirkkoon. Kapinan jälkeen evankeliset arvostelivat tiukasti heränneiden näkyvää roolia Lapuan liikkeessä, mikä oli omiaan tulehduttamaan näiden kahden osapuolen välejä.²²

Kirkon johto yritti 1930-luvulla koota herätysliikkeet yhteistoimintaan kirkon sisällä, minkä johdosta kirkko alkoi suhtautua entistä myönteisemmin Evankeliumiyhdistykseenkin. Samalla papiston asenteet evankelista liikettä kohtaan muuttuivat myönteisimmiksi ja se alettiin nähdä kansankirkon tukiliikkeenä. Myös Evankeliumiyhdistyksen johto suhtautui nyt suopeammin kirkkoon, eikä kirkkokritiikkiä yhdistyksen julkaisuissa esiintynyt enää yhtä paljon kuin ennen. 1930-luvulla esiintyi joitain ristiriitoja kirkon ja evankelisten välillä muun muassa uuteen raamatunkäännökseen liittyen, mutta vuosikymmenen loppua kohti tultaessa kiistat unohtuivat, kun Suomen asema kansainvälisessä politiikassa alkoi näyttää uhatulta.

²¹ Arkkila 1975, 15–16; Huotari 1981, 30–31; Talonen 1982, 208; Salomäki 2010, 46–47; Kakkuri 2011, 22–28.

²² Arkkila 1975, 174–177; Kakkuri 2011, 27–28.

Vuoteen 1938 asti pääkysymyksiä *Sanansaattajassa* olivat opilliset taistelut muiden herätysliikkeiden kanssa sekä oman toiminnan kehittyminen. Kansainvälisen tilanteen kärjistyessä opilliset rajankäynnit väistyivät lehden sivuilta, koska kristityt haluttiin koota yhteiseksi rintamaksi sodan uhan alla.²³

1.3 Miesihanne Suomessa maailmansotien välisenä aikana

Valkoisten voitettua sisällissodan ryhdyttiin Suomessa rakentamaan niin kutsuttua valkoista Suomea. Tässä keskeisessä asemassa oli maanpuolustusjärjestelmä. Tuoreessa itsenäisessä valtiossa oli tarve säätää asevelvollisuuslaki, minkä seurauksena käytiin keskustelua siitä, millä tavalla mieheys tulisi militarisoida suomalaisten tulevaisuuden turvaamiseksi. Miesten yleinen asevelvollisuus levisi Ranskan vallankumouksesta alkaen hitaasti ympäri Eurooppaa 1800-luvulla. Venäjän keisarikunnassa yleinen asevelvollisuusjärjestelmä otettiin käyttöön 1870-luvulla ja vuonna 1881 myös Suomen suuriruhtinaskunnassa. Armeijan tehtävänä oli tuottaa tietoa siitä, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia ihanteellisen miehen elämään kuului.²⁴

Kun Suomessa loppuvuonna 1917 pohdittiin puolustusjärjestelmää, kannatti joukko porvarillisten puolueiden kansanedustajia tsaarinaikaista yleistä asevelvollisuuslakia. Sosiaalidemokraatit ja maalaisliittolaiset suhtautuivat vanhaan järjestelmään kielteisesti, mutta epävakaa sisäpoliittisen tilanteen vuoksi maalaisliittolaisetkin kannattivat lopulta porvarillista rintamaa. Sosiaalidemokraattien vastustuksen myötä asia ei kuitenkaan edennyt lopulliseen äänestykseen. Sosialistisen retoriikan mukaan porvarit pyrkivät takaisin maailmansotaa edeltäneeseen, työläisiä sortavaan maanpuolustusmuotoon, kun taas sosialistit edustivat reilua ja edistyksellistä yhteiskuntaa. Työläismiesihanteessa olennaisena piirteenä oli kunnollisuus, ja sosialistit uskoivat asevelvollisuusarmeijan turmelevan sen moraalittomilla opeillaan.²⁵

Sisällissodan jälkeen valtaa pitänyt porvaristo piti puolustusvoimia maan turvan lisäksi myös jakautuneen kansakunnan eheyttämisen välineenä. Sotilaskoulutuksella oli keskeinen rooli suomalaisen miesihanteen rakentamisessa. Asevelvollisuuslain myötä jokainen mies joutui suorittamaan varusmieskoulutuksen, joka valmisti miehiä merkittävällä tavalla tulevaan sotakokemukseen talvisodassa. Ajan lukemisto propagoi voimakkaasti armeijan puolesta. Siellä pojista kasvaisi miehiä ja he saivat hyvien sotilaiden ominaisuuksia, kuten fyysistä

²³ Arkkila 1975, 194–195, 200–203, 257, 263, 274–275; Heinonen 1977, 86; Raittila 1977, 142.

²⁴ Ahlbäck 2014, 192, 196–198; Kivimäki 2014, 249.

²⁵ Ahlbäck 2014, 201–204.

voimaa, rohkeutta, isänmaallisuutta ja uhrimieltä – nämä kaikki olivat myös porvarillisen miesihanteen mukaisia piirteitä.²⁶

Suomen nuorisoon haluttiin istuttaa sotilaallinen henki, mikä ilmeni muun muassa siinä, että poikakoulujen urheiluopetusta alettiin kehittää heti sisällissodan jälkeen. Armeijan lisäksi erityisesti maaseudulla suosittu suojeluskunnat kasvattivat nuoria miehiä isänmaallisuuteen ja uhrilttiuteen. Suojeluskuntajärjestö oli jäsenmäärältään Suomen suurimpia kansalaisjärjestöjä: siihen kuului enimmillään miltei 127 000 jäsentä. Suojeluskuntatyöhön liittyi myös nuorisotoimintaa. Poikatoiminnan tavoitteena oli tehdä pojista velvollisuudentuntoisia, kurinalaisia ja kestäviä miehiä esimerkiksi sotilasotteluiden ja urheilukisojen avulla. Suojeluskunta-tyyppiset järjestöt olivat maailmansotien välisessä Euroopassa yleisiä, mutta suomalaisen suojeluskuntajärjestöön on liitetty erityispiirteinä vahva luterilainen traditio – kristillinen eetos läpäisi suomalaisessa sotien välisessä yhteiskunnassa kaiken. Kirkko toimi läheisessä yhteistyössä suojeluskuntien kanssa ja oli maanpuolustustyölle myötämielinen: papisto piti patriotismia arvokkaana ja kristinuskon sanoman kanssa sopusoinnussa olevana tunteena. Myös partioliikkeessä kasvatettiin nuoria samojen ihanteiden mukaan kuin suojeluskunnissa.²⁷

Akateemisessa Karjala-Seurassa (AKS), vuonna 1922 perustetussa oikeistonationalistisessa ylioppilasjärjestössä, nuoren teologi- ja pappispolven kansalliset ihanteet saivat selvän ilmentymän. Myös lukuisat herännäisylioppilaat osallistuivat seuran toimintaan. Seura tunnettiin etenkin Suur-Suomi-aatteesta, joka sai Suomessa paljon kannatusta maailmansotien välisenä aikana. AKS oli merkittävä isänmaallisuuden ja maanpuolustushengen edistäjä ennen toista maailmansotaa. Seura korosti kurinalaista ja kovaa miehistä luonnetta, siveellisyyttä, uhrilttiutta sekä kristinuskoa. AKS:n perustajiin kuului körttitaustainen poliitikko ja pappi Elias Simojoki. Simojoen elämää tutkinut Miika Siironen on tiivistänyt seuran ideologian yksinkertaiseen muotoon: AKS halusi synnyttää suomalaisissa vihaa venäläisiä ja maanpettureita kohtaan. Näin syntyisi kansallinen yhtenäisyys sisällissodan repineelle kansakunnalle, mikä taas johtaisi lopulta Suur-Suomen syntymiseen.²⁸ Maailmansotien välisen ajan näkemystä ihannemiehestä kuvaa Simojoen sanat hänen pitämässään puheessa oikeistoradikaalisen Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) Sinimustat-nuorisojärjestön tilaisuudessa vuonna 1935:

²⁶ Ahlbäck 2006, 110; Tepora 2011, 232–234.

²⁷ Vasara 1997, 520–521; Lauha 1999, 64–66; Suni 2005, 188–190; Tepora 2011, 234; Nevala-Nurmi 2014, 225; Näre 2014, 199–200.

²⁸ Karttunen 1988, 8; Kansanaho 1991, 24; Murtorinne 1995, 127; Eskelinen 2004, 158; Nevala-Nurmi 2014, 231; Siironen 2017, 10, 21, 82.

Tämän intohimon täytyisi täyttää myös Suomen nuorison sydämet: halu uhrautua, antaa kaikki Isänmaan tähden, että se tarvitsee taistelussa sen puolesta palavan, fanaattisen uskon, nuoruuden koko voiman ja tahdon. – Meitä, jotka johdamme tätä nuorisoa, on syytetty siitä, että me sallimme tällaista kiihoitusta nuorison keskuudessa. – Me emme sitä ainoastaan salli, me harjoitamme sitä systemaattisesti, jotta tämä kansa lopultakin heräisi.²⁹

1.4 Tie talvisotaan

Ensimmäisen maailmansodan lopputulosta on pidetty toisen maailmansodan siemenenä. Kun Saksa sai osakseen rankat rauhanehdot ja kaiken syyllisyyden sodasta, oli ilmapiiri Euroopassa revanssille otollinen. 1920-luku oli koko maailmassa rauhallista ja toiveikasta aikaa, jota kuitenkin varjosti uusi bolševikkihallitus Neuvostoliitossa. Adolf Hitlerin noustua valtaan Saksassa vuonna 1933 alkoi levoton kausi, jolloin Eurooppa alkoi huolestua Saksan sotilaallisesta noususta ja valmistautua uuteen sotaan. 1920-luvulla solmitut liitot ja sopimukset alkoivat menettää uskottavuuttaan, kun Saksa erosi niistä. Aiemmin epäluuloisesti länsivaltoihin suhtautunut Neuvostoliitto liittyi Saksan kansallissosialistisen vallan kasvaessa länsivaltojen muodostamaan Kansainliittoon, mikä toisaalta lisäsi liiton arvovaltaa hetkellisesti. Saksan noustessa Länsi-Eurooppa alkoi vähitellen lähentyä Neuvostoliiton kanssa, joka oli Saksan ideologinen vastakohta.³⁰

Saksa valtasi alueita naapurivaltioiltaan rauhanomaisesti vuodesta 1938 lähtien. Ensin osaksi Saksaa liitettiin Itävalta, myöhemmin Tšekkoslovakia. Kesällä 1939 Ranska ja Iso-Britannia etsivät tukea Neuvostoliitolta, mutta neuvottelut olivat hitaita Neuvostoliiton suurten vaatimusten vuoksi. Elokuussa 1939 kaikki yllättyivät, kun Saksa ja Neuvostoliitto solmivat keskenään avunantosopimuksen. Tämä Molotov–Ribbentrop-sopimus sisälsi lisäpöytäkirjan, jolla Itä-Eurooppa jaettiin Saksan ja Neuvostoliiton etupiireihin. Baltian maat ja Suomi määriteltiin kuuluvaksi Neuvostoliiton etupiiriin. Lisäpöytäkirja oli salainen, mutta Suomen johto osasi aavistaa siitä jotain.³¹

Suomi noudatti ulkopoliitikassaan 1920-luvulla liittoutumattomuuden periaatetta. Neuvostoliitto oli tarjonnut Suomelle hyökkäämättömyyssopimusta vuonna 1926, mutta sopimusta ei tällöin syntynyt. Äärioikeiston suosion kasvu 1920- ja 1930-luvun vaihteessa sekä Inkerin kriisi aiheuttivat kitkaa Suomen Neuvostoliiton-suhteissa. Kun äärivasemmiston suosio kasvoi Suomessa 1920-luvun loppua kohden, syntyi vastareaktion useita kommunisminvastaisia järjestöjä. Vuoden 1929 lopussa Lapualla tehtiin hyökkäys kommunistinuoria kohtaan. Kannatusta koko Suomen alueella saanut Lapuan liike oli näin syntynyt. Sen kannattajat kyydittivät väkisin vasemmistolaisia itärajalta, heidän

²⁹ Helanen 1942, 147.

³⁰ Turtola 1999a, 13–18, 35–36.

³¹ Turtola 1999a, 19–21; Tepora 2015a, 23.

”ihannevaltakuntaansa”. VäkivaltaisuuDET käänsivät lopulta liikkeen suosion laskuun.

Suomessa lehdistö reagoi vahvasti Inkerin kriisiin vuonna 1930, kun Neuvostoliitto terrorisoi inkeriläisiä talonpoikia. Terrori sai etnisen joukkopuhdistuksen mittasuhteet, kun venäläiset vangitsivat ja surmasivat inkeriläisiä.³²

Vuonna 1931 hyökkäämättömyyssopimusneuvottelut aloitettiin uudestaan ja seuraavana vuonna sopimus tehtiinkin. Suomi oli Kansainliiton jäsen, mutta kun liitto alkoi 1930-luvun kuluessa menettää arvoaltaansa, ryhdyttiin Suomessa tekemään entistä enemmän yhteistyötä muiden Pohjoismaiden kanssa. Maan sisällä poliittiset voimasuhteet muuttuivat, kun SDP sai kaksi perättäistä vaalivoittoa ja Kokoomus teki pesäeroa vuosikymmenen alussa suosiota nauttineeseen äärioikeistoon. Kyösti Kallion tultua presidentiksi 1937 muodostettiin Suomessa ensimmäinen punamultahallitus, mikä vauhditti kansallista eheyttämistä.³³

Neuvostoliiton ja Suomen välillä oli neuvotteluyhteys mahdollisista alueluovutuksista vuodesta 1938 lähtien. Neuvostoliiton johto katsoi, ettei muutamaa vuotta aiemmin solmittu hyökkäämättömyyssopimus taannut valtion turvallisuutta riittävästi Saksan vahvistuessa koko ajan. Keväällä 1939 Neuvostoliitto pyrki vuokraamaan alueita Suomenlahdelta Itä-Karjalan aluekorvauksia vastaan, mutta nämä neuvottelut kariutuivat suomalaisten tahdottomuuden vuoksi. Kun tilanne Euroopassa kiristyi, alettiin Suomessa huolestua Puolustusvoimien tilasta. Sotamarsalkka Mannerheim olisi lisännyt armeijan määrärahoja, mutta punamultahallitus pääministeri Aimo Cajanderin johdolla suhtautui tähän torjuvasti. Tilanne kärjistyi Mannerheimin eropyyntöön, mutta asia saatiin lopulta sovittua hallituksen taipuessa lisäämään varoja Puolustusvoimien hankintoihin.³⁴

Maailmansotien välisenä aikana Suomessa tapahtui huomattavaa poliittista, taloudellista ja sosiaalista kehitystä sekä kansan yhtenäistymistä. Vuodesta 1918 lähtien valtiovalta oli yrittänyt integroida toisistaan eristyneitä kansanosia muun muassa asevelvollisuuden avulla. Armeijassa tehtiin valistustyötä, jonka tavoitteena oli päästä yli luokkaristiriidoista ja tehdä suomalaisista eheä kansa yhteistä vihollista, Neuvostoliittoa, vastaan. Myös kirkko katsoi yhdeksi tehtäväkseen sotien välisessä Suomessa kansallisen eheyttämisen. Kirkolla oli hyvin vahva asema, vuonna 1939 siihen kuului 96 prosenttia väestöstä. Herätyskristillisyys ja luterilainen katekismuskristillisyys värjivät kirkon toimintaa ja sananjulistusta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen tapahtunut kansallisuusaatteen uusi nousu nosti herätysliikkeiden suosiota. Ulkomailta ei haluttu lainata mitään, vaan omaa herätysliikeväritteistä kristillisyyttä

³² Turtola 1999a, 30–31; Hentilä 2009, 141–142, 152–154, 162.

³³ Hentilä 2009, 167–172.

³⁴ Turtola 1999a, 32; Hentilä 2009, 175–177; Tepora 2015a, 23.

pidettiin parhaana. Raamatullinen ilmoitus ja kansallinen historia nivottiin yhteen ja Jumalan uskottiin ottaneen Suomen kansan erityiseen varjelukseensa.³⁵

Myös AKS:n yhtenä päämääränä oli kansallinen eheyttäminen. 1930-luvun loppuun tultaessa kansalaisten mielialat olivat yhtenäistyneet ja luokkarajat hälventyneet maanpuolustushengen kasvaessa. Eheytyminen oli toisaalta yhtenäistämispolitiikan tulosta ja toisaalta taas spontaania kehitystä. Tästä konkreettisena osoituksena olivat kesällä 1939 alkaneet vapaaehtoiset linnoitustyöt Karjalankannaksella. AKS:n aloitteesta 60 000 vapaaehtoista maanpuolustustahtoista kansalaista lähti rajalle töihin. Vapaaehtoisten joukossa olivat edustettuina kaikki yhteiskuntaluokat.³⁶

³⁵ Murtorinne 1995, 124–125, 128; Lauha 1999, 65–66; Lauha 2002, 81.

³⁶ Heinonen 1977, 84; Soikkanen 1984, 386–387; Ahto 1989, 9–10; Ahlbäck 2006, 110; Jokinen 2006, 144; Tepora 2015a, 25–28.

2 ”Avuksesi huuda Herra hädässäsi” – lehdet syksyllä 1939

2.1 Syyt toiseen maailmansotaan

Kun toinen maailmansota syttyi 1. syyskuuta 1939, pohdittiin molemmissa julkaisuissa, mikä oli sodan syynä. Heti syyskuun numerosta lähtien sota oli vahvasti nähtävillä *Hengellisen kuukauslehden* sivuilla. Pesonen kirjoitti, kuinka suuren yleisön silmissä syyllinen oli se, ”jota kohtaan sotapropaganda on saanut herätetyksi enimmäen vastenmielisyyttä ja vihaa”. Hän jatkoi esittäen, että kuitenkin todellinen syy sotaan olisi suurten valtojen itsekäs taistelu maailmanherruudesta ja ensimmäisen maailmansodan päättänyt Versaillesin rauha, jota hän kuvaili ”väkivaltarauhaksi” ja ”vääryydeksi”. Rauhansopimuksessa Saksan nimiin laitettiin kaikki syyllisyys sodasta. Sopimus herätti saksalaisissa katkeruutta, ja sitä on pidetty osasyynä toisen maailmansodan syttymiselle.³⁷

Suomen sisällissodassa Saksa avusti valkoista puolta sotilaallisesti ja Suomen ulkopoliittikka nojautui paljolti Saksaan itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuonna. Saksan tappio ensimmäisessä maailmansodassa merkitsi saksalaissuuntauksen loppua, mutta monet suomalaiset sekä kirkko olivat yhä Saksalle kiitollisia 1930-luvun lopussa, vaikka papiston keskuudessa esiintyi myös kasvavaa kritiikkiä natsismia kohtaan. Toisaalta kirkko jakoi natsien näkemyksen kielteisestä suhtautumisesta kommunismiin.³⁸ Suomessa siis asennoiduttiin Saksaan pääasiassa ystävällismielisesti, mistä *Hengellisen kuukauslehdenkin* kirjoitus kieli.

Hengellisessä kuukauslehdessä ilmaistiin, kuinka maailman kansat olivat olleet aina samanlaisia, aina alttiita väkivallantekoihin ja sotiin. Jo ennen toisen maailmansodan syttymistä Aukusti Oravala viittasi ensimmäiseen maailmansotaan kuvaillessaan, kuinka ”sama viha raivoaa maailmassa kuin aina ennenkin”.³⁹ Tämä lokakuussa julkaistu kirjoitus oli saarnateksti, joka oli peräisin heinäkuulta, jolloin maailmanpoliittinen tilanne oli jo kireä. Herännäisyydelle tyypillinen ikävöivän uskon käsitys näkyy kuukauslehdessä selkeästi. Ihminen ei saa luottaa omaan hurskauteensa, vaan yksin Jumalaan. Pesosen mukaan rauhaa ei voinut saavuttaa, elleivät ihmiset nöyrtyisi ja antautuisi Jumalalle. Hän tulkitsi sodan johtuvan lopulta siitä, että ihmiset olivat turmeltuneita ja omaa etuaan tavoittelevia. Tätä samaa selitystä tarjottiin syyksi myös ensimmäiselle maailmansodalle kahtakymmentä vuotta aiemmin. Oravala oli samoilla linjoilla kirjoittaessaan ihmisten rakastavan enemmän pimeyttä

³⁷ HK 9/1939 Sota (pk.); Turtola 1999a, 13; Alnæs & Eskelinen 2007, 187–188.

³⁸ Lauha 2002, 96; Hentilä 2009, 114, 125–126.

³⁹ HK 10/1939 Jeesus Kristus valomme (pk.).

kuin valoa, eikä kirkkojen julistus ollut saanut otetta ihmisistä, koska ihmiset eivät olleet omaksuneet ”rakkauden oppia”, mitä sodat välttääkseen tarvittaisiin. Vuoden viimeisessä numerossa A. J. Soveri yhtyi Oravalan ja Pesosen näkemyksiin ja arveli hallitusten ja kansojen tappelunhalun hillitsemisen olevan mahdotonta ilman Jumalan puuttumista asioihin.⁴⁰ Sotien välisessä Suomessa uskonnolla ja kirkolla oli jatkuvasti vahva asema, mutta sekularisaatio näkyi silti yhteiskunnassa, minkä nämäkin kirjoitukset osoittavat.⁴¹

Lopun aikojen läheisyyttä ja ihmisten etääntymistä Jumalasta tarjottiin molemmissa tutkimissani julkaisuissa selitykseksi sotaan. *Hengellisessä kuukauslehdessä* Jaakko Markkola kirjoitti:

Aika, jossa elämme, tarjoaa kyllä runsaasti Herran tulemisen tunnusmerkkejä. Valtakuntien väliset suhteet ovat ankarassa jännityksessä, eri kansanluokat elävät epäsovussa, on lakkaamatonta sotaa ja verisiä kapinoita eri osassa maailmaa. – – Jumalan vanhurskauden vaatimukset syrjäytetään, ihmiset elävät suruttomasti, laittomuus on päässyt vallalle, ja rakkaus, johon Jumalan laki velvoittaa, kylmenee kylmenemistään.⁴²

Markkola teki kirjoituksessaan körttiläisyydelle tyypilliseen tapaan eron uskovien ja ”suruttomien” välillä. Tämä suruttomuus esitettiin sodan lisäksi yhdeksi merkiksi siitä, että maailmanloppu oli lähellä. Hän nosti esimerkiksi suruttomuuden noususta sanomalehtien lisääntyvät huvi-ilmoitukset, kuten tanssipaikkojen mainokset. Körttiläisyys pyrki erottautumaan muusta maailmasta muuttamalla liikkeen kannattajien elämäntapoja ”maailmallisesta” tyylistä, johon muun muassa tanssiminen kuului. Tiukka asennoituminen ”maailmallisiin” elämäntapoihin oli *Hengelliselle kuukauslehdelle* tyypillistä. Lehden taloudenhoitaja Juho Kuoppalakin varoitti lukijoita mukautumasta silloiseen ”siivosuruttomaan” maailmanaikaan ja luottamasta Jumalan hengen sijasta ajanhenkeen. Markkola jatkoi omaa kirjoitustaan kehottamalla ihmisiä ajattelemaan vakavammin, mitä Raamatun eskatologinen sanoma kertoi. Matti Pesonen viittasi samaten eskatologisiin tapahtumiin kirjoittamalla, että Jeesus toisi rauhan maailmaan sitten, kun palaa maan päälle lopun aikoina. Hänen mukaansa ihmiset eivät pystyisi rauhaa itse luomaan.⁴³

Eskatologialla tarkoitetaan oppia lopunajoista. Kirjoituksissa esiintynyt eskatologinen ajantulkinta osoittaa uskonnollisuuden voimistuneen vaikeiden aikojen kohdatessa – tapahtumat nähtiin apokalyptisen kamppailun osana. Tämänkaltainen tulkintatapa on ollut tyypillistä kriisiajoille. Esimerkiksi SRK:n julkaisemassa *Siionin Lähetyslehdessä* esiintyi

⁴⁰ HK 9/1939 Sota (pk.); HK 9/1939 *Hengellinen Kuukauslehti* ja maailmansota; HK 10/1939 Jeesus Kristus valomme (pk.); HK 11–12/1939 Joulun odotus.

⁴¹ Lauha 2002, 86.

⁴² HK 11–12/1939 Odota Herraa valvoen.

⁴³ HK 9/1939 Sota (pk.); HK 10/1939 Me muutumme; HK 11–12/1939 Odota Herraa valvoen; Taipale 1988, 42; Salomäki 2010, 40–41.

samanlaista tulkintaa ajasta.⁴⁴ Markkolan kirjoituksesta huomaa myös sen, kuinka syksyn epävarmassa tilanteessa uskonnon rooli kansan moraalin vaalijana lujittui. Nyt, vaikeiden aikojen keskellä, jos koskaan siveellisyys ja Jumalan kunnioittaminen tulivat tarpeeseen. Yhdeksi sodan piileväksi selitykseksi tulkittiinkin se, että Jumala halusi ihmisten lähentyvän häntä.

Sanansaattajassa Euroopassa pauhaavaan suursotaan otettiin pienemmässä määrin kantaa kuin *Hengellisessä kuukauslehdessä*.⁴⁵ *Sanansaattajan* asennoituminen sotaan oli kuitenkin samantapainen: sodan syyksi esitettiin lopun aikojen läheisyyden lisäksi ihmisten vieraantuminen uskosta. Toimitussihteeri Eeli Hakalan mukaan Jumala haluaisi ihmisten oppivan rukoilemaan ja turvautumaan häneen enemmän. Hän lohdutti lukijoita sillä, että uskon kannalta katsottuna sota enteili kevättä. Kristityille koittaisi ”iäinen suvi”, kun maailmanloppu kohtaa ihmiset. Myös joulukuun alussa julkaistussa numerossa hän yhdisti sodan maailmanlopun aikoihin. Lokakuun ensimmäisessä numerossa SLEY:n johtokunnan puheenjohtaja Julius Engström kirjoitti siitä, kuinka uskovat tarvitsivat kestävyyttä ajan taisteluissa, jotka hän rinnasti heprealaiskristittyjä kohdanneisiin vaivoihin. Hän ei kirjoittanut suoraan kuukautta aiemmin puhjenneesta sodasta, mutta maininnat ”ajan vaivoista” ja ”odotusajasta” voi yhdistää muualla Euroopassa alkaneeseen sotaan ja suomalaisten epävarmuuteen ajan poliittisissa pyörteissä. Teksti sisälsi Hakalan kirjoituksen tapaan myös eskatologista materiaalia. Engström ilmaisi Jeesuksen tulevan maan päälle pian ja maailmanlopun lähestyvän.⁴⁶

Seuraavassa numerossa julkaistussa saarnatekstissä Engström otti jo selkeästi kantaa sotaan:

Herran hyvyttä on kaikki, mitä hän ihmislapsille antaa. Koettelemuksen aikoja kyllä tulee, kun sodat pauhaavat ja taistelut raivoavat eri puolilla maailmaa, tuoden mukanaan kaikenlaisia vaivoja ja kärsimyksiä. Mutta nekin tulevat siunaukseksi, muistuttaen meitä syntisyydestämme ja kiittämättömyydestämme, kun myötäkäymisen ja rauhan aikoina emme ole kysyneet Herran mieltä, vaan kulkeneet omia teitämme.⁴⁷

Hän siis syytti ihmisiä omilla teillään kulkemisesta, eli Jumalasta vieraantumisesta. Hänen mukaansa edelliset kaksi vuosikymmentä kestänyt rauha sai kristityt etäännyttämään uskosta – kun kaikki oli hyvin, eivät ihmiset muistaneet rukoilla ja kiittää Jumalaa. Jumalaan turvattiin vasta sitten, kun asiat menivät huonommin. Sota oli tästä kiittämättömyydestä ihmisille muistutus.

⁴⁴ Jurvelin 2007, 18–22.

⁴⁵ Ks. liite 1.

⁴⁶ SS 15/1939 Vähän aikaa vielä (pk.); SS 15/1939 Kuulumisia; SS 19/1939 Kuulumisia.

⁴⁷ SS 16/1939 Kiitoksen aiheita (pk.).

Sanansaattajassa otettiin *Hengellisestä kuukauslehdestä* poiketen esiin Suomen kansan yhtenäisyyttä viimeiset kaksikymmentä vuotta haitanneet puolueriidat, jotka Jumala halusi lehden mukaan sodan avulla korjata. Eeli Hakala kirjoitti, kuinka suomalaiset tarvitsivat näitä koettelemuksia, jotta he näkisivät, että kansallinen eheytyminen oli tarpeen. Hän pisti iloiten merkille sen, että pelko sodasta olikin yhtenäistänyt kansaa, joka oli ollut hajaantunut sisällissodasta lähtien. ”Kalliin isänmaan kohtalo” sai ihmiset unohtamaan erimielisyydet, kun kaikki voimat haluttiin yhdistää maanpuolustukseen.⁴⁸ *Sanansaattajan* kiinnostusta aiheeseen selittää evankelisen liikkeen hajanainen kannattajakunta – siinä missä herännäisyys vaikutti kansanliikkeenä Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla sekä Pohjois-Savossa, oli evankelisen liikkeen kannatus enemmän sirpaloitunut eri puolille maata ja eri kansanluokkiin. Näin ollen kansan ja samalla myös liikkeen kannattajakunnan yhtenäistyminen oli hyvin toivottavaa.

2.2 Pelko Suomen joutumisesta sotaan

Syksyllä 1939 Suomessa elettiin epävarmuuden ja jännityksen aikoja ja turvallisuuden tunne säröili, kun kansalaiset olivat epätietoisia tulevasta. *Hengellisen kuukauslehden* pääkirjoituksessa Matti Pesonen valitteli syyskuun ensimmäisenä päivänä syttyynyttä sota kovin sanoin:

Sota. Mikä kaamea sana! Vanha sana ja tämän päivän sana. Aina se tietää nälkää, ruttoa, hirmuisia kärsimyksiä, kuolemaa. Se tietää pelkoa, levottomuutta, hermojännitystä, sydämen kipua ja tuskaa. – Voi kaameata sanaa! Ja kuitenkin melkein pä yhtä mittaa on sodittu ja nyt parhaillaan jopa keskellä Eurooppaa.⁴⁹

Kirjoituksen lopuksi Pesonen kehotti lukijoita rukoilemaan Jumalan varjelusta, ja että suomalaiset välttyisivät sodalta. Samassa numerossa Pesonen myös muisteli lehden kirjoituksia kahden vuosikymmenen takaa, kun ensimmäinen maailmansota oli käynnissä. Tuolloin lehdessä esiintyi kahteen otteeseen Vanhan testamentin sanat: ”Tähän asti Herra on meitä auttanut.” (1. Sam. 7:12) Nyt Pesonen otti nuo sanat uudelleen esille ja toivoi Herran auttavan myös oman aikansa uhkaavissa oloissa.⁵⁰ Syyskuun muissa kirjoituksissa ei sotaan otettu kantaa, mutta esillä olleista kahdesta kirjoituksesta voi päätellä Euroopassa puhjenneen sodan järkyttäneen Pesosta ja sodan uhkan varjostaneen lehden toimituskunnan mieltä.

Sanansaattajassa sodan uhka ei näkynyt vielä syyskuun numerossa. Lehden luonteen mukaisesti syksyn numerot keskittyivät pääasiallisesti evankelisen liikkeen sisäisiin asioihin sekä hartausteksteihin, joissa ei myöskään puhuta suoraan sodasta ennen lokakuun loppua. Ennen vuodenvaihdetta sodasta kirjoitettiin lähinnä numeroiden loppupäässä sijaitsevalla

⁴⁸ SS 17/1939 Kuulumisia.

⁴⁹ HK 9/1939 Sota (pk.).

⁵⁰ HK 9/1939 Sota (pk.); HK 9/1939 *Hengellinen Kuukauslehti* ja maailmansota.

Kuulumisia-palstalla, missä toimitussihteeri Hakala tiedotti ajankohtaisista asioista. Syksyn edetessä hartausteksteissäkin alkoi olla mukana viittauksia sotaan ja lopunaikoihin.

Loppusyksystä ulkopoliittinen tilanne oli jo kärjistynyt, mikä sai todennäköisesti *Sanansaattajankin* toimituksen ottamaan poikkeukselliseen tilanteeseen kantaa huolimatta yleisestä linjasta pidättäytyä oman liikkeen asioissa.

Tarkasteltaessa lehtien sotaan liittyviä kirjoituksia vuoden 1939 lopussa määrällisesti, ei voi havaita suuria eroja julkaisujen välillä. *Hengellinen kuukauslehti* otti toisen maailmansodan ja Suomessa vallitsevan jännittyneen tilanteen ensin puheeksi, mutta syksyn edetessä erot tasoittuivat. Määrällisesti katsottuna lopulta *Sanansaattajassa* julkaistiin sotaan liittyviä kirjoituksia enemmän, mutta tilastot eivät ole suoraan verrannollisia. *Sanansaattaja* reagoi sotaan jo joulukuun toisessa numerossaan, mikä osaltaan selittää sotaan liittyvien kirjoitusten määrän kasvua.⁵¹

Lokakuun ensimmäisessä numerossa Hakala kirjoitti yleisesti Euroopan kuulumisista. Hän asetti ihmisten hyväntahtoisuuden kyseenalaiseksi ja totesi Jumalan nähneen hyväksi sallia sodan syttymisen. Kuten *Hengellisessä kuukauslehdessä* kuukautta aiemmin, *Sanansaattajassakin* kehoitettiin lukijoita rukoilemaan isänmaan puolesta. Kun lokakuussa Hakala kuvaili aikaa levottomiksi, kuvaili hän sitä marraskuun molempien numeroiden Kuulumisia-palstalla vakavaksi. Hän arveli tilanteen myös muuttuvan nopeastikin, mistä tulee ilmi ajan yleinen epävarmuus. Marraskuussa Hakala totesi suomalaisten varustautuvan yhteisvoimin puolustamaan maataan, ”jos sellainen tulee kysymykseen”. Ahdistavien aikojen keskellä ei hänen mielestään tarvinnut pelätä, koska Jumala olisi suomalaisten kanssa aina. Kovista ajoista huolimatta Hakala nosti esille jotain positiivistakin: osallistuminen jumalanpalveluksiin oli nyt vakavana aikana aktiivisempaa kuin ennen.⁵²

Kuten olen edellä maininnut, herännäisyydelle tyypillinen ikävöivä uskonkäsitys oli selvästi erotettavissa *Hengellisessä kuukauslehdessä*. *Sanansaattajankin* sivuilla näkyy taustalla vaikuttavan evankelisen herätysliikkeen opilliset korostukset – huolimatta vaikeista ajoista ei ihmisten tullut pelätä, vaan he saattoivat olla varmoja pelastumisestaan ja Jumalan valtakuntaan pääsystä. Tässä *Sanansaattaja* luonnollisesti poikkeaa *Hengelliselle kuukauslehdelle* ja herännäisyydelle ominaisesta nöyryyden ja ikävöimisen korostuksesta, mikä oli alun perin yhtenä syynä evankelisen liikkeen irtaantumiseen herännäisyydestä.⁵³

⁵¹ Ks. liite 1.

⁵² SS 15/1939 Kuulumisia; SS 17/1939 Kuulumisia; SS 18/1939 Kuulumisia.

⁵³ SS 15/1939 Kuulumisia; SS 18/1939 Kuulumisia; Salomäki 2010, 45–46.

Lisäksi *Sanansaattajassa* korostettiin luterilaisen kahden regimentin opin mukaisesti esivaltauskollisuutta. Hakalan mukaan kristittyjen tuli täyttää velvollisuutensa myös maallista valtakuntaa kohtaan ja kunkin seistä omalla vartiopaikallaan. ”Me olemme kahden valtakunnan kansalaisia”, hän kirjoitti.⁵⁴ Tätä korostusta ei löydy *Hengellisen kuukauslehden* sivuilta, mikä osoittaa jälleen liikkeiden eroavaisuudet. Evankelisen liikkeen kansainväliset yhteydet olivat körttiläisiä laajemmat. Liike painotti sanaa ja sakramenteja sekä tunnustusta ja objektiivisia armonvälineitä. Se pohjautui vahvasti Martin Lutherin ja luterilaisten tunnuskirjojen teologiaan suomalaisen perinteisen herätysshurskauden ohella. Körttiläisillä kansallis-isänmaallinen eetos oli hyvin vahvaa, kun taas evankelisessa liikkeessä esiintyi muita herätysliikkeitä enemmän avoimuutta sosiaalidemokratialle, joka johtui osittain liikkeen kannatusalueista eteläisessä Suomessa.

2.2.1 Rajuilmaa uhkaavia pilviä kerääntyä taivaalle

Syksyn aikana, ulkopoliittisen tilanteen kiristyessä, tapahtumat alkoivat saada Suomessa uskonnollisia tulkintoja. Suomen kansan ajateltiin olevan Jumalan valittu kansa, jonka puolella Jumalan uskottiin taistelevan, jos Suomi ajautuisi sotaan. Tämänkaltaista tulkintaa esiintyi esimerkiksi *Sanansaattajan* marraskuisessa numerossa, jossa toimitussihteeri Hakala julisti Jumalan auttavan suomalaisia, jos he turvaisivat häneen.⁵⁵ Vuoden 1939 viimeisessä *Hengellisen kuukauslehden* numerossa julkaistiin Aukusti Oravalan Vihdin kirkossa pyhäinpäivänä pitämä saarna, jossa hän ilmoitti Suomen olevan Jumalan kansan luvattu maa, jota kaikkien tulisi puolustaa rohkeudella: ”Pitäkää se arvossa ja kunniaassa, puolustakaa sitä, rakastakaa sitä älkääkää jättäkö sitä vihamiesten raiskattavaksi.” Oravala esitti saarnassaan hyvin ihannoivan kuvan Suomesta, mikä oli linjassa ajan yleisen suomalaisen retoriikan ja körttiläisen kansallis-isänmaallisen eetoksen kanssa. Suomalaiset olivat hyvin ylpeitä suomalaisuudestaan, kauniista luonnostaan sekä elintason noususta, joka oli tapahtunut nopeasti itsenäistymisen jälkeen. Oravala kuvasi ”kymmeniä tuhansia kouluja”, ”satoja sairaaloita ja laitoksia” sekä ”satoja tehtaita”, joita Suomessa oli rakennettu. Elintaso todella kohosi nopeasti ja siitä sai nähdä merkkejä kaikkialla ympäristössä, niin kotioloissa kuin suurten rakennustyömaiden muodossa ympäri maata. Suurista rakennusprojekteista ja suomalaisten saavutuksista muun muassa urheilun saralla uutisoitiin laajasti Suomen lehdistössä, ja kansallistunne oli vuoden 1939 loppua kohti tullessa voimissaan.⁵⁶

⁵⁴ SS 15/1939 Kuulumisia; SS 18/1939 Kuulumisia.

⁵⁵ SS 18/1939 Kuulumisia; Klemelä 1977, 94.

⁵⁶ HK 11–12/1939 Pyhäinpäivänä (pk.); Ahto 1989, 10–12; Hentilä 2009, 172.

Hengellisessä kuukauslehdessä esiintyi ajalleen hyvin tyypillisiä vertauskuvia luontoon. Epävarmuus ja sodanpelko rinnastettiin hallitsemattomiin luonnonkatastrofeihin, joihin kuitenkin piti jollain tavoin pyrkiä valmistautumaan. Vuoden viimeisessä numerossa julkaistiin toimituskuntaan kuuluneen körttipappi Väinö Malmivaaran pitämä saarna Kalajoella syyskuun alussa. Siinä hän vertasi oloja maanjäristykseen kuvailemalla, kuinka kaikki maanpäällinen horjui, eikä voinut tietää, mitä seuraavaksi tapahtuisi. Malmivaara kehotti kuulijoitaan hakemaan turvaa Raamatusta, jotta he pysyisivät järkkymättömällä maaperällä. Kyseinen saarna pidettiin juuri toisen maailmansodan syttymisen jälkeen. Saman numeron myöhemmällä sivulla lainattiin unkarilaisen yleiskirkollisen viikkolehden, *Harangszon*, kirjoitusta, jossa Euroopassa riehuvaa sotaa kuvailtiin ”vaahtopäisiksi laineiksi”, joka toi esiin sodan rajuuden ja arvaamattomuuden.⁵⁷ Lokakuussa 1939 toimituskunta päätti julkaista Aukusti Oravalan pitämän kolmannen rukouspäivän saarnan Vihdin kirkosta. Kolmatta rukouspäivää vietettiin heinäkuussa, joten saarnatekstin julkaisemisen sodan alla voi nähdä kannanottona poliittiseen tilanteeseen. Saarnassaan Oravala käytti valkeuden ja pimeyden vertauskuvia luonnehtiessaan maailman kansojen taistelunhalua ja vihanpitoa: ”Synti ja saatana, pimeys ja sen voima tekee työtään Kristuksen evankeliumin rinnalla.”⁵⁸ Samassa numerossa ilmoitettiin seuraavan vuoden vuosikerran tilausten alkavan ja aikaa kuvattiin ”harvinaisen poikkeukselliseksi” dramaattisin sanankääntein:

Sota riehuu lähellämme, sen mainingit räiskähtelevät jo meidänkin rantojamme vastaan, ja yhä pahempaa rajuilmaa uhkaavia pilviä keräytyy isänmaamme taivaalle.⁵⁹

Katkelman luontorinnastuksista tulivat esiin jälleen kerran koko syksyn toistuneet turvattomuuden ja epävakauden tunteet. Sodan arveltiin olevan jo todella lähellä. Lokakuun numeron ilmestyessä Baltian maat olivat jo saaneet kutsun Moskovaan neuvotteluihin alueluovutuksista ja samanlaista osattiin odottaa Suomessakin.

Suomi saikin kutsun Moskovaan poliittisiin neuvotteluihin 5. lokakuuta. Neuvostoliitto vaati luovutettavaksi muun muassa Suomenlahden ulkosaaret ja Koiviston saaren, minkä lisäksi se halusi vuokrata Hangon ja Lappvikin. Korvaukseksi Suomelle tarjottiin alueita Itä-Karjalasta. Heti kun kutsu neuvotteluihin tuli, siirrettiin vakinainen armeija suojajoukkokokoonpanoon Karjalan kannakselle ja viisi päivää myöhemmin aloitettiin reserviläisten ylimääräisten kertausharjoitusten nimissä kulkenut toimenpide, joka käytännössä tarkoitti koko armeijan liikekannallepanoa. Marraskuun 1939 ensimmäisessä

⁵⁷ HK 11–12/1939 Väinö Malmivaaran saarna Kalajoen käräjän 100-vuotisjuhlassa; HK 11–12/1939 Kuulumisia; Tepora 2015a, 25.

⁵⁸ HK 10/1939 Jeesus Kristus valomme (pk.).

⁵⁹ HK 10/1939 Herättäjä-Yhdistyksen julkaisema *Hengellinen kuukauslehti*.

Sanansaattajassa mainittiinkin miesten lähteneen ”ylimääräisiin reserviharjoituksiin.” *Hengellisessä kuukauslehdessä* Oravalan pyhäinpäiväsaarnassa viitattiin myös harjoituksiin kuvailemalla, kuinka ”nuoret miehemme, veljemme ja poikamme, lukemattomat ystävämme ja läheiset omaisemme ovat nyt vartioimassa isänmaan onnea ja rauhaa”. Nimittämällä liikekannallepanoa ylimääräiseksi harjoitukseksi haluttiin vähätellä toimenpiteen sotaisuutta, jotta Neuvostoliitossa ei tulkittaisi sitä uhaksi, eikä sitä käytettäisi painostuskeinona neuvotteluissa. Ylimääräiset harjoitukset kuitenkin välittivät neuvostojohtajille viestin suomalaisten puolustustahdosta.⁶⁰

Ennen sodan syttymistä molemmissa tutkittavissa lehdissä ilmeni varovaisuus suhteessa itänaapuriin. Neuvostoliittoa ei haluttu ärsyttää, mikä näkyi Suomen lehdistössä siinä, ettei venäläisistä puhuttu juuri lainkaan. Neuvostoliittoa ei mainittu ollenkaan tutkimieni lehtien omissa kirjoituksissa syksyllä 1939. Epäsuorasti mielipiteiden ilmaiseminen kuitenkin kävi lainaamalla uutisia ulkomailta.⁶¹ Näin myös *Hengellisessä kuukauslehdessä* tehtiin, tosin voimakkaita kannanottoja ei lainasanojenkaan kautta julkaistu. Vuoden 1939 viimeisessä numerossa Matti Pesonen siteerasi unkarilaista *Harangszo*-lehteä:

”Suomalaiset veljet” ovat olleet pakotetut alkamaan neuvottelut Neuvosto-Venäjän kanssa, että suomalaisten neuvottelijain Moskovaan lähtiessä monituhantinen joukko oli kerääntynyt heitä saattamaan laulaen mm. Lutherin virren ’Jumala onpi linnamme’.⁶²

Tämä oli ainoa kerta ennen sodan syttymistä, kun Venäjä mainittiin lehdissä nimeltä. Tätä selittää ajan yleisen varovaisuuden lisäksi myös *Hengellisen kuukauslehden* poliittis-yhteiskunnallinen profiili. Vaikka toimitus ottikin kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin, halusi se pidättäytyä liian vahvoista kannanotoista ja puoluepoliittisesta sitoutumisesta.⁶³

Lainauksesta kuitenkin selviää Suomen tukala tilanne, jossa korostuu se, että suomalaiset olivat pakotettuja matkustamaan neuvotteluihin Moskovaan.

Unkari oli paljon esillä *Hengellisen kuukauslehden* sivuilla läpi syksyn. Tätä selittää Suomen ja Unkarin luterilaisten kirkkojen sekä körttiläisten ja etenkin *Hengellisen kuukauslehden* päätoimittajan, Matti Pesosen, aktiivinen rooli heimotyössä. Yhteys Suomen ja Unkarin luterilaisten kirkkojen välillä syntyi ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Pesonen taas tutustui Unkariin alun perin työssään kouluneuvoksena, antaessaan unkarilaisille tietoja Suomen koululaitoksesta. Herännäisten uskonnollinen yhteistyö Unkarin kanssa alkoi Pesosen johdolla 1920-luvun alussa, kun unkarilaiset kiinnostuivat liikkeestä. Kirkkojen

⁶⁰ HK 11–12/1939 Pyhäinpäivänä (pk.); SS 17/1939 Kuulumisia; Ahto 1989, 28; Turtola 1999a, 38–39; Hentilä 2009, 178; Tepora 2015a, 28.

⁶¹ Ahto 1989, 31.

⁶² HK 11–12/1939 Kuulumisia.

⁶³ Seppo 1988, 25, Taipale 1988, 43–45.

välinen yhteistyö tapahtui aluksi ekumeenisessa kontekstissa, eikä sen juurena ollut heimoaate. Kielisukulaisuus toimi kuitenkin todennäköisesti Unkarin ja Suomen suhteita tutkineen Anna-Maija Viljanen-Pihkalan mukaan kannustimena yhteistyöhön.⁶⁴

Unkarilaiset ja suomalaiset pitivät toisiaan ”sisarkansoina”, mikä näkyi muun muassa siinä, että Suomen uskonnollisessa lehdistössä esiteltiin paljon Unkarin kulttuuria ja kirkkoa, ja päinvastoin. Kiinnostus Unkaria kohtaan kumpusi kielisukulaisuuden lisäksi samankaltaisista kokemuksista tasapainottelusta kommunistisen Neuvostoliiton naapurivaltiona. Unkarista haettiin myös esimerkkiä suomalaisen kansallisen identiteetin kasvattamiseksi. Suomen epävarma poliittinen tilanne herätti unkarilaisissa sympatiaa, minkä taustalla voidaan nähdä sukulaiskansa-ajattelun lisäksi käsitys Neuvostoliitosta yhteisenä vihollisena. Toisaalta Unkarin sympatia ja myöhemmin talvisodan sytyttyä Suomen konkreettinen avustaminen on nähty myös Unkarin hallinnon keinona osoittaa maailmalle valtion olevan osa länsimaita.⁶⁵

Olivat Unkarin motiivit millaisia hyvänsä, heijastui unkarilaisten esittämä sympatia *Hengelliseen kuukauslehteen* vahvasti – syksyn 1939 numeroissa oli useita mainintoja Unkarin myötätunnosta suomalaisia kohtaan. Marras-joulukuun kaksoisnumerossa oli suomennos kirjoituksesta, joka julkaistiin Unkarissa alun perin lokakuun lopussa *Evangelikus Élet* -nimisessä aikakauslehdessä. Siinä kerrottiin, kuinka kaikissa Unkarin luterilaisissa kirkoissa oli rukoiltu ”Suomen veljien” puolesta, joita koeteltiin Euroopan myllerrysten keskellä. Kirjoittaja kuvaili suomalaisia unkarilaisten sukulaisiksi ”hengen ja veren mukaan”. Hän myös ihmetteli, kuinka koko maailman huomio oli kääntynyt Suomeen päin osoittamaan myötätuntoaan ja uutisoimaan suomalaisten ahdingosta, vaikka Suomessa ei ollut raaka-ainelähteitä, laivastoja tai miljoona-armeijoita, mitkä muita valtioita yleensä kiinnostivat. Tätä hän selitti sillä, että suomalaiset olivat muiden kansojen yläpuolella elämänlaatunsa ja ”sisäisen arvonsa” puolesta.⁶⁶ Kirjoitus havainnollistaa hyvin Suomen ja Unkarin luterilaisten lämpimiä suhteita maailmansotien välisenä aikana ja myös muun maailman esittämää myötätuntoa Suomea kohtaan. Suomi oli länsimaiden lehdistöjen yksi uutisoiduimmista aiheista Moskovan neuvotteluista aina talvisodan päättymiseen asti.⁶⁷

Lokakuun *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistiin jälkimuodostelmat kahdesta A. J. Soverin kesällä pitämästä seurapuheesta, joista toisesta ajan turvallisuuspoliittinen

⁶⁴ Taipale 1980, 271–272; Viljanen-Pihkala 2019, 31–34.

⁶⁵ Takalo 1986, 183; Lauha 2002, 97; Eskelinen 2004, 56–57; Vares 2010, 19, 30–31.

⁶⁶ HK 11–12/1939 Jumala historian takana.

⁶⁷ Nevakivi 1989, 20–21; Seppinen 1999, 829–830.

epävarmuus tuli hyvin esille. Soveri oli aikanaan varsin tunnettu körttipappi. Puheessaan hän kuvasi Juudan kuningasta, Aahasia, joka yritti pysytellä puolueettomana ”suurta ja julmaa” Assyriaa pelätessään (2. Kun. 17):

Kestämmekö me, kestäkö Suomen kansa, joka myös koettaa puolueettomuuden turvissa säilyä? Niin kyselee moni näinä vaarallisina ja vakavina aikoina. Huonoja merkkejä näkyy ympärillämme.⁶⁸ Suomi pyrki sotilaspoliittisessa toiminnassaan puolueettomuuteen muiden Pohjoismaiden tavoin. Soveri kirjoitti, kuinka Aahas liittoutui Assyrian kanssa, jotta saisi turvaa vihollisia vastaan. Tämän seurauksena Juuda ajautui pikkuhiljaa pois kristinuskosta ”mitä raaimman jumalattomuuden hengen alle”. Kirjoittaja vetosi lukijoihin, ettei suomalaisille kävisi samoin, eikä ”epäkristillisille katsomuksille” osoitettaisi myöntöväisyyttä. Lopuksi hän toivoi vahvistusta kansalle, jotta he rukoilisivat lakkaamatta pelastuksensa puolesta.⁶⁹ Seurapuhe osoitti, että suomalaiset olivat enteilleet pahaa jo kesällä. Sen julkaisu lehdessä lokakuussa, kun Moskovan neuvottelut olivat käynnissä, taas kertoi toimituskunnan asennoitumisesta neuvotteluihin. Suureksi ja julmaksi kuvatun Assyrian voi rinnastaa Neuvostoliittoon, vaikkei sitä kirjoituksessa mainittu. Todennäköisesti puheessaan Soveri tarkoitti ”huonoilla merkeillä” Neuvostoliiton ja Suomen välisiä neuvotteluja maa-alueista, joita oli käyty jo kevästä 1938 lähtien. Suomi ei suostunut Neuvostoliiton esityksiin, koska ne olisivat loukanneet Suomen suvereeniutta ja puolueettomuutta. Soveri oli seurapuheen perusteella selvästi itse samalla kannalla asian suhteen, eikä halunnut Suomen tekevän minkäänlaisia liittoutumia Neuvostoliiton kanssa.

Soverin seurapuheessa esittämä kanta oli yhteneväinen myös kirkollisen kannan kanssa. Ennen talvisodan syttymistä loka-marraskuussa kirkollisessakin lehdistössä korostettiin tinkimättömyyttä suhteessa venäläisten vaatimuksiin, kun taas aiemmin syksyllä oli korostettu enemmän rauhaa edistäviä pyrkimyksiä. Niin myös *Hengellisessä kuukauslehdessä* pyydettiin lukijoita rukoilemaan rauhaa syyskuussa, kun taas marras-joulukuussa valettiin rohkeutta tuleviin koettelemuksiin. Sama kehityslinja oli nähtävillä *Sanansaattajassa*. Syksyn viimeisissä numeroissa varustauduttiin puolustamaan isänmaata ja korostettiin kaikkien kansalaisten velvollisuutta uhrautua ja toimia sen hyväksi, kun aiemmin syksyllä kehoitettiin rukoilemaan lakkaamatta rauhan puolesta.⁷⁰

⁶⁸ HK 10/1939 Kaksi suvellista seurapuhetta.

⁶⁹ HK 10/1939 Kaksi suvellista seurapuhetta; Hovi 1989, 40; Lahdenperä 1999, 122; Hentilä 2009, 178.

⁷⁰ HK 9/1939 Sota (pk.); SS 15/1939 Kuulumisia; SS 18/1939 Kuulumisia; HK 11–12/1939 Pyhäinpäivänä (pk.); Klemola 1977, 94.

2.2.2 Lutherin taisteluvirsi kansan rohkaisijana

Toinen yhdistävä tekijä molemmissa julkaisuissa oli Martin Lutherin kirjoittaman virren, *Jumala ompe linnamme*, esiin nostaminen. Virsi on rohkaissut suomalaisia kohtalonhetkinä kautta sen historian ja se muistetaan etenkin talvisotaa edeltäviltä viikoilta, kun suomalaiset veisasivat sitä joukolla Helsingin rautatieasemalla saattaessaan Juho Kusti Paasikiveä ensimmäiselle neuvottelumatkalleen Moskovaan. Tämä oli esimerkki uskonnon kasvaneesta roolista yhteiskunnassa, ja kirkossa uskottiin kansalaisten ymmärtävän kristinuskon merkittävyyden uudella tavalla.⁷¹ Eeli Hakala noteerasi virren suosion marraskuun toisessa *Sanansaattajassa*:

Ilahduttavaa on havaita, että ihmisten mielet ovat kääntyneet Jumalaan päin. Virrestä ”Jumala ompe linnamme” on tullut kansamme lempivirsi näinä aikoina. Tahdomme uskoa, ettei sitä ole suotta veisattu. Jumala ei anna kunniaansa muille. Hän on uskollinen ja pitää sanansa. Me odotamme, että saamme nähdä meidän Jumalamme pelastuksen. Pankaamme täysi turvamme Jumalaan, vielä hän auttaa meitä.⁷²

Hakala iloitsi siitä, että kohtalokkaat ajat olivat saaneet ihmisten uskonnollisuuden nousuun – tätä hän oli toivonutkin syksyn aiemmissa numeroissa. Ilmaisulla ”Jumala ei anna kunniaansa muille” Hakala alleviivasi jo aiemminkin esittämänsä ajatusta siitä, että Jumala oli suomalaisten puolella. Näin voi virren sanoituksenkin perusteella ajatella: ”Hän, Kristus, kuningas, on voitonruhtinas, lyö joukot helvetin, ne tallaa jalkoihin ja voiton meille saattaa.” Marraskuussa julkaistiin myös Julius Engströmin päiväsaarna ”Voiton sävel”, jossa hän kuvaili, kuinka suomalaiset veisasivat voiton virttä koettelemusten ja vihollisen ahdistelun kiusaamina. Juuri *Jumala ompe linnamme* -virttä pidettiin suomalaisten voitonvirtenä ja rohkaisijana venäläisten aluevaatimusten edessä ja se säilytti asemansa maanpuolustustahdon ylläpitäjänä läpi sota-ajan.⁷³

Körtiläisille Lutherin virrellä oli erityinen merkitys, sillä vuonna 1839 Kalajoen käräjillä he vahvistivat uskoaan veisaamalla virren kärjäatalon pihalla. Oikeudenkäynnissä heränneet joutuivat Paavo Ruotsalaisen johdolla taipumaan esivallan edessä, mutta virsi jäi elämään liikkeen kannattajien taisteluvirtenä heidän uskonsa puolesta.⁷⁴ Lokakuun *Hengellisessä kuukauslehdessä* seuraavan vuoden tilausilmoituksen yhteydessä siteerattiin virren vanhan käännöksen neljännen säkeistön sanoja: ”Jos he meilt’ pois tempaavat hengen ja tavarat, olkoot ne heillä, jää kuitenkin meille Jumalan valtakunta.” Toimitus kehotti lukijoitaan yhtymään näihin sanoihin poikkeuksellisissa oloissa. Myös virren veisuu Helsingin rautatieasemalla Paasikiven lähtiessä Moskovan neuvotteluihin nostettiin esiin

⁷¹ Klemelä 1977, 94; Kurkela 2012, 85–86.

⁷² SS 18/1939 Kuulumisia.

⁷³ Vk 1938 nro 170; SS 17/1939 Voiton sävel (pk.); SS 18/1939 Kuulumisia; Kurkela 2012, 85.

⁷⁴ Kurkela 2012, 89.

lehdessä.⁷⁵ Luonnollisesti evankeliset ja herännäiset ymmärsivät virren pääasiassa uskonnon näkökulmasta, mutta *Jumala ompe linnamme* oli myös osa kulttuurista pääomaa, eikä sen merkitys ollut ainoastaan uskonnollinen. Se kuului kansalaisyhteiskunnan yleiseen koodistoon suomalaisten taistelulauluna virressä kuvattua ”vainoojaa” vastaan.

⁷⁵ HK 10/1939 Herättäjä-Yhdistyksen julkaisema *Hengellinen kuukauslehti*; HK 11–12/1939 Kuulumisia.

3 ”Jumala on meidän väkevä apumme” – talvisodan käsittelyä lehdissä

3.1 *Taistelutahdon ja rohkeuden valamista*

Läpi talven molemmissa lehdissä julkaistiin lukijoita rohkaisevia tekstejä, joista suurta osaa yhdisti ajatus Jumalasta suomalaisten puolella. Talvisodan aikana *Sanansaattaja* ilmestyi ainoastaan kerran jokaisen kuukauden lopussa, kun normaali julkaisutahti oli aina kuun alussa ja puolivälissä. ”Älkäämme lannistuko, vaan korottakaamme ristinlippua yhä korkeammalle”, julisti *Sanansaattajan* päätoimittaja K. V. Tamminen 15. joulukuuta vuonna 1939 ilmestyneen numeron pääkirjoituksessa. Kyseinen numero oli tutkittavista julkaisuista ensimmäinen, joka reagoi Suomessa kaksi viikkoa aiemmin, 30. marraskuuta syttyneeseen talvisotaan. Neuvostojoukkojen ilmapommituksissa SLEY:n käytössä ollut Luther-kirkko vaurioitui pahasti. Tamminen kehotti lukijoita olemaan tästä kiitollisia – hän piti juuri heidän kirkkonsa tuhoutumista osoituksena siitä, että Jumala katsoi evankelisten olevan tarpeeksi rohkeita ja ”arvollisia” kärsimään vaikeiden aikojen keskellä.⁷⁶ Kirjoitukseen oli liitetty sivun kokoinen kuva vaurioituneesta kirkosta, mikä osaltaan korostaa aiheen vakavuutta. Kuvat eivät olleet lehdessä yleisiä. Lisäksi se osoittaa, kuinka SLEY todella keskittyi omaan toimintaansa. Lehdessä ei julkaistu kuvia esimerkiksi Karjalasta tai suomalaisista sotilaista rintamalla, vaan omasta kirkkorakennuksesta.

Myös toimitussihteeri Hakala kirjoitti kirkon pommituksista ja muistutti lehden lukijoita siitä, että he ovat aina ”Herran omat”, olivatpa he elossa tai kuolleita. Jouluaiheisessa hartauskirjoituksessa Hakala julisti, ettei Suomen kansalla ollut ”muuta voimaa kuin Kristuksen voitto”. Jeesuksen välityksellä annettu syntien anteeksiantaminen oli täydellinen voitto, jolla suomalaisetkin voittaisivat vihollisen. Kuolema oli näet samalla menettänyt merkityksensä.⁷⁷ Tällaisten sanojen tarkoituksena oli valaa taistelutahtoa ihmisten mieliin, jotta he voisivat pelottomina puolustaa maataan luottaen samalla iankaikkiseen elämään Jumalan luona.

Hengellisessä kuukauslehdessä talvisotaan otettiin ensimmäistä kertaa kantaa tammikuun 1940 julkaisussa.⁷⁸ Syynä tähän oli se, että edellisvuoden marraskuun ja joulukuun numerot ilmestyivät 40-sivuisena kaksoisvihkona, joka valmistui painokuntoon marraskuun puolivälissä. Näin ollen 30. marraskuuta syttynyttä talvisotaa ei mainita, vaikka lukijoille lehti saapui vasta joulun jälkeen painatusvaiheessa ilmenneiden ongelmien ja pitkien

⁷⁶ SS 20/1939 Älkäämme lannistuko (pk.).

⁷⁷ SS 20/1939 Suuri ilo; SS 20/1939 Kuulumisia.

⁷⁸ HK 1/1940 Jumala on meidän väkevä apumme (pk.).

toimitusaikojen vuoksi.⁷⁹ Vuoden ensimmäisessä pääkirjoituksessa Matti Pesonen otti esille talvisodan osapuolten mittasuhteet. Neuvostoliitossa oli hänen mukaansa yli 182 miljoonaa asukasta ja Suomessa taas alle neljä miljoonaa, ja hänen mielestään kuulosti äkkiseltään mielettömältä edes yrittää puolustautua. Hän kuitenkin jatkoi, samassa hengessä *Sanansaattajan* kanssa, että Jumala oli suomalaisten puolella heidän ”väkevänä apunaan”. Näin ollen suomalaisten tuli pysyä rohkeina ja luottavaisina, vaikka edessä saattoivatkin olla kovat ajat.⁸⁰

Molemmissa lehdissä luotiin taisteluhengeä viittaamalla Raamatun tapahtumiin. Suomalaisten taistelua Neuvostoliittoa vastaan verrattiin esimerkiksi Daavidin ja Goljatin kamppailuun (1. Sam. 17)⁸¹ sekä Jeesuksen kohtaamiin kärsimyksiin. Helmikuun *Sanansaattajassa* Kalle Väre ilmaisi, että jos kristityt ymmärtäisivät Jeesuksen merkityksen ”täydellisenä vanhurskautena” ja ”lain täyttäjänä”, saisivat he sodassa olla osallisia Jeesuksen kärsimyksistä. Tällöin sota-ajan ahdingosta pitäisi pystyä iloitsemaan:

Mutta ne, jotka Jumalan tahdon mukaan hengestä iloiten kestävät tämän vähän ajan tuomat kärsimykset, saavat Kristuksen kirkkauden ilmestymisestä iankaikkisen ilon ja riemun. – Ei ole enää pelkoa mistään vihollisen hyökkäyksestä. Iankaikkisena ilonaiheena on vain kunnian kuninkaan Jeesuksen Kristuksen kirkkauden loputon ajallisuus. Sitä odottaessamme eivät pienet ajanmurheet paljoa paina.⁸²

Väre tarkoitti ”Jumalan tahdon mukaan hengestä iloitsevilla” evankelisia. Hän kirjoitti evankelisten kristittyjen kohtaavan pilkkaa, mutta siitä ei saisi loukkaantua vaan näitä vaikeuksia tulisi pitää suurena ilonaiheena, sillä ne merkitsivät Jeesuksen ennustuksen toteutumista. Väre ottaa esiin Johanneksen evankeliumin jakeet, joissa Jeesus ilmoittaa maailman vihaavan hänen seuraajiaan, koska myös Jeesusta vihattiin, ja koska kristityt eivät olleet tästä maailmasta, vaan Jeesuksen valitsemaa kansaa (Joh. 15:18–21). Täten uskovien piti olla kiitollisia ja pelottomia ajan murheissa.⁸³

Eeli Hakala oli samoilla linjalla Väreen kanssa lainatessaan Roomalaiskirjeen kahdeksatta lukua: ”Jos Jumala on meidän puolellamme, kuka voi olla meitä vastaan?” (Room. 8:31). Hakala korosti evankeliumin ja sakramenttien asemaa, joiden välityksellä Pyhä Henki teki ihmiset osallisiksi iankaikkisesta vanhurskaudesta. He, jotka uskoisivat tähän, tulisivat myös näkemään Jumalan olevan suomalaisten puolella:

Jotka turvaavat Jumalaan, ne saavat kokea elämässään tapauksia, jotka todistavat, että Jumala on meidän puolellamme. Näin on laita yksilöitten ja kansojen elämässä. Niinpä sodassa, johon Suomen kansa on ilman omaa haluansa pakoitettu, Jumala on monin tavoin osoittanut, että hän on meidän puolellamme.

⁷⁹ HK 3/1940 Vähän selitystä.

⁸⁰ HK 1/1940 Jumala on meidän väkevä apumme (pk.).

⁸¹ HK 1/1940 Anna minulle vahva henki.

⁸² SS 2/1940 Ihmeellinen ilonaihe (pk.).

⁸³ SS 2/1940 Ihmeellinen ilonaihe (pk.).

Tottakai hän on niiden puolella, jotka taistelevan isänmaan, kodin ja uskonnon puolesta vääryyttä, valhetta ja kaikkia pimeyden valtoja vastaan.⁸⁴ Hakalan sanoista tuli ilmi sodan asetelma, jossa Neuvostoliitto oli hyökkäävä osapuoli ja Suomi puolusti isänmaataan ja samalla uskoaan ”vääryyttä” eli ateistista bolševismia vastaan. Näin suomalaisten puolustautuminen vihollista vastaan nähtiin siis oikeellisena. Myös *Sanansaattajan* taustalla vaikuttavan evankelisen liikkeen ydinajatuksukset tulivat hyvin esille Hakalan korostaessa evankeliumia ja sakramenteja.

Vuoden 1940 ensimmäisestä numerosta alkaen aina huhtikuun numeroon asti *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistiin lukijoiden kirjeitä, joista suurin osa oli rintamasotilaiden kynistä. Rintamalta lähetettyjä kirjeitä oli sotatalven neljässä ensimmäisessä numerossa kaikkiaan 63 kappaletta. Näistä osa oli saman kirjoittajan lähettämiä: lehdessä oli Sotapojan kirjeitä -niminen osio, jossa julkaistiin nimettömän sotilaan lähettämiä kirjeitä vanhemmilleen ja sisarelleen. Sotakuukausina kirjeet veivät suuren osan 24-sivuisesta lehdestä. Niiden ajateltiin rohkaisevan lukijoita, mutta taustalla vaikuttivat myös käytännölliset syyt. Sota-aika aiheutti vaikeuksia lehden toimittamiselle, ja kirjeitä julkaisemalla saatiin painettua täysimittaisia numeroita.⁸⁵ Esimerkiksi maaliskuun numerossa kirjeitä julkaistiin kahdentoista sivun verran, eli ne veivät puolet sivutilasta.

Sanansaattajassa kirjeitä ei julkaistu, mutta keväällä 1940 lehdessä esitettiin lukijoille toive, että he lähettäisivät toimitukseen niitä, jotta lukijat saisivat kuulla ”Jumalan töistä” rintamalla.⁸⁶ Kirjeitä tarkastellessa on hyvä muistaa, ettei niitä voi välttämättä käyttää sellaisenaan sodan kokemusten kuvaajina, koska sotasensuuri koski myös kirjeitä. Ne ovat kuitenkin arvokkaita sota-ajan lähteitä, sillä niitä kirjoitettiin kaikissa kansanryhmissä. Kirjeenvaihto oli ainoa yhteydenpitokeino läheisiin, ja postilähetykset Suomessa viisinkertaistuivatkin toisen maailmansodan aikana.⁸⁷

Julkaistut kirjeet tulivat sotilaiden lisäksi muun muassa kenttäpapeilta ja niissä kaikissa toistui samanlaiset teemat: bolševismin ja venäläisten vastustaminen sekä suomalaisen sisun ihannointi. Lisäksi niissä valettiin rohkeutta kotirintamaan ja rauhoiteltiin huolestuneita vanhempia. Esimerkiksi helmikuussa julkaistussa kirjeessä sotilas kirjoitti äidilleen, ettei tämän tarvinnut olla huolissaan hänestä, sillä Jumala taisteli suomalaisten kanssa eikä sallinut venäläisten päästä Suomeen.⁸⁸ Samanlaisia lohdutuksia esiintyi useissa kirjeissä.

⁸⁴ SS 3/1940 Jumala on meidän puolellamme.

⁸⁵ Taipale 1980, 368–369; Nevala-Nurmi 2015, 167.

⁸⁶ SS 2/1940 Kuulumisia.

⁸⁷ Taskinen 2015, 12–13.

⁸⁸ HK 2/1940 Kirjeitä sieltä jostain.

Vuoden 1940 ensimmäisessä *Hengellisen kuukauslehden* numerossa nimetön sotilas ilmoitti olevansa vakuuttunut siitä, että Suomi tulisi voittamaan talvisodan. Hän kirjoitti Mannerheimin jatkavan ”vapaussotaa” ja vievän sen päätökseen. Kirjeestä välittyi herännäispiireissä kannatusta saanut ajatus Suur-Suomesta:

Kukaties veljemme pääsevät vapaiksi, ne, jotka vielä elävät rajan tuolla puolen. Ehkäpä Kalevalan laulumaat pääsevät rakkaan Suomen piiriin. – – Ja kuka ei mielellään menisi kuolemaan siinä uskossa, että lapsilla ja lapsen lapsilla on kerran vapaa maa, vapaa Vienanlahden ja Äänisjärven laineita myöten.⁸⁹ Sotilas toivoi Suomen rajojen ulottuvan Vienanmerelle ja Ääniselle asti, eli Itä-Karjalan täytyi hänen mielestään siis kuulua kokonaan Suomelle. Toisen sotilaan kirjeestä ilmeni täsmälleen samankaltaiset ajatukset. Hän kirjoitti vanhemmilleen, kuinka Karjalan ja Inkerin vapaus oli näyttäytynyt entistä todennäköisemmältä sotatapahtumien edetessä. Myös herännäisylioppilaiden keskuudessa suosittu AKS kannatti samanlaista rajalinjaa. Suomalaissoitilaiden menestykset nostivat koko kansan itsetuntoa sodan alussa. Sotilas viittasikin kirjeessään sotilaallisiin onnistumisiin: ”Kyllä olisi ryssä parka saanut toisenkin kerran harkita, ennen kuin tänne nokkansa lykkäsi. Huonosti sille näkyy käyvän.”⁹⁰ Tällaisten kirjeiden julkaisu lehdessä kertoo siitä, että *Hengellisen kuukauslehden* toimituskuntakin hyväksyi Suur-Suomi-ideologian.

3.2 Taistelu ”pirua ja perkelettä” vastaan

Kun syksyn aikana asenteet Neuvostoliittoa kohtaan olivat näennäisen varovaisia, ei enää sodan syttyttyä tuottanut ongelmia kuvata venäläisiä suomalaisten perivihollisena. Viha oli yksi keino yhdistää kansaa: yhteinen vihollinen sai muut ongelmat unohtumaan. Vihalla sai ohjattua myös sotilaita taistelemaan: se lisäsi rakkauden tunnetta niin kotirintamalla odottaviin omaisiin kuin isänmaahankin.⁹¹

Vertaillen *Hengellisen kuukauslehden* ja *Sanansaattajan* sodanaikaisia numeroita, kiinnittyy huomio julkaisujen kielikuviin Neuvostoliitosta ja venäläisistä. *Hengellisessä kuukauslehdessä* vastustajasta käytettiin paljon värikkäämpiä ja jyrkempiä kielikuvia kuin *Sanansaattajassa*. Jälkimmäisessä kaikista vahvin kielenkäyttö tuli esiin ensimmäisessä sodanaikaisessa numerossa, missä kirjoitettiin Luther-kirkkoon osuneista pommeista. Päätoimittaja Tamminen julisti, että pommit edustivat jumalattomuutta, eikä ”bolshevismin hirvittävä rutto” saanut koskaan tulla turmelemaan Suomen kansaa.⁹² Kirkkoon osuneet pommit olivat evankelisille kova isku sekä taloudellisesti että henkisesti, mikä selitti

⁸⁹ HK 1/1940 Otteita sotilaan kirjeestä.

⁹⁰ HK 1/1940 Sieltä jostain; Klemelä 1977, 96; Nygård 1978, 127.

⁹¹ Ahto 1989, 117–118; Tepora 2015a, 144, 66.

⁹² SS 20/1939 Älkäämme lannistuko (pk.).

paatoksellista kieltä. Seuraavan kerran Neuvostoliitosta puhuttiin yhtä voimakkaalla tavalla vasta rauhan tultua. On todennäköistä, että ilman kriisiaikaa yhdistyksen sisäisiin asioihin keskittyneessä *Sanansaattajassa* ei olisi arvosteltu Neuvostoliittoa tai sen edustamaa poliittista ideologiaa lainkaan. Kuitenkin sotatilassa myös *Sanansaattajan* toimitus halusi muodostaa suomalaisista eheän rintaman hyökkääjää vastaan ja rohkaista tähän lukijoitakin.

Kielenkäyttö Neuvostoliitosta puhuttaessa muuttui heti sodan sytyttyä *Hengellisessä kuukauslehdessä* todella voimakkaaksi ja vihamieliseksi, suuremmassa määrin kuin *Sanansaattajassa*. Sodan aikana Neuvostoliittoa kuvattiin muun muassa pääpiruna⁹³, vainolaisena⁹⁴, saastaisena⁹⁵, perkeleenä⁹⁶ ja antikristuksena⁹⁷. Neuvostoliiton kansalaisia taas kuvailtiin esimerkiksi filistealaisiksi, jotka olivat Raamatussa Israelin kansan vihollisia.⁹⁸ Talvisota nähtiin *Hengellisessä kuukauslehdessä* ikään kuin myyttisenä taisteluna absoluuttisen hyvän ja pahan välillä, missä Jumalan varjelemat suomalaiset puolustautuivat arkkivihollistaan, jumalatonta Neuvostoliittoa vastaan.

Erittymisen kiinnostavaa on, kuinka kielenkäyttö *Hengellisessä kuukauslehdessä* muuttui sodan edetessä. Kun sodan alkumetreillä korostettiin ja kauhisteltiin venäläisten bolševistisuutta, muuttui sodan edetessä viholliskuva etnisesti halventavaksi, ja venäläisiä syytettiin heidän barbaarisuudestaan ja ”ryssäläisyydestään”. Ensimmäisessä sota-aikana julkaistussa *Hengellisen kuukauslehden* numerossa Matti Pesonen kirjoitti siitä, kuinka nöyryyttävää olisi joutua bolševikkien vaikutuspiiriin. Pesonen jatkoi kirjoitustaan korostaen nimenomaan bolševismien saastaisuutta ja jumalattomuutta.⁹⁹ Kevääseen tultaessa sävy muuttui venäläisiä ja venäläisyyttä itseään alentavaksi, eikä maan poliittisesta järjestelmästä puhuttu enää yhtä paljon. Enää ainoastaan bolševismi ei ollut saastaista, vaan myös itse venäläiset, ja tämä saastaisuus haluttiin puhdistaa Suomen rajoilta pois. Maaliskuun julkaisussa eräs sotilas kirjoitti näin:

Olen hartaasti odottanut, että täälläkin ruvettaisiin työntämään ryssää ja saartamaan sitä. Ei noilla roistoilla saisi olla oikeutta edes elää, eivät tunnu edes ihmisiltä. Sääliksi käy, kun vankejakin katselee.¹⁰⁰ Tämänkaltaisia vahvoja kannanottoja selitti varmasti osaltaan pitkittynyt sota, suomalaisten miesmenetykset ja rankat olot rintamalla. Toinen selittävä tekijä oli suomalainen sotapropaganda, jonka sävy tiedotusvälineissä muuttui sodan edetessä Neuvostoliiton

⁹³ HK 1/1940 Sieltä jostain.

⁹⁴ HK 2/1940 Myötätunnon ilmaus Amerikasta.

⁹⁵ HK 3/1940 Heränneiden Ylioppilaskodin pojat rintamalla.

⁹⁶ HK 3/1940 Nyt sieluni on järkytetty, ja mitä sanonen (pk.).

⁹⁷ HK 4/1940 Suomen mies ja nainen muurinaukossa.

⁹⁸ Ks. esim. Tuom. 13; 1; Sam. 4.

⁹⁹ HK 1/1940 Jumala on meidän väkevä apumme (pk.).

¹⁰⁰ HK 3/1940 Sotapojan kirjeitä.

poliittisia oloja halventavasta itse venäläiseen kansaan kohdistuvaan halveksuntaan. Propagandan tavoitteena oli epäinhimillistää venäläiset röyhkeiksi ja julmiksi sotilaisiksi, jotka eivät kaihtaneet häikäilemättömiäkään keinoja puolustuslinjan murtamiseksi.¹⁰¹

Todennäköisesti miesten mielissä sotimista oikeuttivat ajatukset siitä, ettei vihollispuolella pitänyt olla edes oikeutta elää.

Tällaista kehityskulkua kielenkäytössä ei ollut nähtävissä *Sanansaattajan* lehdillä. Sodan alussa, Tammisen kirjoittaessa Luther-kirkkoon osuneista pommeista, mainitsi hän nimenomaan bolševismin saastaisuuden, ei venäläisyyden. Myöhemmissäkin numeroissa, sodan edettyä, otettiin esiin Neuvostoliiton politiikan ja ateistisuuden vääryyksiä, eikä ryhdytty solvaamaan itse venäläisyyttä alentavaan sävyyn, kuten *Hengellisessä kuukauslehdessä* ja monessa muussa lehdessä sota-aikana. Tästäkin tulee esille julkaisujen erot sota-ajan numeroissa.

Suomessa Neuvostoliittoa tarkasteltiin usein hyvin kapeasta näkökulmasta käsin. Itänaapuriin liitettiin hyvin vahva moraalittomuus, mikä johtui milloin bolševismista, milloin venäläisyydestä itsestään. Myös kirkko tuki näkemystä moraalittomuudesta ja perusteli tätä Neuvostoliiton kielteisellä uskontopolitiikalla. Kirkollisissa piireissä otettiin sodan aikana esille propagandistista materiaalia Neuvostoliiton uskonnollisista oloista. Tämä näkyi *Hengellisen kuukauslehdenkin* sivuilla, jossa julkaistiin keväällä 1940 katkelma *Suomen Viikkolehden* artikkelista. *Suomen Viikkolehti* oli suomenkielisen vapaakirkollisen liikkeen äänenkannattaja. Katkelma oli neuvostovangin kuulustelupöytäkirjasta ja siinä esiteltiin Neuvostoliiton kouluja ja kirkkoja. Pöytäkirjan mukaan kouluissa ei opetettu lainkaan uskontoa ja Jumalasta puhuminen oli kokonaan kiellettyä. Neuvostoliittolaiset opettajat menettivät virkansa, jos puhuivat kristinuskosta oppilailleensa. Kaiken kaikkiaan talvisodassa propagandan tarve oli kuitenkin vähäistä. Neuvostoliiton hyökkäys sai suomalaisten tunnetilat nousemaan vihollista vastaan ilman erityisiä ponnisteluja.¹⁰²

Sanansaattajassa luotiin keväällä 1940 vaikutelma suomalaisista kristinuskon puolesta taistelijoista:

On myöskin aina muistettava, että meidän taistelumme ei ole taistelua vain isänmaan ja kodin puolesta, vaan myös kristinuskon, oikeuden ja totuuden puolesta mitä perkeleellisintä vääryyttä ja valhetta vastaan.¹⁰³

Lehdessä annettiin hurmoksellinen kuva, jossa isänmaa, kristillisuus ja kommunismin vastustaminen olivat sama asia. Tämän tehtävän Suomen kansalle oli antanut itse Jumala, ja

¹⁰¹ Jokinen 2000, 158–60; Tepora 2015a, 144.

¹⁰² HK 4/1940 Neuvostovanki kertoo; Klemelä 1977, 93–95; Heikkilä 1991, 81; Kirves 2008, 16.

¹⁰³ SS 2/1940 Kuulumisia.

vastassa oli ”vääryyttä ja valhetta” edustava Neuvostoliitto. Tällainen retoriikka oli hyvin yleistä sota-aikana, ja sitä sai lukea myös *Hengellisen kuukauslehden* sivuilta.¹⁰⁴ Aiheesta puhui myös esimerkiksi ylipäällikkö Mannerheim talvisodan viimeisessä päiväkäskyssään, jossa hän puhui suomalaisten ”historiallisesta tehtävästä” suojata länsimaista sivistystä, jota kristinusko oli osa. Suomalaisilla katsottiin olevan velvollisuus taistella ateismia vastaan. Talvisodan alkuvaiheissa suomalaiset onnistuivat saamaan jonkin verran suuria torjuntavoittoja esimerkiksi Tolvajärvellä, mikä kohotti kansakunnan tunnetilaa huomattavasti ja toi vahvistusta ajatukselle, että Jumala taisteli suomalaisten puolella.¹⁰⁵

Lehtien numeroita lukiessani huomioni kiinnittyi myös mielenkiintoiseen asetelmaan vihollisesta ja puolustajasta puhuttaessa. Suomalaisiin sotilaisiin liitettiin inhimillisiä ja yksilöllisiä piirteitä, kuten voimakkuus, karuus, lempeys ja urheus. Vastakkaisesti venäläiset taas nähtiin epäinhimillisenä massana, ”ryssän saastana”, joka ei kaihtanut mitä moraalittomimpiakaan keinoja yrittäessään lyödä vastustajansa. Esimerkiksi *Hengellisessä kuukauslehdessä* eräs sotilas kirjoitti äidilleen ”ryssän” ampuvan siviilejäkin. Voimakas viholliskuva auttoi taistelun tuoksinassa ja se oli myös tarpeen, jotta sotilaat kykenisivät suorittamaan velvollisuutensa. Venäläisten tappamista ei pidetty moraalittomana, koska ensinnäkin Neuvostoliitto oli sodassa hyökkääjä ja toiseksi Suomessa oli valinnut jo pitkään venäläisten epäinhimillistämisen perinne: Suomen historian nähtiin olleen jatkuvaa kamppailua jumalattomia venäläisiä vastaan, ja nyt syttynyt talvisota oli todellista uskonsotaa ateistista bolševismia vastaan.¹⁰⁶ Tämä tiivistyi maaliskuussa sekä *Sanansaattajassa* että *Hengellisessä kuukauslehdessä*. *Sanansaattajassa* Eeli Hakala kirjoitti: ”Jumalaan turvaava Suomen kansa on väkevämpi kuin kymmeniä kertoja suurempi kansa ilman jumalaa. Tämä meidän täytyy uskoa.”¹⁰⁷ *Hengellisessä kuukauslehdessä* tunnettu körttipappi E. W. Pakkala taas julisti Jumalan valmistaneen suomalaisia taistelua varten jo vuosisatoja:

Keitä onkaan Jumala löytänyt särkyneeseen muurinaukkoon täältä Pohjolasta? Satoja vuosia hän on näillä raukoilla rajoilla, poloisilla Pohjan mailla kasvattanut juuri tätä talvea varten suomalaista sisua ja suomalaista teräksistä tarmoa. Nyt hän on historian Jumalana vetänyt ne esiin käyttöön ja toimintaan. Sotamme ryssää vastaan on uskonsotaa, antikristuksen sotaa, sotaa *valhetta* ja *murhaa* vastaan.¹⁰⁸

3.3 Suomen kansa yhtenä Jumalaan turvautuvana rintamana

Kun mennään talvisodasta kaksikymmentä vuotta taakse päin, oli Suomen kansa jakautunut kahtia. Sisällissodan haavat olivat vielä tuoret ja epäluulot ja vihanpito punaisten ja

¹⁰⁴ Ks. esim. HK 3/1940 Heränneiden Ylioppilaskodin pojat rintamalla; HK 4/1940 Sotapojan kirjeitä.

¹⁰⁵ Klemelä 1977, 95; Kansanaho 1991, 80–82; Hentilä 2009, 183.

¹⁰⁶ HK 3/1940 Sotapojan kirjeitä; Kemppainen 2006, 222; Kivimäki 2006, 195–196; Tepora 2015a, 138–139.

¹⁰⁷ SS 3/1940 Jumala on meidän puolellamme.

¹⁰⁸ HK 4/1940 Suomen mies ja nainen muurinaukossa.

valkoisten välillä suuria. Kuitenkin talvisotaan tultaessa kansakunta nousi yksissä mielin puolustautumaan Neuvostoliittoa vastaan. Tämä on teema, joka toistui ja jota ihailtiin sekä *Hengellisessä kuukauslehdessä* että *Sanansaattajassa* useaan otteeseen talvisodan aikaisissa numeroissa.

Sanansaattaja kiinnitti *Hengellisestä kuukauslehdestä* poiketen jo syksyn 1939 epävarmassa tilanteessa huomiota kansalliseen eheytymiseen, ja sama seikka otettiin toistuvasti esille myös sota-ajan kirjoituksissa heti sen alusta lähtien:

Ja on ilo todeta: yksimielisenä on kansamme kuullut isänmaan kutsua. Se on jättänyt rauhallisen ahertamisensa sisäisestä rakennustyöstä ja on liittynyt maansa rajojen turvaksi kuin yksi mies.¹⁰⁹ Yksimielisyydestä iloittiin suuresti myös nyt sodan sytyttyä, mikä osoittaa aiheen olleen *Sanansaattajan* toimitukselle tärkeä. Evankelinen liike ei ollut poliittisesti täysin homogeeninen, toisin kuin vahvasti porvarilliseen, erityisesti oikeistolaiseen arvomaailmaan niveltyvä herännäisyys. Vaikka herännäisyydessä oli myös Maalaisliiton kannattajia, liikkeen useiden vaikuttajien poliittis-yhteiskunnallinen profiili näyttäytyi Kokoomuksen ja IKL:n kannatuksena. Evankelisia taas löytyi niin talonpoikaisväestöstä ja keskiluokasta kuin tehdaspaikkakuntien työväestön keskuudesta. Etelä-Karjalassa ja Pohjanmaalla iso osa liikkeen kannattajista oli maalaisliittolaisia. Yksi Maalaisliiton tunnetuimmista poliitikoistakin oli evankeliseen herätysliikkeeseen kuulunut Viljami Kalliokoski. Sisällissodassa evankelisia osallistui sotaan sekä valkoisten että punaisten puolella. Evankelisia oli jossain määrin myös mukana Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen toiminnassa.¹¹⁰ Liikkeen vasemmistolaisuutta ei kuitenkaan pidä liioitella – evankeliset keskittyivät opillisissa painotuksissaan korostamaan sanan ja sakramenttien merkitystä, eikä politiikka ollut heille tärkeää. Kuitenkin kansan eheytymisestä kirjoitettiin toistuvasti, mistä voi päätellä teeman olleen heterogeenisen liikkeen sisällä hyvin toivottu.

Sodan sytyttyä myös *Hengellisessä kuukauslehdessä* iloittiin eheytyneestä kansakunnasta. Esimerkiksi eräs körttiylioppilas ilmaisi kirjeessään tyytyväisyytensä siitä, että vastakkainasettelut työväen ja porvariston välillä olivat himmentyneet:

Ajattelepa nyt, että esim. Pitäjänmäelle pannaan punaiset ja valkoiset (entiset) samaan sankarihautaan, että siellä elää yksi ja jakamaton Suomen kansa. Nyt on pyyhitty pois meidän porvarien mielestä se kalvava ajatus, että työväkemme on vain puolella, jos sillekään, sydämellään suomalaista.¹¹¹ Suomalaiset olivat nyt samassa veneessä poliittisista erimielisyyksistään huolimatta, kun yhteinen vihollinen yhdisti heitä. Kuvaavaa on, että kirjeen kirjoittaja puhui ”entisistä” punaisista ja valkoisista. Suomalaiset eivät vastustaneet maansa harjoittamaa sotapolitiikkaa

¹⁰⁹ SS 20/1939 Että luopuisimme syntisestä elämästämme.

¹¹⁰ Arkkila 1975, 42–44; Talonen 1982, 208; Kakkuri 2011, 24–28.

¹¹¹ HK 3/1940 Heränneiden Ylioppilaskodin pojat rintamalla.

juuri yhtään, vaan yhteiskunnallinen solidaarisuus kasvoi sotakuukausina poikkeuksellisella tavalla.¹¹² Kansan eheytyminen katsottiin olevan havaintojeni perusteella osittain suomalaisten uskonnollisuuden ansiota. Tästä esimerkkinä on tammikuun 1940 kirjoitus *Hengellisessä kuukauslehdessä*, jossa Juho Kuoppala ilmaisi olevansa ylpeä suomalaisten ”yli-inhimillisistä” ponnisteluista sota-aikana. Hän uskoi Jumalan antaneen kansalleen voimat tähän aherrukseen. Maaliskuussa kansan yhtenäistymistä kuvattiin ”Jumalan teoksi”.¹¹³

Toisaalta myös suomalaisten syntyisyys oli lehdissä paljon esillä. *Sanansaattajassa* otettiin esille kansan eheytymisestä aiheutuneen ilon lisäksi myös suuri häpeä, kansan jumalattomuus. Hän syytti suurta osaa Suomen kansasta syntisestä elämästä ja kehotti jokaista itsetutkiskeluun Jumalan edessä. Jumalan apu oli ehdollista: nyt puhjennut sota oli varoitus vakavasta rangaistuksesta, minkä kansakunta saisi, elleivät ihmiset rukoilisi Jumalaa ja luopuisi syntisistä tavoistaan. Pelkkä kansan eheytyminen ei siis ollut riittävää, vaan lisäksi kansan tuli kääntyä yksissä mielin Jumalaa päin ja unohtaa syntiset tapansa. Tästä puhuttiin toistuvasti syksyn turvattomissa oloissa ja nyt, sotatilassa, sitä painotettiin entistä enemmän. Kirjoittaja mainitsi uskottomiksi tavoiksi muun muassa juopottelun, kiroilun, tanssimisen, tuhlaavaisuuden ja irstailun.¹¹⁴ Kaikki nämä olivat ”maailmallisia” tapoja, joita sekä evankeliset että heränneet vieroksuivat.

Tyypillisesti kriisiaikoina uskonnon merkitys kasvaa. Näin kävi myös talvisodassa – uskonnollisuus kasvoi sodan aikana niin rintamalla kuin kotioloissa. Uskonnollisia rintamakokemuksia ja joskus myös ihmekertomuksia kerrattiin lehdistössä. Niiden tarkoituksena oli valaa uskoa ensi sijassa kotirintamaan. *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistuissa sotilaiden kotiin lähettämässä kirjeissä mainittiin pariin otteeseen ihmeenomaiset tarinat rintamalta, joissa Jumala oli varjellut suomalaisia. Maaliskuun numerossa eräs sotilas kertoi, kuinka ”ryssän” ammuksilla ei ollut mitään vaikutusta, kun sotilaat saivat havaita ”Jumalan käden ohjauksen”, ja ulkona oli sen ansiosta turvallista liikkua. Keväämmällä toinen sotilas kirjoitti, kuinka venäläisten pommit eivät sattuneet ketään, koska Jumalan armo suojeli suomalaisia: ”Kaikki tuntuu menevän ihmeellisen hyvin.” Eräessä kirjeessä kerrottiin myös, miten rintamalla kuuli usein sanottavan monen täpärän pelastumisen olleen ”Herran sallimuksen” ansiota.¹¹⁵

¹¹² Nevakivi 1989, 14–15.

¹¹³ HK 1/1940 Väsyä ei saa; HK 3/1940 Bolševikki-hirmuvalta.

¹¹⁴ SS 20/1939 Että luopuisimme syntisestä elämästämme.

¹¹⁵ HK 3/1940 Heränneiden Ylioppilaskodin pojat rintamalla; HK 3/1940 Sotapojan kirjeitä; HK 4/1940 Sotapojan kirjeitä; Tepora 2015a, 250–251.

Sodan aikana ihmisten tarve Jumalan sanan kuulemiselle kasvoi, ja monet miehet tulivat sodasta kotiin uskonnollisempina kuin ennen sitä.¹¹⁶ Tämä nostettiin ilahduneina esiin tutkimissani lehdissä. *Sanansaattajan* Eeli Hakala kirjoitti aiheesta tammikuun Kuulumisia-palstalla:

Jumalaan ovat urhoolliset sotilaamme oppineet turvautumaan jouduttuaan katsomaan kuolemaa silmästä silmään. Liikkuessani eri paikkakunnilla olen saanut lukea rintamalta tulleista kirjeistä ja toisten omaiset ovat kertoneet, kuinka monille sotilaille on Jumalan armo kirkastunut, ja he taistelevat uskossa. Varmaan monet palaavat kotiin aivan uusina miehinä, ja niistä, joidenka täytyy antaa henkensä isänmaan puolesta, monet muuttuvat uskossa täältä iäiseen rauhaan. Näin tämä raskas aika tulee väkeväksi etsikkoajaksi koko Suomen kansalle.¹¹⁷

Syksyllä Hakala oli arvellut sodan syttymisen perimmäiseksi syyksi sen, että Jumala halusi ihmisten lähentyvän kanssaan. Talven kirjoitusten perusteella näin näytti tapahtuvan. Vaikeat ajat saivat sotilaat etsimään selityksiä ja oikeutusta tapahtumille uskonnosta. Kuten jo mainittu, ei *Sanansaattajassa* julkaistu lukijoiden kirjeitä, mutta Hakalan tekstin mukaan hänen lukemissaan kirjeissä oli ollut samanlaisia teemoja kuin *Hengellisen kuukauslehden* julkaisemissa kirjeissä.

Hakala jatkoi saman teeman parissa myös seuraavassa numerossa. Hän kirjoitti, kuinka ihmiset etsivät lohdutusta kuullessaan suru-uutisia rintamalta. Hänen mukaansa paras lohdutus kaikille oli se, että miehet olivat rintamalla oppineet turvaamaan Jumalaan, eikä omaisten täten tullut olla liian suruissaan, sillä uskossa kaatuneet saisivat iankaikkisen elämän taivaassa.¹¹⁸ Sota siis nähtiin etsikkoaikana, jolloin Jumala kutsui ihmisiä luokseen parannukseen syntisestä elämästä. Uskonnollisuus ja Jumalan ihmeenomaiseksi koettu varjelus tuntuivat antavan sotilaille kosolti lisävoimia kestämään sodan koettelemukset.

Rintamalta lähetetyissä kirjeissä ei käsitelty juurikaan kuolemaa tai sotatapahtumia suoraan, mistä voi päätellä, että tapahtumia haluttiin paeta edes hetkeksi. Kirjeiden sisältö käsitteli usein arkipäiväisempien asioiden lisäksi enemmän henkilökohtaista uskoa ja tuonpuoleista elämää kuin sodan yksityiskohtaisia puitteita ja taistelutapahtumia. Tähän tietysti vaikutti myös sotasensuuri, joka kielsi kaiken sellaisen julkaisemisen tai lähettämisen, mikä voisi millään tavalla auttaa vihollista. Voi sanoa, että kirjeiden sisältö heijasti talvisodan ajan sotilaiden uskonnollisuutta, tai ainakin sellaista uskonnollisuutta, jota lehden toimitus halusi lukijoilleen esitellä ja johon se pyrki myös heitä kannustamaan. Erkki Kansanahon mukaan sodan aikana Suomessa korostuivat uskonnollisista teemoista etenkin Jumalan varjelus, rukoileminen ja kuoleman pelko.¹¹⁹ Näistä kuoleman pelkoa ei esiinny kuitenkaan

¹¹⁶ Ahto 1989, 263; Tepora 2015a, 251.

¹¹⁷ SS 1/1940 Kuulumisia.

¹¹⁸ SS 2/1940 Kuulumisia.

¹¹⁹ Kansanaho 1991, 55.

juuri lainkaan *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistuissa kirjeissä. Jos kuolema mainittiin, puhuttiin silloin ihmisten antamien uhrien vähäpätöisyydestä verrattuna isänmaan vapauteen, tai kuinka ”taivaan kodissa” olisi parempi olla kuin maan päällä.¹²⁰ Tämä kielii siitä, ettei lehden toimitus halunnut julkaista materiaalia, joka olisi voinut jollain tavoin lannistaa lukijoita.

Herännäissotilaiden ja -sotapappien kirjeistä on löydettävissä paljon herännäisyydelle tyypillisiä piirteitä. Niissä kerrottiin, kuinka he olivat pitäneet yhdessä seuroja ja veisanneet Siionin virsiä. Eräs kenttäpappi kirjoitti, että rintamalla rukoileva herännyt kansa oli käynyt hänelle entistä rakkaammaksi. Hän kuvaili, kuinka kaikki olivat nyt Jumalan kurituksen alla, ja kuinka heränneet ”kerjäsivät armoa”. Hän kehotti ahdistusten alla olevia sotilaita tarttumaan virsikirjoihin ja Siionin virsiin sekä osallistumaan seuroihin. Näin he voisivat lohduttautua, kun tietävät omaisten tekevän samoin kotirintamalla. Yksi heränneiden ylioppilaskodin rintamalla olevista asukkaista kertoi, kuinka oli tavannut rykmentissään paljon ”heränneiden kotien poikia”, joiden kanssa hän pyrki järjestämään seuroja silloin tällöin.¹²¹

3.4 Veljeskansan ja muun maailman sympatiat Suomen puolella

Toisen maailmansodan taistelut olivat talvisodan aikana muualla Euroopassa pysähdyksissä, ja Suomen kamppailu Neuvostoliittoa vastaan oli koko maailman valokeilassa. Mielenkiintoa lisäsivät sotivien maiden erilaiset resurssit ja yhteiskuntajärjestelmät. Länsivallat tuomitsivat Neuvostoliiton hyökkäyksen ja suomalaiset saivat osakseen paljon sympatiaa eri puolilta maailmaa. Uutisia suomalaisten koettelemuksista julkaistiin eri maiden lehdistössä jatkuvasti ja Suomi sai myötätunnon ja ihailun lisäksi myös aineellista tukea. Tämä tuki syvensi entisestään ajatusta Suomen kansan erityisasemasta taistelussa bolševismia ja ateismia vastaan.¹²²

Sekä *Hengellisessä kuukauslehdessä* että *Sanansaattajassa* otettiin esiin myötätunto ja apu, mitä muualta maailmasta oli tullut. *Hengellisen kuukauslehden* Matti Pesonen kirjoitti tammikuussa ”sivistyneen maailman myötätunnon” kohdistuneen Suomea kohtaan. *Sanansaattajan* helmikuun 1940 numerossa päätoimittaja Tamminen kirjoitti, kuinka ihmeellistä oli, että Suomelle oli herännyt ystäviä maan rajojen ulkopuolelta. Tämän hän esitti olevan Jumalan ansiota. Samaan kiinnitti huomiota toimitussihteeri Hakala kirjoittaessaan Suomen kansan saaneen apua ”runsain mitoin” eri puolilta maailmaa. Tamminen mainitsi

¹²⁰ HK 1/1940 Sotapappien kirjeistä; HK 1/1940 Otteita sotilaan kirjeestä.

¹²¹ HK 1/1940 Täältä jostakin; HK 3/1940 Heränneiden Ylioppilaskodin pojat rintamalla.

¹²² Julkunen 1975, 51; Nevakivi 1989, 20; Richly 1996, 135; Hentilä 2009, 182.

amerikkalaisten antaneen yhdistykselle jonkin verran lahjoituksia, ja sinne oli lähetetty lähetyssaarnaaja hankkimaan niitä lisää. Myös *Hengellisessä kuukauslehdessä* nostettiin esille amerikkalaisten myötätunto. Lehdessä julkaistiin kirje Amerikassa asuvalta suomalaiselta pastorilta, joka kirjoitti kaikkien sanomalehtien siellä täyttävän sivunsa kuvilla ja kirjoituksilla Suomen kansan raskaista ajoista sekä ihailevan suomalaisten rohkeutta. Yhdysvaltojen valtionjohto alkoi kirjeen mukaan sodan seurauksena välittömästi toimenpiteisiin suomalaisten avustamiseksi ja Suomen velkojen poispyyhkimiseksi.¹²³

Suomi sai talvisodan aikana apua eniten Ruotsilta, Italialta, Ranskalta, Iso-Britannialta ja Belgialta. On arvioitu, että ulkovaltojen avun yhteismäärä olisi ollut noin 4,6 miljardia silloista markkaa. Vaikka suomalaisten saama aineellinen tuki oli huomattavaa, ei Suomi saanut avointa poliittista tukea. Länsivaltojen avustushankkeet ja eritoten Ranskan ja Ison-Britannian Suomelle osoittama tuki ja konkreettiset suunnitelmat sotilasjoukkojen ja aseiden lähettämisestä kuitenkin säikäyttivät Neuvostoliittoa siinä määrin, että lopulta se päätyi maaliskuussa neuvottelemaan rauhasta, vaikka Suomen miehittäminen ei ollut enää kaukana.¹²⁴

On mielenkiintoista, ettei tutkimissani lehdissä otettu ollenkaan esille Italian, Ranskan tai Ison-Britannian avustuksia, vaikka ne olivat Suomelle hyvin merkittäviä. Etenkin *Hengellisen kuukauslehden* olisi voinut olettaa kirjoittavan italialaisten lahjoituksista, jotka olivat ruotsalaisten avustusten jälkeen suurimmat. Herännäispiireissä Italian hallinto oli synnyttänyt jossain määrin ihailua. Lapuan liikkeessä, jossa vaikutti paljon körttiläisiäkin, ihailtiin fasistista Italiaa. Lisäksi lukuisia nuoria heränneitä viehättänyt AKS otti vaikutteita Italiasta.¹²⁵ Tämä osoittaa, ettei lehden prioriteettina ollut päivän politiikka vaan ajan yhteiskunnallisten tapahtumien arviointi liikkeen oman uskonnollis-yhteiskunnallisen perinteen näkökulmasta. *Hengellinen kuukauslehti* keskittyi kertomaan unkarilaisten avustuksista ja *Sanansaattajassa* taas kirjoitettiin eniten Ruotsin antamista lahjoituksista.

3.4.1 Unkarin tuki Suomelle

Kuten syksyn 1939 epävarmassa tilanteessa, samoin myös talvisodan aikana Unkarin myötätuntoisuus Suomea kohtaan tuli korostetusti esiin *Hengellisestä kuukauslehdestä*. Lehdessä julkaistiin suomeksi käännettyjä uutisia ja saarnoja Unkarista sekä unkarilaisten nuorten lähettämiä kirjeitä. Esimerkiksi vuoden 1940 ensimmäisessä numerossa julkaistiin

¹²³ HK 1/1940 Kuulumisia; HK 2/1940 Myötätunnon ilmaus Amerikasta; SS 2/1940 Ja katso, me elämme kuitenkin; SS 3/1940 Kuulumisia.

¹²⁴ Häikiö 1999, 224; Tala 2015, 199, 204–205.

¹²⁵ Eskelinen 2004, 234–237; Kunnas 2014, 46–47.

Harangszó-lehden kirjoitus, jossa kehoitettiin unkarilaisia rukoilemaan suomalaisten puolesta. Tekstin mukaan kirjoitus oli ollut lehden ensimmäisellä sivulla, mistä voi päätellä aiheen olleen unkarilaisille merkittävä. Tekstissä ihannoitiin Suomea ja suomalaista veljeskansaa, joka oli noussut puolustamaan rajojaan ”saastaista vihollista” vastaan.¹²⁶

Samassa kirjoituksessa mainittiin Unkarin ”vaikea asema”, jolloin suomalaiset olivat vastavuoroisesti rukoilleet unkarilaisten puolesta. Kirjoittaja ei käsitellyt tapahtumaa sen tarkemmin, mutta viittasi sillä todennäköisesti Unkarin sekasortoiseen tilanteeseen ensimmäisen maailmansodan jälkeen, jolloin vallassa oli hetkellisesti kommunistinen neuvostohallitus. Tällöin myös kirkon maaomaisuutta kansallistettiin.¹²⁷ Teoriaa tukee tekstin voimakkaan negatiivinen sävy Neuvostoliitosta puhuttaessa. Neuvostoliittoa nimitettiin ”saastaiseksi viholliseksi” ja ”pimeäksi jumalattomuudeksi”. Tekstistä ilmeni kansallinen yhteenkuuluvuuden tunne suomalaisten ja unkarilaisten välillä. Unkarilaiset samaistuivat suomalaisten ahdistukseen neuvostojoukkojen hyökkäyksen alla.

Suomen ja Unkarin suhteita väritti ensimmäisen maailmansodan jälkeen vuorottelemisen auttajan ja avustettavan roolissa. Unkari kuului sodan hävinneisiin valtioihin ja joutui allekirjoittamaan vuonna 1920 Trianonin rauhansopimuksen, jossa se menetti kaksi kolmasosaa pinta-alastaan ja yli 10 miljoonaa asukasta. Seuraavana vuonna Suomessa kerättiin kolehti rauhan seurauksena runnotun Unkarin luterilaisen kirkon auttamiseksi. Unkarin kohtalo ensimmäisen maailmansodan jälkeen mainittiin myös *Hengellisessä kuukauslehdessä* suomalais-unkarilaisen heimotyön uranuurtajan, Matti Pesosen, toimesta: ”Heimokansaltamme unkarilaisilta riistettiin kaksi kolmannesta heidän isänmaastaan ja annettiin saaliinhimoisille naapureille.” Sodan voittajavaltojen sanelema rauhansopimus aiheutti unkarilaisissa syvää katkeruutta ja seuraavien kahdenkymmenen vuoden aikana janoa ”Suur-Unkarin” palauttamiseen. Tämänkaltainen nationalismi oli omiaan lähentämään maiden suhteita – eläteltiinhan Suomessakin AKS:n johdolla toiveita niin kutsutusta Suur-Suomesta, johon kuului Itä-Karjala.¹²⁸

Suomi sai maailmalta paljon myötätuntoa osakseen, mutta varsinainen sotilaallinen avustus jäi vähäiseksi, vaikka sitä olikin toivottu hartaasti. Taloudellista apua suomalaiset kuitenkin saivat ulkomailta. Arkipiispa Erkki Kaila esitti talvisodan alkumetreillä julkisen

¹²⁶ HK 1/1940 Kuulumisia; HK 1/1940 Rukoilkaamme suomalaisten puolesta; HK 1/1940 Unkarin kansallisen elämän uudistuksesta; HK 2/1940 Unkarin nuorten osanottokirjeitä; HK 2/1940 Unkarin protestanttien päivät; HK 2/1940 Kuulumisia.

¹²⁷ HK 1/1940 Rukoilkaamme suomalaisten puolesta; Vehviläinen 2004, 196–202; Vares 2010, 30.

¹²⁸ Koren & Voipio 1988, 34; Eskelinen 2004, 67–68; Vehviläinen 2004, 202–204; Hentilä 2009, 146; Vares 2010, 19–20; Viljanen-Pihkala 2019, 32–33.

avunpyynnön länsimaisille kirkkoille ja perusteli vetoomustaan sillä, että Suomi taisteli neuvostojoukkojen edustamaa bolševismia vastaan länsimaisen sivistyksen puolustajana. Sodan edetessä myös muita suomalaisia kirkonjohtajia vetosi läntisiin kirkkoihin. Pyyntöjen ansiosta erityisesti pohjoismaisilta kirkkoilta ja Amerikan luterilaisilta kirkkoilta saatiin merkittävää taloudellista avustusta. Unkarissakin heräsi entistä suurempaa kiinnostusta ja myötätuntoa Suomea kohtaan. Lehdissä julkaistiin päivittäin Suomea koskevia uutisia ja unkarilaiset osallistuivat erilaisiin rahankeräyksiin suomalaisten auttamiseksi.¹²⁹

Myös Unkarissa kirkot tarjosivat taloudellista ja henkistä tukea Suomelle. Unkarin luterilainen kirkko pyrki tekemään Suomea ja sen ahdinkoa tunnetuksi Unkarissa. Kaksi päivää arkkipiispa Kailan avunpyynnön jälkeen piispa Sándor Raffay lähetti Unkarin luterilaisen kirkon kaikille papeille kiertokirjeen, missä hän määräsi papiston järjestämään rahankeräyksen Suomen Punaisen Ristin hyväksi. Toinen piispa, Béla Kapi, järjesti samaan aikaan yleiskirkollisen avustuskampanjan Suomen kirkon hyväksi. Nämä kaksi kampanjaa yhdistettiin ja keräyksen tuloksena saadut 450 000 markkaa toimitettiin Suomeen. Unkarilaisten avunanto noteerattiin *Hengellisen kuukauslehden* helmikuun numerossa, jossa lainattiin vetoomuksen saatetekstiä. Kirjoituksessa talvisotaa kuvailtiin ”epätasaiseksi taisteluksi”, jossa venäläisillä oli suuret sotajoukot ja murha-aseet, kun taas Suomen puolella oli Jumala. Tekstin mukaan unkarilaiset eivät voineet vahvistaa veljeksiansa aseita, mutta pystyivät auttamaan taloudellisesti sotahaavojen parantamisessa.¹³⁰

Unkarin ja Suomen erityisen läheisestä ystävyys-suhteesta kertoi se, että jopa 25 000 unkarilaisen joukko oli halukas tulemaan Suomeen vapaaehtoisiksi sotilaksi. Unkarin poliittinen johto lähettikin Suomeen vapaaehtoisia sotilaita kevättalvella 1940. Sotilaiden määrä oli suuresta ilmoittautuneiden määrästä huolimatta vain 341 miestä. Unkari oli silti ainoa valtio, joka lähetti valmiiksi organisoidun pataljoonan Suomeen. Unkarilaiset sotilaat eivät ehtineet koskaan suomalaisilta koulutusleireiltä rintamalle asti, mutta unkarilaisten ja muiden ulkomaalaisten avunannolla oli paljon henkistä merkitystä suomalaisille. Unkarin ystävät Suomessa pitivät sitä ihailtavana heimoyhteyden ilmaisuna. Lisäksi unkarilaiset aseet olivat suhteellisen merkittävä osa suomalaisten asehankintoja.¹³¹

Hengellisessä kuukauslehdessä julkaistiin myös unkarilaisten nuorten kirjoittamia osanottokirjeitä. Lehdessä julkaistiin viiden kristillisen kansanopiston oppilaan kirjeet ja

¹²⁹ Klemelä 1977, 96; Koren & Voipio 1988, 109; Kansanaho 1991, 82–83; Murtorinne 1995, 235; Richly 1996, 134; Hentilä 2009, 182–183; Halmesvirta 2010, 123–130.

¹³⁰ HK 2/1940 Kuulumisia; Révész 2004, 16–18; Halmesvirta 2010, 118.

¹³¹ Juutilainen 1999, 773, 776; Vares 2010, 31; Richly 2014, 20–28.

kaikki heistä ilmoittivat rukoilevansa Suomen puolesta sen raskaana aikana. Monissa kirjeissä ilmaistiin toive siitä, että he pääsisivät taistelemaan suomalaisten rinnalla, mutta pitkä etäisyys Unkarista Suomeen esti tämän. Toimituksen mukaan kirjeet osoittivat, kuinka lämpimästi veljeskansa Unkarissa otti osaa Suomen kovaan kohtaloon.¹³²

3.4.2 Ruotsalaisten avustukset SLEY:n työlle

Ylivoimaisesti suurimmat avustukset talvisodan aikana tulivat Ruotsista. Ulkomaalaisia vapaaehtoisia oli Suomen armeijassa yhteensä vajaa 12 000, joista yli puolet oli ruotsalaisia. Vapaaehtoisten lisäksi Suomi vastaanotti Ruotsilta suuren määrän materiaaliapua. Ruotsalaisia kirjeenvaihtajia oli myös huomattavasti enemmän kuin muista maista. Tätä kiinnostusta Suomen oloihin selitti osaltaan Suomen ja Ruotsin vanha yhteenkuuluvuus ja ruotsalaisten halu avustaa suomalaisia. Lisäksi sodan lopputulos kiinnosti Ruotsia maantieteellisten tekijöiden vuoksi – ruotsalaiset olivat huolissaan omasta turvallisuudestaan.¹³³

SLEY keskittyi heimotyön sijasta lähetystyöhön, eikä *Sanansaattajan* talvisodan aikaisissa numeroissa mainittu Unkaria ollenkaan. Sen sijaan ulkomaista nousi esille etenkin Ruotsi. Tamminen iloitsi helmikuun numerossa ruotsalaisten avustuksista Suomen Lähetykseuran ja SLEY:n lähetystyölle. Samalla hän noteerasi lyhyesti Ruotsin avun Suomen armeijalle. Kirjoituksen mukaan Ruotsin kirkon lähetysohjekunta, johdossaan arkkipiispa Erling Eidem, oli tiedustellut lähetyksen taloudellista tilaa ja luvannut auttaa. Tamminen valitteli lähetyksen olevan sodan vuoksi vaikeuksissa, joten Ruotsin apu tuli siis tarpeen.¹³⁴

Eeli Hakala jatkoi samasta aiheesta seuraavan kuukauden numerossa. Hän kirjoitti, kuinka Suomella oli nyt ”ystäviä ympäri maailmaa”, mutta mainitsi ainoastaan Ruotsin nimeltä. Hän tunsu syvää kiitollisuutta ruotsalaisten uhrausten vuoksi ja huomioi Tamminsen tavoin Ruotsin kyselyt SLEY:n lähetyksen tilanteesta sodan aikana. Hakala kuvaili Ruotsin tekoja ”sydämelliseksi todistukseksi kristillisestä rakkaudesta ja toisten kristittyjen hädän omakseen tunnustamisesta”, minkä vuoksi toimitus päätti julkaista Ruotsista tulleen kirjeen kokonaisuudessaan *Sanansaattajan* lukijoille. Tamminen osoitetun kirjeen oli lähettänyt tuomirovasti Oscar Rundblom. Hän valitteli Suomen tilannetta ja vakuutti, että ruotsalaiset tunsivat edesvastuunsa ”veljeskansansa” auttamiseksi. Rundblom keskittyi kirjoittamaan

¹³² HK 2/1940 Unkarin nuorten osanottokirjeitä.

¹³³ Julkunen 1975, 51; Nevakivi 1989, 21; Richly 1996, 160.

¹³⁴ SS 2/1940 Ja katso, me elämme kuitenkin.

lähetystyöstä ja toivoi, että Pohjolan lähetykseurojen tuella lähetystä voitaisiin jatkaa ainakin jossain määrin.¹³⁵

Vielä samassa numerossa Tamminen kirjoitti, että Evankeliumiyhdistys oli saanut salaperäisen sadantuhannen markan lahjoituksen Japanin-lähetykselle arkkipiispa Erkki Kailalta. Hän ei tiennyt, mistä suuri rahasumma oli peräisin, mutta epäili sen olleen Ruotsin kirkon lahja. Tamminen kirjoitti lähettäneensä rahat heti Japaniin, jossa niistä oli iloittu suuresti. Japanissa toimineen lähetyssaarnaajan mukaan työntekijöiden palkkoja supistettiin kolmanneksella, jotta rahat riittäisivät toiminnan jatkamiseen. Huhtikuun *Sanansaattajassa* Tamminen kirjoitti edelleen kiitollisuudestaan ja liikutuksestaan Ruotsin Evankeliumiyhdistykselle antamaa apua kohtaan.¹³⁶

Evankelisella liikkeellä ei tiettävästi ollut 1930-luvulla erityisemmin yhteyksiä Ruotsiin, joten yksinomaan ruotsalaisen avun korostaminen lehdessä johtunee vain kiitollisuudesta SLEY:n oman toiminnan tukemisesta sekä vanhasta yhteenkuuluvuuden tunteen vaalimisesta naapurivaltion kanssa. *Sanansaattajassa* keskityttiin kirjoittamaan nimenomaan Evankeliumiyhdistyksen saamista avustuksista, eikä koko Suomelle kohdennetuista avustuksista, joita ruotsalaisilta tuli myös huomattavasti. Tässä näkyy jälleen eroavaisuus *Hengellisen kuukauslehden* ja *Sanansaattajan* välillä: ensiksi mainittu keskittyi paljon suuremmassa määrin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.

¹³⁵ SS 3/1940 Kuulumisia; SS 3/1940 Rohkaiseva tervehdys Ruotsista.

¹³⁶ SS 3/1940 Toimituspöydän ääreltä; SS 4/1940 Jo ovat paukkuneet vasarat.

4 ”Onneton rauha” – lehdet keväällä 1940

4.1 ”Ahdistuksen yössä” – lannistuvat asenteet sodan edetessä

Vuodenvaihteessa taistelutoiminta hiljentyi kuukauden ajaksi asemasodaksi, kun Neuvostoliitto ei onnistunut murtamaan suomalaisia joukkoja salamasotataktiikallaan. Helmikuun alussa neuvostojoukot kuitenkin aloittivat tarkasti suunnitellun suurhyökkäyksen Karjalan kannaksella, mitä vastaan suomalaiset eivät kyenneet enää tehokkaasti puolustautumaan, vaikka sodan alkuvaiheissa olikin saavutettu merkittäviä torjuntavoittoja. Kuun puoliväliin tultaessa epäilykset ja pahat aavistukset sodan lopputuloksesta alkoivat vallata suomalaisten mieliä.¹³⁷

Tutkimieni lehtien sodanaikaisissa kirjoituksissa suomalaisen kokemat tappiot rintamalla eivät tulleet lainkaan ilmi. Toimitusten kirjoituksissa sotatapahtumia ei juurikaan mainittu, vaan keskityttiin valamaan rohkeutta kansalaisiin ja etsimään sota-ajasta uskonnollisia tulkintoja. *Hengellisen kuukauslehden* julkaisemissa kirjeissä kirjoitettiin jossain määrin sotimisesta, mutta nekin kirjoitukset koskivat ainoastaan voittoja ja venäläisten kukistumisia. Esimerkiksi helmikuun puolivälissä, kun neuvostojoukkojen suurhyökkäys oli täydessä vauhdissa ja he olivat saaneet Karjalankannaksella läpimurron, kirjoitti eräs sotilas äidilleen:

Ulkona käy ankara jylinä. Ryssä yrittää taas. Olemme tässä valmiina siltä varalta, että meitä tarvittaisiin. Joka päivä on hyökkäykset lyöty takaisin. Jumalaan turvaten ne on torjuttu.¹³⁸ Suomalaisten tukalista oloista venäläisten asettaman paineen alla ei haluttu kirjoittaa, jottei kansalaisten taistelutahto kärsisi. Lisäksi sotasensuuri esti tarkkojen tietojen kertomisen. Joukkojen kenttäpostioppaassa kehoitettiin myös välttämään haasteista ja sodan raskaudesta valittamista, jotta kotirintama pysyisi optimistisena. Rivikansalaisilla ei siis ollut todellista tietoa rintaman hälyttävästä tilanteesta, vaikka joitain huhuja siitä liikkui.¹³⁹

Vaikka varsinaisista tappioista ei kirjoitettu suoraan, tuli epätoivo ja ahdistuneisuus ajan tapahtumista ilmi rivien välistä helmikuusta lähtien. Tällöin Eeli Hakala kuvaili Jumalan tekoja ”käsittämättömiksi”, mutta painotti samalla, että jokaisen tulisi katsoa asioita ”iankaikkisuuden näkökulmasta”. Hän tulkitsi käsittämättömien tekojen olevan merkki siitä, että Jumalaan uskovien elämä jatkuisi taivaassa, ja panemalla oman henkensä alttiiksi taistelussa isänmaan ja uskon puolesta pystyi osoittamaan olevansa arvollinen iankaikkiseen

¹³⁷ Laaksonen 1999, 424–428; Hentilä 2009, 183–186; Tepora 2015a, 241.

¹³⁸ HK 4/1940 Sotapojan kirjeitä.

¹³⁹ Ahto 1989, 235; Hentilä 2009, 185–186; Taskinen 2015, 20; Tepora 2015b, 302.

elämään Jumalan valtakunnassa.¹⁴⁰ Hakala valoi edelleen rohkeutta suomalaisiin, mutta ei enää perustellut tätä sillä, että Jumalan taisteli suomalaisten puolella ja johdattaisi heidät voittoon. Sen sijaan hän keskittyi kuvaamaan kuolemanjälkeistä elämää, jonka vuoksi uskovaisten ei tullut pelätä taisteluita. Kirjoituksen sisältänyt lehti julkaistiin helmikuun viimeisenä päivänä, joten oletettavasti sitä kirjoittaessa Hakalan tietoon oli kantautunut huolestuttavia kuulopuheita kannakselta, jossa Neuvostoliiton suurhyökkäys oli alkanut kuun alussa.

Maaliskuun *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistiin A. J. Soverin kirjoittama paastonaikaan liittyvä hartausteksti, jossa hän lainasi Jeesuksen Johanneksen evankeliumissa lausumia sanoja: ”Nyt sieluni on järkytetty, ja mitä sanonen? Isä, pelasta minut tästä hetkestä.” (Joh. 12:27–28) Kirjoituksen sävy oli samankaltainen edellä esittämäni *Sanansaattajan* tekstin kanssa. Soveri kirjoitti kuolemanpelosta ja kärsimyksestä, joka maassa vallitsi, mutta muistutti lukijoita Hakalan tapaan luottamaan Jumalaan. Hän puhui myös suoraan körttiläisten tunnoista tilanteessa, jossa kristillisyyden tuntui menettäneen painoarvoaan, lainaamalla Johanneksen evankeliumitekstiä:

Synnintunto, joka syntyy perin vaikeasti, vavahuttelee heräävää omaatuntoa. Herännyt ihminen taas valittelee tässä sitä, että hän on hengellisesti katsoen kuin laho puu. Ja jos jokin sana tulee avuttomalle suuhun, se on pelastuksen pyyntö: Taivaan käsittämättömän suuri Armahtaja, pelasta meidät tästä hetkestä.¹⁴¹

Soveri siis kuvaili körttiläisiä avuttomiksi sodan pyörteissä ja pyysi pelastusta vaikeisiin aikoihin. Hänen mukaansa niin sanotut suruttomat heräilivät hiljalleen syntisyyteensä, kun taas heränneen kansan hengellisyyttä hän kuvaili lahoksi puuksi. Tällä hän todennäköisesti tarkoitti sitä, että vaikka he uskoivat Jumalaan, eivät he luottaneet hänen taivaalliseen suunnitelmaansa riittävästi. Ihmiset tarvitsisivat sodassa kestävyyttä, jotta jaksaisivat kulkea sinne, minne Jumala heitä johdatti.

Soveri nosti suomalaisille esikuviksi kaksi ryhmää, Israelin kansan Vanhassa testamentissa sekä inkeriläiset, joiden parissa heränneet olivat tehneet heimotyötä.¹⁴² Heillä oli hänen mukaansa ollut ihailtavaa mielenlujuutta ja rohkeutta ahdistavien kokemusten keskellä. Jos vertaa tekstiä sodan alkuvaiheiden kirjoituksiin, oli tunnelma selvästi muuttunut lannistuneemmaksi ja neuvottomammaksi.

¹⁴⁰ SS 2/1940 Kuulumisia. Ahdistuksesta kirjoitettiin myös seuraavassa numerossa: SS 3/1940 Lohdutusta ahdistetuille (pk.).

¹⁴¹ HK 3/1940 Nyt sieluni on järkytetty, ja mitä sanonen (pk.).

¹⁴² Inkeriläisten keskuudessa tehdystä heimotyöstä esim. Taipale 1980, 202–204.

Soveri lainasi kirkkoisä Cyrillonaksen¹⁴³ rukousta hunnien hyökkäyksen ajoilta

ja samaisti samalla venäläiset hunneihin:

Jos hunnit, oi Herra, voittavat... jos heidän miekkansa surmaavat poikani, niin minkä tähden olen sinun kohotettua ristiäsi syleillyt? Jos sinä heille kaupunkini luovutat, missä on sitten pyhän kirkkosi kunnia? Ah Herra, älä kuitenkaan anna... lampaitasi saastaisille susille! Älköön jumalattomien käsi hallitko valtakuntaa...!¹⁴⁴

Tekstistä paljastui epäily ja pelko tulevasta, mitä aiemmista numeroista ei tullut ilmi. Sodan alkuvaiheessa taisteluun oli käyty vahvoina ja voitonvarmoina. Maaliskuun numeron muissa kirjoituksissa ei ollut havaittavissa vastaavaa lannistunutta tunnelmaa, joten ei voi kuitenkaan yksiselitteisesti määritellä toimituksen linjan muuttuneen voitonvarmasta lohduttomaksi. Silti muutos joidenkin kirjoitusten tyyliässä kevättä kohden mennessä on silmäänpistävä, ja lisäksi esille nostamani kirjoitus oli maaliskuun pääkirjoitus, mikä kertoo siitä, että siinä esitetyt näkemykset olivat linjassa toimituksen yleisen kannan kanssa.

Toinen esimerkki muuttuneesta sävystä *Hengellisessä kuukauslehdessä* oli huhtikuussa julkaistu päätoimittaja Pesosen kirjoitus. Kyseinen numero julkaistiin Moskovon rauhan voimaantulon jälkeen, mutta teksti on selvästi kirjoitettu sodan aikana. Kuitenkin yksi samassa numerossa julkaistuista teksteistä reagoi jo rauhansopimukseen, mikä osoittaa lehden tekstien kirjoitetun verrattain pitkän aikavälin sisällä. Pesonen totesi, kuinka suomalaisilla oli ollut sotia ja kärsimyksiä ennenkin, mutta aina ennen heidän yläpuolellaan oli ollut ”Jumalan puolueeton taivas”. Tuolla hetkellä Jumalan taivaan kuitenkin peitti vihollinen, jota hän kuvaili ”pahuuden pääruhtinaaksi helvetillisine voimineen”. ”Suomen kansalla on nyt ahdistuksen yö”, Pesonen kirjoitti. Kirjoituksen sävy ei ollut enää yhtä innostava ja taistelutahtoa luova kuin aiemmin. Kun tammikuussa Pesonen oli kirjoittanut, kuinka ”Jumalan edessä ennenkin ovat vaipuneet maailman mahtavimmatkin vallat”, yritti hän nyt löytää selityksiä epätoivoa herättävään tilanteeseen.¹⁴⁵

Pesonen otti esiin jo syksyllä tutuksi tulleen perustelun sotaan, uskon puutteen. Silloin lehdessä varoiteltiin heränneitä ”suruttomien” tavoista, ja nyt Pesosen mukaan sen kaltainen käyttäytyminen alkoi nostaa päätään. Huonoista tavoista kirjoitettiin myös *Sanansaattajassa*, jossa kotirintaman ”huvit ja kevytmielinen elämä” aiheuttivat huolta. Sota oli Jumalan sallima kehoitus parannukseen tältä ”kuoleman tieltä”, tulkitsi Matti Pesonen.¹⁴⁶ Sama selitys toistui

¹⁴³ Cyrillonas oli 300-luvulla jaa. syntynyt syyrialainen runoilija ja kirkollinen vaikuttaja. Hunnit aloittivat ensimmäisen suuren hyökkäyksensä Rooman valtakuntaa vastaan 300-luvun lopulla ja etenivät Syyrian alueelle asti. Ks. lisää esimerkiksi Griffin, Carl W. (2016). *Cyrillona: A critical study and commentary*. Piscataway, New Jersey: Gorgias Press. Soveri osoitti tunteneensa yllättävänkin tarkasti varhaiskirkon historiaa, sillä Cyrillonas ei ole ollut Suomessa tunnetuimpia kirkkohistoriallisia henkilöitä.

¹⁴⁴ HK 3/1940 Nyt sieluni on järkytetty, ja mitä sanonen (pk.).

¹⁴⁵ HK 1/1940 Jumala on meidän väkevä apumme (pk.); HK 4/1940 Isän käsi näkyy ahdistuksen yössä.

¹⁴⁶ SS 3/1940 Kuulumisia; HK 4/1940 Isän käsi näkyy ahdistuksen yössä.

saman numeron myöhemmillä sivuilla kirjeessä, jonka Portaanpään kristillisen opiston entinen oppilas osoitti vanhoille koulutovereilleen:

Joutuu kysymään: Herra, kuinka kauan? Kuinka kauan sallit tämän kaiken tapahtua? Mutta kun katsoo omaa elämäänsä, omia syntejään ja surutonta mieltään, niin täytyy myöntää, ettei mikään kuritus ole liian kovaa ja että tämä kaikki onkin vain Jumalan armoa. Hän hyvydessään vetää parannukseen Suomen kansaa.¹⁴⁷

Talvisodan lyhyen keston vuoksi mitään suurta rappiota miesten keskuudessa ei ehtinyt tapahtua, mutta sotilaiden alkoholin kulutus kuitenkin lisääntyi, kun he etsivät selviytymiskeinoja rankkoihin oloihin. Pesonen kuitenkin muistutti, kuinka Jumala oli jo näyttänyt voimansa heti sodan syttyttyä, kun suomalaiset olivat yhtenäisenä kansana käyneet taisteluun venäläisiä vastaan aiemmista erimielisyyksistään huolimatta. Lisäksi moni sotilas oli löytänyt uskon rintamalla. Nämä hän tulkitsi merkeiksi siitä, että ahdistavista ajoista huolimatta Jumala oli yhä suomalaisten puolella ja rakasti kansaansa.¹⁴⁸

Kuten aiemmin on jo tullut esiin, alkoivat vaikeat kokemukset rintamalla herättää sotilaissa hengellistä janoa ja kiinnostusta uskonnollisiin asioihin. Tämä ilmeni parhaiten sotilaiden lähettämistä kirjeistä. Nimimerkki Aale ilmoitti helmikuun puolivälissä päivätyssä kirjeessä löytäneensä Jumalan ollessaan etulinjoilla ”koettelemusten keskellä”. Hän uskoi, ettei tätä olisi tapahtunut muualla kuin rintamalla. Kusti-niminen sotilas taas kirjoitti Jumalan suuresta varjeluksesta ja uskoi ”Isän väkevän käden” suojelevan häntä kaikkialla, vaikka hän joutuisi kuinka vaarallisille teille. P. K. -nimimerkillä kirjeen lähettänyt sotilas iloitsi siitä, että vaikeat ajat olivat lähentäneet suomalaisia ja Jumalaa. Hän oli vakuuttunut tuskien vielä muuttuvan siunaukseksi. Toinen sotilas arveli Jumalan tahtovan lähestyä Suomen kansaa ja vaativan nyt jokaista selvittämään suhdettaan häneen. ”Sotilaiden mielet ovat herkkiä. Kaikki tunnustavat nyt, että Jumalan avulla olemme kestäneet”, kirjoitettiin eräässä kirjeessä.¹⁴⁹

Kirjeistä huomaa, kuinka uskonnollisuus alkoi kasvaa sodan edetessä. Kristinuskosta sotilaat saivat rohkeutta ja voimia kestää koettelemukset, ja mikä tärkeintä, ajatus Jumalasta suomalaisten puolella loi yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kaikki miehet aiemmasta taustastaan huolimatta olivat yhtä, Jumalaan luottavaa rintamaa.

Niko Huttusen mukaan talvisodan uskonnollisissa tulkinnoissa painottui harvoin ajatus suomalaisten syntisyydestä ja kutsusta kääntymykseen. Useissa teksteissä kuva talvisodan suomalaisesta sotilaasta oli varsin ihanteellinen: suomalaiset kävivät pakon edessä puolustamaan maataan, koska julma vihollinen hyökkäsi sinne.¹⁵⁰ Tähän näkemykseen

¹⁴⁷ HK 4/1940 Opintovereille v. 1936–37.

¹⁴⁸ HK 4/1940 Isän käsi näkyy ahdistuksen yössä; Tepora 2015a, 244.

¹⁴⁹ HK 3/1940 Heränneiden Ylioppilaskodin pojat rintamalla; HK 4/1940 Rintamalta.

¹⁵⁰ Huttunen 2016, 229–230.

tutkimani lehdet tekivät poikkeuksen, etenkin kevättalven numeroihin tultaessa. Monissa *Hengellisen kuukauslehden* ja *Sanansaattajan* kirjoituksissa sota tulkittiin nimenomaan Jumalan rangaistukseksi suomalaisten syntisyydestä ja ”suruttomasta” elämästä. Lehdissä uskottiin Jumalan haluavan sodalla herättää Suomen kansan tajuamaan jumalattoman elämän seuraukset.

4.2 ”Pakkorauha” – pettymys rauhanehdoista

Moskovan rauha päätti talvisodan 13. maaliskuuta 1940. Rauha ei tullut hetkeäkään liian aikaisin – ammukset ja miehistö olivat aivan lopussa. Suomen joukkojen täydellinen romahdus oli vain muutaman päivän päässä. Sotapropaganda ei kuitenkaan ollut välittänyt realistista kuvaa Suomen tilanteesta, ja kotirintamalla uskottiin vielä yleisesti ihmeisiin ja eläteltiin jopa toiveita, että Suomi voittaisi sodan. Tämän vuoksi uutiset rauhansopimuksesta ja sen ankarista ehdoista tulivat järkytyksenä kansalaisille. Suomen tuli luovuttaa Neuvostoliitolle Karjalan pääosat, Sallan alue, osia Petsamosta ja Suomenlahden saaret sekä vuokrattava Hanko.¹⁵¹

Talvisodan tutkimuksessa on keskusteltu siitä, johtuiko suomalaisten vankka voitonusko lehdistön viljelemästä vastustajan kykyjen aliarvioimisesta. Jari Sedergren on todennut, että talvisodan sensuurin alaiset aihepiirit tulivat suoraan kansalaisten mielialoja tarkkailleelta Maan Turvalta, joka oli AKS-aktiivien perustama, muodollisesti Valtion tiedotuskeskuksen kontrollissa toiminut yhdistys. Valtion tiedotuskeskus ja Päämaja olivat jo joulukuussa pyytäneet lehdistöä karttamaan Neuvostoliiton aliarvioimista, mutta kehotusta ei noudatettu täysin. Lehdistö piti yllä kansalaisten mielialoja suurentelemalla vastustajan tappioita ja pidättäytymällä ilmoittamasta yksityiskohtaisesti suomalaisten omista tappioista. Puna-armeijan epäonnistumiset sodan alkuvaiheissa olivat saaneet lehdistön vähättelemään venäläisjoukkojen taistelukykyä. Mielialaraporttien mukaan kotirintaman voitonusko johtui suurelta osin juuri tästä lehdistön harjoittamasta Neuvostoliiton vähättelystä.¹⁵²

Tuomas Tepora on todennut, että yleinen käsitys, jonka mukaan tiedotusvälineiden luoma voitonuskoinen ilmapiiri oli syynä kansakunnan syvään järkytykseen, ei pidä täysin paikkaansa – olihan luottavaisiin tunnelmiin ilmaantunut säröjä jo helmikuussa, kun kotirintama oli kuullut huolestuttavia huhuja venäläisten suurhyökkäyksen aiheuttamista tappioista. Monille tosiasioiden hyväksyminen oli kuitenkin vaikeaa, joten kun sanoma

¹⁵¹ Ahto 1989, 309; Häikiö 1999, 233–234; Sedergren 1999, 274.

¹⁵² Ahto 1989, 235; Sedergren 1999, 272–273; Kirves 2008, 16; Tepora 2015a, 33–34; Tepora 2015b, 303.

rauhasta tuli, olivat monet edelleen uskotelleet itselleen Suomen tilanteen olevan todellista parempi. Tämän vuoksi uutinen järkytti kotirintaman rivejä syvästi.¹⁵³

Vaikkei lehdistö ollutkaan yksin syyllinen rauhan aiheuttamaan tyrmistykseen, oli se osaltaan sitä luomassa. Vielä paria päivää ennen rauhaa Suomen lehdistössä uutisoitiin, kuinka suomalaiset olivat torjuneet venäläisten hyökkäyksiä. Taistelujen tiedettiin olevan ankaria, mutta tapahtumia ei kuitenkaan pidetty erityisen huolestuttavina. Maaliskuun 11. päivänä tieto eduskunnan ulkoasianvaliokunnan rauhanneuvottelusta vuosi lehdistölle ja myös raskaista rauhanehdoista liikkui jo huhuja. Rintaman huolestuttavasta tilanteesta tietämättömän kansan yleinen mielipide oli, että taisteluja oli jatkettava varsinkin nyt, kun Ranska ja Englanti olivat luvanneet lähettää Suomelle apua.¹⁵⁴

Myös *Sanansaattaja* ja *Hengellinen kuukauslehti* olivat osaltaan luomassa taistelutahtoa toiveikkailla kirjoituksillaan, mutta kuten edellisessä luvussa huomattiin, alkoi voitonvarmuus vaimentua kevättä kohti tultaessa. Kotirintamalla ei kuitenkaan ollut todenmukaista tietoa rintaman ahtaista oloista, koska siitä ei kirjoitettu lehdissä. Kun tarkastelee sotaan liittyviä kirjoituksia kevään 1940 numeroissa määrällisesti, voi havaita sodan hallinneen molempien lehtien sivuja. Kaiken kaikkiaan koko tutkimani aikana sodasta kirjoitettiin paljon. Kaikki kirjoitukset yhteenlaskettuna huomaa, että molemmissa julkaisuissa sotaan liittyvät kirjoitukset veivät noin puolet sivutilasta.¹⁵⁵ Tilastot osoittivat, etteivät uskonnolliset lehdet eläneet tyhjiössä, vaan päivän politiikka vaikutti niidenkin sisältöön. Erityisen huomionarvoista tämä oli *Sanansaattajan* kohdalla, koska sen luonne SLEY:n virallisena äänenkannattajana oli korostunut, eikä lehdessä yleensä käsitelty yhteiskunnallisia teemoja samoissa määrin kuin *Hengellisessä kuukauslehdessä*.

Uutisointi rauhasta tapahtui tutkimissani lehdissä eri aikoihin. *Sanansaattajassa* ensimmäinen tieto siitä julkaistiin maaliskuun 30. päivänä ilmestyneen numeron lopussa, jossa päätoimittaja K. V. Tamminen ilmoitti ”onnettomasta rauhasta”.¹⁵⁶ Kyseisen numeron muut kirjoitukset oli kirjoitettu sodan vielä ollessa käynnissä.¹⁵⁷ *Hengellinen kuukauslehti* reagoi rauhansopimukseen hitaammin kuin *Sanansaattaja*: rauhasta kirjoitettiin ensimmäisen kerran huhtikuun numerossa, missä siihen liittyen julkaistiin yksi kirjoitus.¹⁵⁸ Vasta toukokuussa rauhansopimukseen reagoitiin enemmän.¹⁵⁹ Sodan alettuakin *Hengellinen*

¹⁵³ Tepora 2015a, 248–249, 272–273.

¹⁵⁴ Ahto 1989, 304–308; Häikiö 1999, 230–234; Sedergren 1999, 274; Tala 2015, 211–214.

¹⁵⁵ Ks. liite 2 & liite 3.

¹⁵⁶ SS 3/1940 Toimituspöydän ääreltä.

¹⁵⁷ SS 4/1940 Kuulumisia.

¹⁵⁸ HK 4/1940 Kaikissa vaiheissa (pk.).

¹⁵⁹ HK 5/1940 Menehtyväisen siunaus (pk.).

kuukauslehti reagoi tapahtumaan *Sanansaattajaa* myöhemmin, mikä osoittaa lehtien toimituskäytäntöjen poikenneen toisistaan. Tekstien kirjoitusajankohtia ei kerrottu erikseen, joten niitä voi ainoastaan yrittää päätellä niiden sisällön perusteella. Sen voi kuitenkin todeta, että *Sanansaattajassa* tekstit kirjoitettiin lähempänä painoajankohtaa kuin *Hengellisessä kuukauslehdessä*.

Aivan kuten suurelle yleisölle, myös molempien lehtien toimituskunnille rauhansopimus oli järkytys. *Sanansaattajassa* Tamminen kuvaili sopimusta ”järkyttäväksi surusanomaksi”, joka synnytti häpeää ja katkeruutta. Kiinnostavaa on, ettei rauhasta osattu iloita ollenkaan, vaikka Suomi kuitenkin säästyivät Baltian maiden kohtalolta. Voisi kuvitella, että rankan sodan päätyttyä ihmiset olisivat olleet edes hieman iloisia ja helpottuneita. Kuitenkin heti rauhansanomien jälkeen päällimmäisinä tunteina olivat epäusko, suru ja järkytys. Ihmiset ympäri maata nostivat Suomen liput puolitankoon, ja *Sanansaattajassa* alettiin luoda maastoa revanssille:

Oi Jumala, vanhurskas Jumala, miksi olet tämän sallinut tapahtua? Me uskomme, ettei tämä vääryyden ja jumalattomuuden voittohetki kestä kauan. Vielä ovat Karjalan kärsimysten päivät päättyvät. Vielä on se kärsimysten ajossa kirkastuneena loistava säihkyvä helmenä Suomen kruunussa. Sentähden emme sanokaan: hyvästi, vaan näkemiin. Näkemiin Hanko, Viipuri, Sortavala, Käkisalmi, Jääski, Antrea, Muolaa y.m. Jumalalle ei ole mikään mahdotonta.¹⁶⁰

Tammisen kielenkäyttö oli varsin uhoavaa ja hän uskoi puhuvansa kaikkien suomalaisten puolesta kirjoittaessaan, ettei sopimus tulisi olemaan voimassa kauan. Raskaasta tappiosta huolimatta hän uskoi Jumalan yhä olevan Suomen puolella ja lopulta auttavan suomalaiset voittoon. Tämänkaltainen ajattelu oli rauhan jälkeen hyvin yleistä ja Moskovan rauhansopimusta kutsuttiin jo varhaisessa vaiheessa välirauhaksi.¹⁶¹

Hengellisessä kuukauslehdessä rauhansopimusta tulkittiin heti uskonnollisista lähtökohdista käsin. Aiempien kuukausien aikana tutuiksi tulleet vertaukset Raamatun tapahtumiin jatkuivat edelleen. Nyt suomalaisten osana oli olla Daavidin sijasta Jobeja. Körttipappi Martti Simojoki kertasi kirjoituksessaan Vanhan testamentin kertomusta Jobista. Runsaat siunauksen päivät olivat vaihtuneet Jumalan sallimiin koettelemuksiin, mutta Job ei kuitenkaan suostunut hylkäämään Jumalaa (Job. 19:25–27). Lopulta hänen oli nöyryyttävä Jumalan edessä, minkä jälkeen hän sai siunaukset moninkertaisena takaisin. Näin tulisi Simojoen mielestä myös suomalaisten tehdä, nyt kun ”helvetin portit” hyökkäsivät heitä vastaan.¹⁶²

¹⁶⁰ SS 3/1940 Toimituspöydän ääreltä.

¹⁶¹ Ahto 1989, 312–313; Turtola 1999b, 847–848.

¹⁶² HK 5/1940 Menehtyvän siunaus (pk.).

Simojoki kirjoitti monien joutuneen viime aikoina katumaan ja perumaan puheitaan. Tällä hän tarkoitti monien ihmisten riemukkaita ja uhoavia julistuksia siitä, että Jumala johdattaisi sodassa suomalaiset voittoon. Tämä oli Simojoen mukaan omakätistä jumaluutta, jonka vuoksi Jumalan oli särjettävä nämä valheelliset ”ajatusrakennelmat”. Hän halusi painottaa kirjoituksellaan sitä, ettei kukaan voinut ymmärtää tai ennustaa Jumalan tekoja: ”Herra on tehnyt toisin kuin me luulimme ja sanoimme hänen tekevän. Meidän pitäisi nyt oppia peruuttamaan puheemme. Kristillisyytemme on ollut turhissa sanoissa.” Jos suomalaiset nöyrytisivät myöntämään olleensa itse syyllisiä tilanteeseen, tulisi Jumalan siunaus Simojoen mukaan heidän osakseen.¹⁶³

Toinen herännäispappi, E. W. Pakkala, puolestaan vertasi Suomen tilannetta Raamatun kertomukseen, jossa Israelin kansa hävisi filistealaisille (1. Sam. 4–7). Hänen mukaansa yhtäläisyydet näissä kahdessa tapauksessa olivat ilmeisiä. ”Minkä tähden Herra antoi tänä päivänä filistealaisten voittaa meidät?” kysyivät Israelin vanhimmat, mutta eivät jääneet odottamaan vastausta kysymykseensä. He päättivät omin lupinensa viedä liitonarkin keskelle taisteluja varjelemaan israelilaisia. Pakkala kirjoitti, että Israel turvasi vaikeuksien keskellä pyhään esineeseen, ei Jumalaan itseensä. He eivät siis halunneet kohdata Herraa henkilökohtaisesti, vaan ainoastaan liitonarkin kautta. Jumala oli kuitenkin tätä suunnitelmaa vastaan ja antoi filistealaisten voittaa Israelin kansan ja ryöstää liitonarkin: ”Jumalalla on varaa antaa pyhäkkönsäkin häväistäväksi, kunhan vaan saisi kansansa synnintuntoon”, Pakkala totesi.¹⁶⁴

Pakkalan tekstin ydinsanoma oli samanlainen kuin Simojoen kirjoituksessa. Suomalaisen tulisi myöntää syntinsä ja nöyrytyä Jumalan edessä koko sydämestään. Jos näin tapahtuisi, koittaisi Suomessa uusi aika:

Ei vain innostuta hetkellisesti, vaan totellaan häntä uudessa kuuliaisuudessa, ja niin pääsevät taivaan voimat vaikuttamaan niin kuin Samuelin ollessa Mispan päivien jälkeen kansansa johdossa elävän Jumalan valtakirjalla, kolmetuhatta vuotta sitten. Silloin ei maailman jumalattomuusliikkeellä, eikä bolševismilla ole enää oikeutta syyttää meitä – taikauskosta – mihin syytöstehtävään historian Jumala on niin kaikkietäväisyydessään ja viisautessaan viime aikoina käyttänyt, että heräisimme.¹⁶⁵

Pakkalan mukaan suomalaisten sydämet olivat pysyneet kylminä Jumalalle ja he olivat turvautuneet häneen vain näennäisesti. Suomessa oli oltu varmoja siitä, että Jumala tekisi ihmeen ja auttaisi heidät voittoon venäläisiä vastaan. He halusivat itse määrätä, kuinka Jumalan tuli heitä auttaa. Näin Jumalalla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin armossansa antaa

¹⁶³ HK 5/1940 Menehtyväisen siunaus (pk.).

¹⁶⁴ HK 5/1940 Ajankohtaisia vanhoja kysymyksiä.

¹⁶⁵ HK 5/1940 Ajankohtaisia vanhoja kysymyksiä.

suomalaisten hävitä ja näin herättää suomalaiset epäjumaluudestaan ”elävän Jumalan puoleen”.

Hengellisen kuukauslehden päätoimittaja Matti Pesonen vetosi lukijoihin, etteivät he lopettaisi rukoilemista rauhan solmimisen jälkeenkään. Hänen kuulemansa mukaan jotkut olivat sota-aikana kääntyneet Jumalan puoleen, mutta heti ”pakkorauhan” jälkeen jättäneet rukoilemisen, koska Jumala ei ollut kuunnellut heidän rukouksiaan sodan keskellä. Pesonen oli samoilla linjoilla Pakkalan kanssa: ”Kristitty rukoilija ei komenna Jumalaa”, vaan luottaa Jumalan kyllä tietävän, mikä on Suomen kansalle parasta. Toisaalta lehdessä myös iloittiin siitä, että vaikka Jumala oli ohjannut Suomen kansan eri suuntaan kuin mihin he olivat luulleet, oli ihmisten keskuudessa syntynyt ”uutta rakkautta Herran sanaan ja kestävyyttä rukoukseen”. Näin sota-aika ei ollut mennyt hukkaan.¹⁶⁶

Sanansaattajassa keskityttiin uskonnollisten kysymysten sijaan heti rauhansanomien tultua tiedottamaan Evankeliumiyhdistyksen sisäisistä asioista, mikä toistamiseen osoittaa lehden olleen nimenomaan SLEY:n äänenkannattaja ja sen painopisteen olleen näin ensisijaisesti liikkeen sisäisissä asioissa. Uuden rajan toiselle puolelle jäi Tamminsen mukaan kuusitoista yhdistyksen rukoushuonetta, jotka kaikki lueteltiin lehdessä. Lisäksi SLEY menetti Karjalassa sijainneen Sairalan kansanopiston, joka oli yhdistyksen suurin kansanopisto. Tamminen kirjoitti evankelisella liikkeellä olleen Karjalassa paljon kannatusta, joten isku oli heille kova.¹⁶⁷

Evankelisella liikkeellä todella oli melko suuri kannattajakunta Karjalassa. Se levisi Karjalan alueella voimakkaasti 1870-luvun loppupuoliskolta lähtien keskuspaikkanaan Viipuri, jossa alettiin järjestää evankeliumijuhlia vuonna 1879. Lopulta Viipurista kehittyi Itä-Suomen evankelisen liikkeen keskuspaikka ja vuosisadan loppuun tultaessa siitä oli tullut suosituin herätysliike Viipurin läänissä. Neuvostoliitolle menetetty Karjalankannas oli ollut hyvin aktiivista aluetta evankeliumijuhlien järjestämisessä. Herännäisyys taas ei koskaan levinnyt Viipurin lääniin laajasti, joten körttiläisille ei tullut rauhan seurauksena samanlaisia menetyksiä kuin evankelisille.¹⁶⁸

Huhtikuun *Sanansaattajassa* alettiin *Hengellisen kuukauslehden* tavoin etsiä Raamatusta selityksiä rauhansopimukselle. Evankeliset papit Frans Kärki ja Otto Perko kirjoittivat omissa hartausteksteissään Jumalan kääntävän armonsa Suomen puoleen, jos

¹⁶⁶ HK 4/1940 Kaikissa vaiheissa (pk.); HK 5/1940 Kuulumisia.

¹⁶⁷ SS 3/1940 Toimituspöydän ääreltä.

¹⁶⁸ Haavio 1963, 144; Kinnunen 2004, 43–44, 46–48, 187.

suomalaiset vastavuoroisesti kääntäisivät katseensa Jumalaan.¹⁶⁹ Saman numeron sivuilla oli myös Julius Engströmin kirjoittama rukouspäivän päiväsaarna Johanneksen evankeliumitekstin pohjalta. Hän lohdutti lukijoita todeten kristittyjen suomalaisten olevan Jumalan valittuja ja Jumalan valittujen osana oli ollut kautta historian olla ”maailman vihaamia”. (Joh. 15:19) Tätä samaa raamatunkohtaa lainattiin myös helmikuun numerossa.¹⁷⁰ Jumalan armon vuoksi kristityt saivat iankaikkisen elämän taivaassa, mutta sen hintana olivat kärsimykset tässä maailmassa: ”Pyytäkäämme siis Herralta voimaa ollaksemme rohkeat ja iloiset, joskin joudumme kantamaan maailman vihaa ja jumalattomien pilkkaa”, Engström kirjoitti. Hän kehotti kaikkia muistamaan Jeesuksen nousseen kuolleista ja vihollisen joutuneen lopulta häpeään.¹⁷¹ Vaikkei saarnassa puhuttukaan rauhansopimuksesta suoraan, voi kirjoituksen tulkita rivien välistä lohdutukseksi ja rohkaisuksi rauhasta järkyttyneille lukijoille: vihollinen joutuisi lopulta häpeään.

Saavutettu yhteishenki, josta oli niin paljon aiempina kuukausina iloittu, alkoi saada säröjä, kun suomalaiset etsivät syyllistä karvaalle häviölle. Rauhan solmimisen jälkeen useiden kansalaisten mieltä masensi heidän läheisensä, jotka olivat haavoittuneet tai kuolleet isänmaansa puolesta. Taistelujen tuoksinassa uhrit olivat tuntuneet merkityksellisiltä ja sankarikuolemaa pidettiin todella kunniallisena. Häpeällisen pakkorauhan vuoksi uhrit tuntuivat turhilta. ”Näinkö kallis hinta piti maksaa, jotta tämä Helsinki ja tämä muu Suomi vapautuisi bolševismien julmista ja saastaisista kahleista?” kirjoitti K. V. Tamminen heti rauhansanomien tultua.¹⁷² Kuten aiemmin on huomattu, *Sanansaattajassa* ei juurikaan käytetty Neuvostoliitosta puhuttaessa voimakasta kieltä. Ainoa poikkeus tästä oli kirjoitus koskien vihollisen pommeja, jotka tuhosivat evankeliumiyhdistyksen omistaman kirkon sekä rauhansopimuksesta, josta seurasi merkittäviä menetyksiä yhdistykselle.

Sanansaattajassa ja *Hengellisessä kuukauslehdessä* todettiin myös menetykset, mutta niissä ei etsitty syntipukkia, vaan haettiin selityksiä uhreille uskonnosta ja kannustettiin jatkamaan rohkeina eteenpäin. Jumala oli itse sallinut uhrit rangaistuksena suomalaisten synneistä. *Sanansaattajassa* Kalle Väre kuvaili Suomen tilannetta:

Sotainvaliidiemme ruumiilliset haavat ovat mieltä järkyttäviä. Monet ennen niin reipasliikkeiset miehemme ovat nyt jalattomina. Toisilta ovat molemmat työteliäät ja hellyyttä osoittaneet kädet katkaistuina. Muutamia viruu vuoteessa kasvoiltaan muodottomiksi raadeltuina. Täynnä ovat sairaalamme haavoittuneita.¹⁷³

¹⁶⁹ SS 4/1940 Herran voimalla; SS 4/1940 Miksi murehdit.

¹⁷⁰ Ks. luku 3.1.

¹⁷¹ SS 3/1940 Toimituspöydän ääreltä; SS 4/1940 Jumalan valittu – maailman vihaama (pk.).

¹⁷² Tepora 2015a, 273; Tepora 2015b, 302–303.

¹⁷³ SS 5/1940 Ansaittuja haavoja.

Sotainvalidien lisäksi hän nosti valokeilaan Karjalasta pakenemaan joutuneet kodittomat evakot sekä sotalesket ja -orvot. Värein mukaan haavat olivat kuitenkin ansaittu rangaistus, sillä suomalaiset olivat poikenneet sekä yksityisinä henkilöinä että kansakuntana yhteisesti Jumalan käskyistä. Saman numeron toisessa kirjoituksessa kerrottiin suomalaisten ylpeyden olleen syynä rangaistukseen. Esimerkkinä ylpeydestä nostettiin esille se, etteivät suomalaiset olleet pyhittäneet kymmenen käskyn mukaisesti lepopäivää, vaan pyhäpäivästä oli tullut työpäivä. Suomalaiset eivät olleet pysyneet kuuliaisina sanalle.¹⁷⁴ Evankeliselle liikkeelle ominainen sanan ja sakramentin korostus ilmenee kirjoituksesta hyvin.

Väre lohdutti lukijoitaan sillä, että taivaassa olisi jokaisella kodittomalla koti, kaikilla orvoilla ravintoa antava Jumala ja Jeesuksen veressä jokaisella haavoittuneella terveys. Taivaasta löytyisi myös ”rikkomaton isänmaa”. Vaikka haavat olivat ansaittuja, ei Jumala ollut hylännyt kansaansa, hän vain kuritti sitä syntiensä tähden. Samaan johtopäätökseen tultiin myös *Hengellisessä kuukauslehdessä*. E. W. Pakkalan mukaan ei ollut oleellista etsiä syyllistä, vaan kysyä, miksi Herra salli kärsimysten tapahtuvan ja tunnustaa syntinsä.¹⁷⁵

Vaikka rauha oli ihmisille suuri shokki, pidettiin normaaliin elämään kiinni pääsemistä tärkeänä: ”Rauhan palattua meidän on päästävä vähitellen säännöllisiin oloihin. Se ei tapahdu kädenkäänteessä. Mielet ovat masennuksissa pakkorauhan vuoksi. Uusia tehtäviä ja huolia on aiheutunut raskaitten rauhanehtojen täyttämisenestä” kirjoitti Eeli Hakala *Sanansaattajassa* ja muistutti samalla helluntain sekä kesän evankeliumijuhlien lähestyvän.¹⁷⁶ Hän jatkoi saman teeman parissa myös seuraavan numeron pääkirjoituksessa:

Koko Suomen kansa on kutsuttu työhön korjaamaan sodan tuottamia vaurioita. Ajallisenkin elämän piiriin kuuluvat työt on tehtävä, niin kuin ne tehtäisiin Herralle. Siten voimme arkipäivänkin askareita toimittaessamme palvella Herraa.¹⁷⁷

Elämä siis jatkui koettelemuksista huolimatta, ja arjen rutiinit kutsuivat tekijöitänsä.

Saavutettua yksimielisyyttä tarvittiin myös rauhan töissä. Huhtikuussa Tamminen pyysi lukijoilta lainoja vihollisen pommituksissa vaurioituneen Luther-kirkon korjaamista varten. Vauriot olivat osoittautuneet luultua suuremmiksi, eivätkä yhdistyksen varat riittäneet kattamaan kuluja.¹⁷⁸

Ensijärkytyksestä selviytyttyä onnistuttiin sotaa kokonaisuutena tarkastelemaan *Sanansaattajassa* toukokuun numerossa valoisemmistakin näkökulmista. Nimikirjaimilla F. L. kirjoittanut henkilö luetteli kolme hyvää seurausta sodasta:

¹⁷⁴ SS 5/1940 Ansaittuja haavoja; SS 5/1940 Herran päivä.

¹⁷⁵ HK 5/1940 Ajankohtaisia vanhoja kysymyksiä; SS 5/1940 Ansaittuja haavoja.

¹⁷⁶ SS 4/1940 Kuulumisia.

¹⁷⁷ SS 5/1940 Jumala tekee hyvää (pk.).

¹⁷⁸ SS 4/1940 Jo ovat paukkuneet vasarat; SS 5/1940 Jälleen on rauha.

Ainakin mahtava vihollisemme on saanut sen havainnon, ettei Suomen karhu ole niinkään helposti kaadettavissa. Toiseksi, tämä itsenäisyytemme ja vapautemme tuhoa tarkoittanut vihollisen hyökkäys yhdisti kansamme yksimielisenä maataan puolustamaan. Ja sen yksimielisyys oli murtumaton voima vihollisen hyökkäystä vastaan. Kolmanneksi, tämä sota opetti monen miehen arvioimaan uudestaan Jumalan sanan kalliit ja lohduttavat lupaukset ja monet ihanat opetukset ja neuvot katsellessaan kuolemaan aivan kuin silmästä silmään.¹⁷⁹

Varsinkin toinen ja kolmas kohta kiteytti sodanaikaiset kirjoitukset molemmissa tutkimissani lehdissä mainiosti. Sota osoitti valtiiovallan ponnistelujen kansan yhtenäistämiseksi onnistuneen ja sekä *Hengellinen kuukauslehti* että *Sanansaattaja* olivat vaikuttuneita sodan aiheuttamasta uskonnollisen mielialan vahvistumisesta kansalaisten keskuudessa.

¹⁷⁹ SS 5/1940 Jälleen on rauha.

5 Daavidina Goljatia vastaan – lehdistä nouseva miesihanne

5.1 Uskonnolliset miehet

Kuvat suomalaisista miehistä ja sotilaista olivat aina kirjoittajiensa näköisiä. Esimerkiksi lehdissä julkaistuissa muistokirjoituksissa vaikuttimena ei todennäköisesti ollut ainoastaan muistella sankarivainajia, vaan lisäksi haluttiin nostattaa isänmaallista henkeä ja muistuttaa julkaisijoille tärkeistä ihanteista, jotka tiivistin kolmen käsitteen alle: uskonnollisuus, urheus ja uhrialttius.

Kuten tutkimieni lehtien luonteesta voi jo päätellä, näistä ihanteista erityisesti uskonnollisuus nousi toistuvasti esille. Miehet ammensivat uskonnosta voimia kestää sotaa ja jatkuvaa kuoleman pelkoa. Usko siihen, että suomalaiset olivat Jumalan valittu kansa, jonka pyhänä tehtävänä oli vastustaa bolševismia, valoi taisteluhenkeä sotilaihin. Sotilasppien kertomusten mukaan rintamaolosuhteissa miehet pystyivät puhumaan Jumalasta estottomammin, kun taas normaaleissa oloissa sitä pidettiin tavallisesti sopimattomana ja epämiehekkäänä. Sodassa uskontodellisuus tuli miehiä lähemmäksi ja perinteiset stereotypiat rikkoutuivat. Sodan aikaisista mielialaraporteista sekä päämajan katsauksesta uskonnollisuuden herääminen tuli myös selvästi esille. Esimerkiksi merivoimien esikunta pani ”läpinäkyvänä piirteenä” merkille, että miehistö oli herkistynyt alttiiksi hengellisille vaikutteille.¹⁸⁰ Miehiä lohdutti uskon synnyttämä turvallisuudentunne.

Tämä tuli erityisen hyvin ilmi *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistuissa kirjeissä, joissa miehet kirjoittivat uskonasioista hyvin avoimesti. Lukuisissa kirjeissä iloittiin miesten löytäneen sodassa Jumalan ja haluavan palvella häntä. ”Usein kääntyy katse ylös, ja kiitos tulee sydäimestä”, totesi sotapoika kirjeessä isälleen. Eräs sotilas kirjoitti tovereidensa käyttävän vapaa-aikaansa virsien laulamiseen. Täpärät pelastumistapaukset taistelujen tiimellyksessä nähtiin olevan Jumalan varjeluksen ansiota. Myös *Sanansaattajassa* otettiin esille miesten uskonnollisuuden herääminen. On tosin oletettavaa, että herätysliikepiireissä uskonasioista puhuminen oli miesten keskuudessa ennen sotaakin yleisempää kuin keskimäärin. Kuitenkin usko vahvistui entisestään myös uskovaisilla miehillä – esimerkiksi Kusti-niminen sotilas iloitsi oppineensa sodan aikana arvostamaan siteitään körttiläisyyteen. Toinen sotamies kiitti vanhempiansa siitä, että he olivat opettaneet hänet tuntemaan Jumalan. Hän kertoi sydämensä viimein auenneen uskolle kunnolla. Eräs nuori körttimies tiivisti

¹⁸⁰ Ahto 1989, 262–263; Kansanaho 1991, 54–55; Jokinen 2019, 172.

sodankäynnin näin: ”Me taistelemme veisaten Siionia ja rukoillen, ryssä kiroillen.

Lopputuloks on siis selvä.”¹⁸¹

Joissain kirjeissä pelättiin, että sota oli syttynyt kirjoittajan syntien tähden. Monet jo ennestään lujasti uskonnolliset miehet tulkitsivat näin sodan Jumalan rangaistukseksi paitsi omista, myös kaikkien suomalaisten synneistä. Syntisistä ja maailmallisista tavoistahan lehtien toimittajatkin jatkuvasti lukijoitaan varoittelivat. Jumalan uskottiin koettelevan valitsemaansa kansaa sallimalla sodan syttyä ja patistavansa näin sitä kääntymään hänen puoleensa.¹⁸² Lehtien kirjoittajat kannustivat syksystä lähtien lukijoitaan rukoilemaan niin usein kuin mahdollista isänmaan ja sen kansalaisten puolesta.¹⁸³ Rukoilun merkitystä sodan aikana painotettiin yleisesti Suomessa, ja se olikin sodassa yleisin hartaudenharjoituksen muoto.¹⁸⁴

Sotilaspapeilla oli rintamalla merkittävä rooli mielialankohottajana. Kuten jo todettu, alkoivat uskonasiat kiinnostaa miehiä vaikeina aikoina enemmän ja he halusivat kuulla suuremmalla joukolla Jumalasta. ”Jumalan sanaa, sen lohdutusta ja rohkaisua isoavat kaikki”, kirjoitti eräs sotapastori kirjeessään ja jatkoi kaikkien sotilaspappien sanovan samaa. Heidän työlleen oli siis paljon kysyntää ja pappien järjestämät tilaisuudet olivat arvostettuja. Sotilaspapiston kunnioitusta sotilaiden keskuudessa lisäsi heidän työnsä kaatuneiden evakuoinnin parissa. Nuori sotapoika -nimimerkkiä käyttänyt sotilas kirjoitti sodan alettua äidilleen, kuinka kenttäjumalanpalvelukset olivat rintamalla odotetuimpia hetkiä, joihin kokonaiset pataljoonat osallistuivat yhdessä. Toisessa kirjeessä hän kertoi havainnoistaan miesten keskuudessa: hänestä tuntui, että suomalaiset luottivat nyt Jumalaan enemmän kuin koskaan ennen.¹⁸⁵

Sotilaspappien toiminnasta erityisesti sotajoulu sekä sotilaiden ehtoollisenvietto saivat kuuluisuutta. Joulu rintamalla vetosi voimakkaasti kansalaisten tunteisiin, ja ehtoollisenvietto rintamalla taas oli miehille hyvin tärkeä kokemus, josta haluttiin päästä osallisiksi ennen taisteluihin lähtemistä.¹⁸⁶ Kenttäpappi-nimimerkkiä käyttävä sotilaspastori kirjoitti tammikuussa julkaistussa kirjeessä ehtoollisesta:

¹⁸¹ HK 2/1940 Rintamalta; HK 2/1940 Kirjeitä sieltä jostain; HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla; HK 4/1940 Rintamalta; SS 1/1940 Kuulumisia; Ahto 1989, 264.

¹⁸² HK 1/1940 Otteita sotilaan kirjeestä; HK 2/1940 Rintamalta; HK 2/1940 Uhrin tie (pk.); Ahto 1989, 263.

¹⁸³ Rukoilusta esim. SS 17/1939 Kuulumisia; SS 18/1939 Ole minulle armollinen, Herra; HK 2/1940 Uhrin tie (pk.); HK 3/1940 Portaanpääläinen, vieläkö jaksat rukoilla.

¹⁸⁴ Kansanaho 1991, 55; Rukoilemisesta talvisodan aikana lisää esim. Jurvelin 2007, 25–28; Kesäniemi 2018, 6–8.

¹⁸⁵ HK 1/1940 Nuoren sotapojan kirjeitä; Klemelä 1977, 96; Ahto 1989, 262–263; Kansanaho 1991, 46–47; Vuori 2011, 97–98.

¹⁸⁶ Kansanaho 1991, 46–47, 53–54; Vuori 2011, 84–85.

Aivan varmasti on moni täällä, niin kuin siellä kodeissammekin, ollut ahdistettuna Herran eteen. Eikö puhu siitä sek in, että eräs komppania lähtöhetken lyödessä pyrki Herran huoneeseen saadakseen polvistua armoaterialle ja lähteä sitten matkalleen mukanaan osallisuus Kristuksesta, ja se, kun täällä sadoittain pyrkii miehiä samasta armosta osallisiksi?¹⁸⁷

Myös toinen sotilaspastori kirjoitti miesten pyytävän usein ehtoollista, etulinjassakin.¹⁸⁸

Ehtoollinen ahdistavissa oloissa koettiin hyvin vaikuttavana elämyksenä, joka antoi voimia taisteluun. Miehet pääsivät sen kautta osallisiksi Jeesuksesta, joka oli itsekin joutunut kokemaan kärsimyksiä pelastaessaan ihmiskunnan. Ajan tulkintojen mukaan suomalaisetkin olivat nyt valittuja pyhään tehtävään, eli pelastamaan länsimainen sivistys ateistiselta bolševismilta.

Eeli Hakala kirjoitti vuoden 1940 ensimmäisessä *Sanansaattajassa* sota-ajan joulusta, joka oli hänen mukaansa unohtumaton kokemus. ”Epäsuotuisista olosuhteista” huolimatta olivat suomalaiset silti pitäneet jouluhartauksia ja veisanneet jouluvirsiä.¹⁸⁹ Usein rauhan juhlaksi kutsuttu joulu sai nyt uusia merkityksiä, kun ulkonainen rauha puuttui. Jumalaton vihollinen ei kuitenkaan onnistunut pilaamaan kristityn kansan suurta juhlaa, vaan suomalaiset osoittivat pysyvänsä kuuliaisina Jumalalle ja palvelemaan tätä tilanteesta riippumatta. Tämä loi osaltaan yhteenkuuluvuuden tunnetta ja rohkeutta kansalaisten mieliin. He uskoivat, että kaikesta huolimatta heillä oli sydämessään Jumalan rauha.

Suomalaiset sotilaat edustivat kristinuskkoa verrattuna venäläisiin ateisteihin. Tätä vastakkainasettelua käytettiin niin sotapropagandassa kuin lehdistön kirjoittelussakin ahkerasti hyväksi ulkomaita myöten.¹⁹⁰ Suomalainen mies oli kuin vahvahenkinen ja Jumalalle uskollinen Daavid, kun taas venäläinen mies oli kuin pilkallinen, filistealainen Goljat, joka lähti taisteluun luottaen panssarinsa voimaan (1. Sam. 17):

Kun kuningas näki, että Daavidilla oli vahva henki, hän lähetti nuorukaisen kovaan paikkaan sanoen: Mene, Herra olkoon sinun kanssasi. Varmaankin samalla tavalla kansamme rukoilevat kodit ovat lähettäneet poikansa matkalle ja jatkuvasti vahvistavat heidän sydämiään valvoen ja rukoillen uskossa Jumalan edessä.¹⁹¹

Kertomuksessa Daavid voitti Goljatin ja filistealaiset joukot pakenivat. Näin uskottiin Suomen ja Neuvostoliitonkin sodassa käyvän, jos suomalaiset vain luottaisivat Jumalaan, niin kuin Daavid teki. *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistujen kirjeiden perusteella miehet näin tekivätkin: ”Minulla on sellainen luja luottamus ja usko, että Jumala hoitaa tämän

¹⁸⁷ HK 1/1940 Täältä jostakin.

¹⁸⁸ HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla.

¹⁸⁹ SS 1/1940 Kuulumisia; Kansanaho 1991, 51–53.

¹⁹⁰ HK 1/1940 Rukoilkaamme suomalaisten puolesta; Kemppainen 2006, 223–224.

¹⁹¹ HK 1/1940 Anna minulle vahva henki.

kansan. En minä osaa pelätä”, kirjoitti eräs sotilas isälleen rintamalta. Toinen sotilas julisti äidilleen Jumalan olevan heidän puolellaan, eikä hän sallisi Suomen kansan sortuvan.¹⁹²

Uskonto on perinteisesti koettu hyväksi suhtautumistavaksi kuoleman herättämään ahdistukseen. Sotilas saattoi lohduttautua esimerkiksi sillä, että taivaassa pääsisi ikävöimiensä läheisten luo, pois ahdistuksen keskeltä. Kaatuneiden muistokirjoituksissa taas kehoitettiin olemaan surematta tapahtumaa, koska hänellä olisi taivaassa parempi olla kuin kenelläkään maan päällä. Eeli Hakala kirjoitti tammikuun *Sanansaattajassa*, kuinka rintamalla miehet olivat oppineet turvautumaan Jumalaan ”jouduttuaan katsomaan kuolemaa silmästä silmään.”¹⁹³

5.2 Urheat miehet

Ryssien takia on jokainen kyynel liikaa. – – Henkemme on Jumalan kädessä, siitä huolehtiminen ei kuulu meille. Meidän on vain rohkaistava mielemme ja teroitettava kaikki aseemme sinä päivänä. – – Ja nyt on meidän karistettava kaikki hempeys pois mielestä ja lähdeävä uljaasti sotaan.¹⁹⁴

Nämä nimettömän sotilaan vanhemmilleen kirjoittamat sanat kuvastivat hyvin mielialaa, minkä puolesta etenkin *Hengellinen kuukauslehti* puhui. Suomalaisten tuli uskoa kohtalonsa Jumalan käsiin ja taisteltava rohkeasti isänmaansa puolesta. Koska Jumalan uskottiin olevan suomalaisten puolella, oli täten luottamus Suomen voittoon suurta. Eräs kenttäsairaalassa vierailut mies kirjoitti kirjeessään, kuinka pahasti haavoittuneesta miehestä loisti haavoista huolimatta rauhallisuus ja usko voittoon. Toinen mies kirjoitti, että rintamalla jokainen uskoi vakaasti siihen, että venäläiset saataisiin ajettua Suomen rajojen sisältä pois, jolloin uusi ja entistä kauniimpi aika koittaisi maalle.¹⁹⁵

Valtaosa suomalaisia sotilaita luonnehtivista kuvauksista keskittyi ihannoimaan heidän jäyheyttään, sisukkuuttaan ja vaatimattomuuttaan. Lisäksi sellaiset yleismaailmalliset sotilashyveet, kuten rohkeus, pelottomuus ja reippaus liitettiin suomalaisiin miehiin.¹⁹⁶ Nämä ihanteet tulivat myös lehdistä julki. Syksyllä, ennen talvisodan syttymistä *Hengellisessä kuukauslehdessä* lainattiin Matteuksen evankeliumia: ”Te saatte kuulla sotien melskettä ja sanomia sodista; katsokaa, ettette peljästy. Sillä näin täytyy tapahtua.” (Matt. 24:6) Myöhemmässä numerossa sotilaspappi kirjoitti kokeneensa nämä lehdessä julkaistut Raamatun sanat tarpeellisiksi, mistä voi olettaa pelkojen vallanneen monien ajatukset. Myös *Sanansaattajassa* kehoitettiin lukijoita olemaan pelkäämättä, koska Jumala olisi heidän

¹⁹² HK 1/1940 Nuoren sotapojan kirjeitä; HK 2/1940 Kirjeitä sieltä jostain; HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla.

¹⁹³ HK 1/1940 Otteita sotilaan kirjeestä; HK 1/1940 Nuoren sotapojan kirjeitä; HK 2/1940 Uhrin tie (pk.); HK 5/1940 Aarne Kuhmonen; SS 5/1940 Muistelma; Kemppainen 2006, 223.

¹⁹⁴ HK 1/1940 Otteita sotilaan kirjeestä.

¹⁹⁵ HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla.

¹⁹⁶ Luostarinen 1986, 391, 394.

kanssaan kaikissa vaiheissa. Maaliskuun *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistiin sotilaan kirjoittamia kirjeitä sekä äidilleen että isälleen. On kiintoisaa, kuinka hän vakuutteli äidilleen olevansa innokas taistelemaan ja iloinen siitä, kun sai olla rintamalla. Isälleen hän kuitenkin uskalsi myöntää joskus pelon ja rauhattomuuden valtaavan mielensä.¹⁹⁷ Kenties tämäkin kertoo ajan ihanteista – miehet eivät halunneet näyttää naisten edessä heikkouksiaan.

Puolustautuminen ylivoimaiselta vaikuttavaa vihollista vastaan vaati suomalaisilta miehiltä hermojen lujutta ja sinnikkyyttä, ”suomalaista sisua”, mistä lehdissäkin kirjoitettiin. Suomen karu luonto oli karaissut miehet toimimaan vaikeissa olosuhteissa. *Hengellisen kuukauslehden* taloudenhoitaja Juho Kuoppala kertoi seuranneensa liikutuksen vallassa, kuinka suomalaiset miehet olivat ”nurkumatta” kestäneet haastavat olot.¹⁹⁸ Liikutuksestaan kirjoitti myös nuori körttiylioppilas:

Olemme monasti Ratakadun vintillä ihailleet ja ihmetelleet Suomen kansan ominaisuuksia. – – Mutta kyllä todellisuus on näinä viikkoina ylittänyt rohkeimmatkin kuvitelmat. Tietysti tämä kansa on Jumalan armosta se mikä se on, mutta ihmeellinen se on. En tiedä, onko sota-aika mielen herkistänyt, mutta kun lukee ja kuulee meidän naistenme ja lastemme ja sotilaittemme sisusta ja suorituksista, mielen tyyneydestä ja rauhallisuudesta, pusertuu lakkaamatta kyyneleet silmiin minullekin, joka en juuri koskaan itke. Ne eivät ole pelon, surun eivätkä tuskan kyyneleitä, vaan ilon ja riemun ja kukaties ylpeydenkin siitä, että saa olla suomalainen.¹⁹⁹

Suomalainen sisukkuus herätti ihmisissä siis ylpeyttä. Kirjeissään miehet kirjoittivat, kuinka olivat myös ylpeitä saadessaan taistella Suomen puolesta. ”Hyvä minun on olla täällä puolustamassa rakasta synnyinmaatani ja kotiani”, vannoi sotapoika äidilleen kertoessaan, kuinka iloinen oli voidessaan olla rintamalla. Sotamiehet kokivat tehtävänsä armeijan riveissä suureksi ja kunniakkaaksi, ja jos mies ei ollut rintamalla, katsottiin se häpeälliseksi. ”Tuntui sietämättömältä olla rauhan toimissa, kun toiset olivat rintamalla. – – oli suuri helpotus päästä lähtemään”, kuvaili eräs mies tuntojaan. Toinen mies kertoi häpeävänsä, kun ei saanut olla etulinjoilla taistelemassa ja toivoi joskus vielä pääsevänsä sinne.²⁰⁰

Sisukkaan miehen kuvaa alleviivasi se, että *Hengellisessä kuukauslehdessä* lainattiin myös ulkopuolisia näkökulmia, tässä tapauksessa unkarilaisten lehtien kirjoituksia suomalaisista miehistä. ”Sisukas, sankarillinen veljeskansa on yhtenä miehenä noussut sotaan. Se ei tahtonut sota, mutta puolustaa kuin leijona vapauttansa ja uskoansa”, kirjoitettiin unkarilaisen *Harangszó*-lehden sivuilla. Saman lehden toista kirjoitusta lainattiin

¹⁹⁷ HK 10/1939 Älkää peljätkö – Peljätäkää; SS 15/1939 Kuulumisia; HK 1/1940 Sotapappien kirjeistä; HK 3/1940 Sotapojan kirjeitä.

¹⁹⁸ HK 1/1940 Jumala on meidän väkevä apumme (pk.); HK 1/1940 Väsyä ei saa.

¹⁹⁹ HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla.

²⁰⁰ HK 1/1940 Otteita sotilaan kirjeestä; HK 2/1940 Kirjeitä sieltä jostain; HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla.

myöhemmässä numerossa, kun Matti Pesonen kirjoitti Suomen taistelua kuvatun Unkarissa ”sankarilliseksi puolustukseksi, joka on vertaansa vailla maailman historiassa”.²⁰¹

Tunteiden kätkeminen esitettiin lehdissä hyveenä. Suru-uutisten tuottama tuska haluttiin kanavoita taistelutahdon lujittumiseen, eikä uutisia saanut jäädä suremaan. Tähän otettiin mukaan myös uskonnollisia sävyjä: esimerkiksi *Sanansaattajassa* Luther-kirkon pommituksen yhdeksi tarkoitukseksi tulkittiin Jumalan tahtovan nostaa sillä suomalaisten mielet entistä voimallisemmin vihollista vastaan. *Hengellisessä kuukauslehdessä* suru ja pelko suorastaan kiellettiin. Ihmisten tuli olla iloisia ja rohkeita ja toisaalta myös vihaisia kuten härät. ”Ei meillä ole pelättävää, emme saakaan pelätä”, kirjoitti sotilas sisarelleen tammikuussa 1940 päivätyssä kirjeessä. Tunteiden näyttäminen kuvattiin epämiehekkäänä, eikä tunteille tai pelolle ollut edes aikaa. Sota ei ollut lopulta kovin pitkä, ja ihmiset keskittyivät hetkeen. Esikuvallista miestä kuvattiin useaan otteeseen eri yhteyksissä sanalla ”jäyhä”. Esimerkiksi maaliskuun *Hengellisessä kuukauslehdessä* körttiylioppilas kuvaili ”jäyhän miehen” mielellään kätkevän tunteet sydämeensä. Seuraavassa numerossa itkeminen kuvattiin miehelle sopimattomana tunteenpurkauksena: ”Paketti tuotti minulle niin suuren ilon, että miltei olin itkuun pillahtaa, niin sotamies kuin olenkin.”²⁰²

Sotapropagandalle tyypilliset vastakkainasettelut toimivat uskonnollisuuden kuvaamisen lisäksi myös muiden piirteiden kohdalla. Siitä, miten vihollista kuvailtiin kirjoituksissa, voi päätellä paljon miesten miesihanteesta. Suomalaiset miehet olivat vastakohtia halveksituille, venäläisille miehille. ”Suuri ero on puolella ja toisella”, kirjoitti nuori sotamies. Suomalainen sotilas kuvattiin lujana, pelottomana ja sisukkaana miehenä, kun taas neuvostosotilaiden kohdalla korostettiin pehmeyttä, pelkurimaisuutta ja periksiantavuutta. Suomalaisten miesten erityisominaisuudet korvasivat heidän määrällisen vähyytensä suhteessa neuvostojoukkoihin.²⁰³ Sankarillinen väkivaltaisuus sodassa liitettiin maskuliinisuuteen ja se erotettiin röyhkeästä ja järjestyksen vastaisesta väkivallasta, joka taas ei ollut miesihanteen mukaista. *Hengellisessä kuukauslehdessä* sotapastori kuvaili venäläisten kohdistamaa väkivaltaa suomalaisiin muun muassa sanoilla ”häikäilemätön”, ”jumalaton” ja ”röyhkeä”.²⁰⁴

²⁰¹ HK 1/1940 Rukoilkaamme suomalaisten puolesta; HK 2/1940 Kuulumisia.

²⁰² SS 20/1939 Älkäämme lannistuko (pk.); HK 1/1940 Otteita sotilaan kirjeestä; HK 2/1940 Kirjeitä sieltä jostain; HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla; HK 4/1940 Rintamalta; HK 4/1940 Sotapojan kirjeitä; Tepora 2011, 259.

²⁰³ HK 1/1940 Nuoren sotapojan kirjeitä; Luostarinen 1986, 389–391.

²⁰⁴ HK 1/1940 Sotapappien kirjeistä.

Suomalaiseen mieheen liitetystä urhoollisuudesta kertoo sekin, että suomalaissotilaat kirjoittivat säälivänsä venäläisiä, jotka olivat pakotettuja hyökkäämään suomalaisia vastaan: ”Tavattomat määrät on näillä main tuhottu ryssiä. Sääliksi käy ne miehet, jotka pakotetaan tänne hyökkäämään”, kirjoitti sotilas isälleen. Toisessa kirjeessä venäläisiä kuvattiin pelästyneiksi raukoiksi, jotka tulivat Suomeen ”surman suuhun”.²⁰⁵

Kaikkia suomalaisia sotilaita pidettiin urhoollisina, kunnan miehinä. Myös tietynlainen vaatimattomuus yhdistyi lehdissä suomalaisuuteen. Tämä tuli ilmi etenkin siinä, ettei tutkimissani lehdissä otettu esiin yksittäisten sotilaiden suorittamia sankaritekoja. Miehet suorittavat sodassa vain velvollisuuteensa isänmaataan kohtaan parhaansa mukaan. Suomalaiset olivat sankarikansaa, mutta nimenomaan kansakuntana, eikä yksilöitä juurikaan nostettu valokeilaan. Tämä taas näkyi esimerkiksi siinä, että kaikkia kaatuneita nimitettiin sankarivainajiksi, siinä missä muissa maissa sankarius edellytti poikkeuksellisia tekoja.²⁰⁶

Suomalaisten puolustautuminen pakon edessä julmaa hyökkääjää vastaan lisäsi heidän sankaruuttaan:

Ja hyvä on muutenkin, kun on hyvän omantunnon todistus rinnassa siitä, että asiamme on oikea.

Tuntonme vaatii iskemään takaisin ryssän saatanallisen vääryyden ja saattamaan oikeuden voittoon. Yhä vahvemmaksi on täällä tullut se vakaumus, että kansamme kaikessa tässä vain kokonaan uudestisyntyy ja isänmaallemme koittaa tämän jälkeen uusi, ihana aika.²⁰⁷

Koska Neuvostoliitto oli sodassa hyökkäävä osapuoli, oli suomalaisten puolustus näin ollen oikeutettua ja urhoollista. Suomalaiset lähtivät sankarillisena kansana yhteisvoimin puolustamaan vapauttaan, vaikka vastassa oli monta kertaa suurempi armeija. He eivät nauttineet väkivallasta kuten venäläisten ajateltiin lehtien tekstien mukaan nauttivan, vaan sotivat velvollisuudesta isänmaataan kohtaan.

Hengellisessä kuukauslehdessä julkaistut kirjeet kertovat paljon miesihanteesta, mutta on hyvä muistaa, että niiden kautta miehistä voi saada todellisuutta paljon rohkeamman kuvan. Väkivaltaa ei kuvailtu kirjeissä juuri yhtään. Toki sotasensuurikin jo kielsi kirjoittamasta esimerkiksi tappioista, mutta sotilaita myös kehoitettiin kaihtamaan vaikeuksista valittamista. Toisaalta vaikeuksista ja ahdistuksesta ei todennäköisesti edes haluttu kirjoittaa. Kokemuksia saattoi olla vaikea käsitellä ja sanoittaa, eikä sille ollut kirjeissä edes tarvetta. Kirjeet olivat ensisijaisesti yhteydenpidon välineitä, joiden kautta sotilaat halusivat käsitellä sota-ajan elämää ja kuulla kodin kuulumiset. Väkivalta ja kuolema ovat kokemuksia, jotka yleensä mielellään unohdetaan kokemusmaailman varjoon. Sota-ajan kirjeitä tutkineen Ilari Taskisen mukaan kirjeissä haluttiin puhua normaaleista, arkipäiväisistä asioista ja myös valaa

²⁰⁵ HK 1/1940 Nuoren sotapojan kirjeitä; HK 2/1940 Kirjeitä sieltä jostain.

²⁰⁶ Jokinen 2019, 167.

²⁰⁷ HK 2/1940 Rintamalta.

rohkeutta kotiväkeen. Omat havaintoni *Hengellisen kuukauslehden* kirjeistä tukevat tätä huomiota. Esimerkiksi äidilleen ja sisarelleen kirjoittanut sotilas kuvaili kirjeissään muun muassa sääoloja, syömisiään ja majapaikkaansa sekä suunnitteli pyykinpesua.²⁰⁸

Kun vertaa *Hengellistä kuukauslehteä* ja *Sanansaattajaa* keskenään, voi havaita, ettei *Sanansaattajassa* kirjoitettu juuri ollenkaan urhoollisuusihanteesta ilman uskonnollisuusaspektia. Sodan todellisuudessa isänmaallisuus, rohkeamielisyys ja uskonnollisuus nivoutuivat toisiinsa tilanteessa, jossa taisteltiin sekä maallisen isänmaan että uskonnon puolesta. Julius Engström kirjoitti, kuinka sanoma Jeesuksen ylösnousemuksesta ja voitosta syntiä vastaan toi ihmisille rohkeutta ja voimaa heidän toimiessaan ”Jeesuksen sotamiehinä vihollisvoimia vastaan.” Lehdessä urhoollisuus ammennettiin siis pääasiassa kristinuskosta, eikä Suomen historiasta tai sen kansan paremmuudesta verrattuna muihin kansoihin, mitä *Hengellisestä kuukauslehdestä* taas voi löytää. Esimerkiksi tammikuun numerossa Matti Pesonen piti sota-aikaa 1900-luvun vaihteen sortovuosien toisintona. Myös silloin Suomi oli joutunut ”idän vaaran” kohteeksi ja selvinnyt siitä.²⁰⁹

Sanansaattajassa kehoitettiin säilyttämään urheus myös rauhan solmimisen jälkeen: ”Miksi murehdit”, kysyi Otto Perko. Kaikesta huolimatta suomalaisten ei ollut tarvinnut jättää kotimaataan, niin kuin koorahilaisten oli täytynyt tehdä Vanhassa testamentissa. Eeli Hakalan mukaan rauhantöitä oli jatkettava iloisesti ja suurella innolla ”kaikkensa alttiiksi panneiden sankareiden” uhrausten tähden.²¹⁰

5.3 Uhrialttiit miehet

Kolmas lehdistä nouseva teema miesihanteeseen liittyen oli uhrialttius. Miesten oletettiin olevan valmiita uhrautumaan yhteisen hyvän eli isänmaan vapauden puolesta. Sota-ajan retoriikassa taisteleva suomalainen sotilas edusti ihanteellista miehuutta ja kuoleman jälkeen hänen ruumiinsa symboloi kansakunnan uhrautuvaisuutta.²¹¹ Tutkimissani julkaisuissa uhrialttius painottuu kenties kaikista voimakkaimmin poikkeusajan miesihanteeseen liittyvistä seikoista. Uskonnollisuus ja urheus kuuluivat ihanteellisen miehen ominaisuuksiin aina, kun taas sota-aikana uhrialttiutta korostettiin ja siihen kannustettiin erityisellä volyyymilla.

Kahden edellisen vuosikymmenen ulkopolitiikan yhtenä tavoitteena oli ollut löytää apua Neuvostoliiton hyökkäykseen. Suomalaiset miehet kasvatettiin valmiuteen uhrautua läheistensä ja isänmaansa puolesta ennen sotaa. Tästä kertoi myös *Hengellinen kuukauslehti*,

²⁰⁸ HK 1/1940 Nuoren sotapojan kirjeitä; HK 4/1940 Sotapojan kirjeitä; Taskinen 2015, 18–21.

²⁰⁹ SS 17/1939 Voiton sävel (pk.); HK 1/1940 Kuulumisia.

²¹⁰ SS 4/1940 Miksi murehdit; SS 4/1940 Kuulumisia.

²¹¹ Ahlbäck & Kivimäki 2008, 120.

jossa sotilas kirjoitti ylioppilaiden körttikodissa vallinneen hengen, joka oli kasvattanut heitä kaikkia uhrivalmiuteen. Uhreja todella vaadittiinkin: talvisodan aikana menehtyi kaikkiaan 26 662 henkilöä.²¹²

Suomen armeijalla oli toisessa maailmasodassa poikkeuksellinen tapa kuljettaa kaatuneet sotilaat heidän kotiseudulleen aina, kun se oli mahdollista. Heidät haudattiin kotikirkkojensa pihoille sankarihautausmaille. Tapa juonsi juurensa vuoden 1918 sodasta, jossa valkoisilla oli tapana tehdä kaatuneille sotilailleen samoin. Isänmaansa puolesta kaatuneiden hautauksesta heidän kotiseurakuntiansa sankarihautausmaille kehittyi kulttuurisesti ja emotionaalisesti tärkeä rituaali ja kansakuntaa yhdistävä tekijä, joka rakensi vahvan sillan rintaman ja kotirintaman välille niin materiaalisesti kuin symbolisestikin. Sodanaikaisen yhteiskunnan haasteena oli antaa näille kuolemille hyväksyttävä merkitys.²¹³

Maailmansotien välisenä aikana kouluissa ja kasarmeilla raikuneen *Ateenalaisten laulun* mielenmaisema nousee etenkin *Hengellisestä kuukauslehdestä* esiin hyvin.

Kaunis on kuolla kun joukkosi eessä urhona kaadut,
taistellen puolesta maas, puolesta heimosikin.
Hehkuvien mielin puoltaan nouse syntymämaatas,
riemuiten lastesi vuoks uhriksi henkesi suo.²¹⁴

1920–1930-luvuilla vallinnut isänmaallinen eetos näkyi vahvasti lehden sivuilla. Sankareina kuolleet miehet nähtiin hintana, jolla Suomi säilytti vapautensa. Hinta oli suuri, mutta sitä pidettiin sen arvoisena. Eräs sotilas kirjoitti kirjeessään, kuinka yksimielistyneen Suomen kansan puolesta kannatti taistella ja kuolla. Toinen mies ilmoitti menevänsä mielellään kuolemaan vapaan Karjalan puolesta. ”Jos minulta kaikki vaaditaan, olen valmis senkin uhraamaan”, virkkoi kolmas sotamies vanhemmilleen. Laulun ydinsanoma, nuorten uhrialttius isänmaan puolesta, tuli myös *Sanansaattajasta* ilmi. Sodan sytyttyä Eeli Hakala totesi monen nuorukaisen ja perheenisän saaneen vuodattaa henkensä isänmaan puolesta.²¹⁵ Verbin ”saada” käyttö tässä yhteydessä kertoo siitä, kuinka kunniallisena isänmaan vuoksi uhrautumista pidettiin.

Sodan vaatimien uhrien aiheuttamaan suruun alistuttiin nöyrästi. Eeli Hakala kehotti *Sanansaattajassa* lukijoita opettelemaan tarkastelemaan uhreja iankaikkisuuden näkökulmasta, jolloin uhrien hyväksyminen olisi helpompaa: ”Velvollisuutemme ei ole ensi sijasta valmistua kuolemaan, vaan nauttimaan tulevaa autuutta. Sen tähden meidän tulee

²¹² HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla; Juutilainen & Lentilä 1999, 825.

²¹³ Poteri 2009, 288; Vuori 2011, 91–98; Kivimäki & Tepora 2012, 233.

²¹⁴ *Ateenalaisten laulu*, san. Viktor Rydberg, suom. Yrjö Weijola, säv. Jean Sibelius 1899; Kemppainen 2006, 277.

²¹⁵ SS 20/1939 Kuulumisia; HK 1/1940 Otteita sotilain kirjeestä; HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla.

katsoa kauas, aina kuoleman tuolle puolelle.” Toinen hyvä esimerkki tästä on Kalle Väreen joulukuussa 1939 julkaistu Katriinan jouluaatto -niminen kertomus. Siinä Katriina-emäntä rukoili uhatun isänmaan vapauden puolesta valmistellessaan joulua taloon. Kesken jouluaterian tuotiin kotiin surusanoma: hänen Urho-poikansa oli kaatunut sodassa. Katriina purki tuntojaan:

Jumala antoi ainoan Poikansa uhriksi koko maailman edestä. Oliko meidän nyt annettava vanhin lapsemme isänmaamme vapauden lunnaiksi? Mutta pieni uhrihan se vain oli meiltä. Kunpa vain olisi rakas lapsemme kuollut uskossa Jeesukseen, että olisi saavuttanut iankaikkisen joulurauhan.²¹⁶

Kertomus loppuu kuvaukseen äidin ”kirkastuneesta, tyynestä rauhasta”, joka hänen kasvoiltaan loisti suru-uutisesta huolimatta. Vaikka menetys olikin tuskallinen, turvautui hän silti nöyrästi Jumalan johdatukseen. Tarinan julkaisu sodan alussa kertoi siitä, miten lehden lukijoita haluttiin kannustaa ottamaan vastaan mahdolliset surusanomat tulevien kuukausien aikana.

Raamatusta löydettiin rohkaisua uhrikuolemien käsittelyyn. Matti Pesonen nosti esiin Vanhan testamentin kertomuksen Jumalan koettelemasta Abrahamista ja tämän pojasta Iisakista (1. Moos. 22:1–18). Abraham oli suomalaisten tapaan joutunut lähtemään ”uhrin tielle”, kun Jumala pyysi tätä uhraamaan poikansa. Uhrin tie oli raskas, mutta silti suloinen.²¹⁷ Abrahamia ja Iisakia koskevan kertomuksen pystyi tulkitsemaan sodan näkökulmasta: talvisodan retoriikassa Suomi vertautui Israeliin ja Abrahamin lojaaliuteen Jumalan edessä. Abraham oli valmis uhraamaan poikansa, aivan kuten suomalaiset sotilaat olivat nyt valmiita uhraamaan henkensä kodin, uskonnon ja isänmaan sekä kansakunnan yhtenäistymisen puolesta.

Uhriteema kiteytyi lehdissä julkaistuissa kuolinilmoituksissa ja muistokirjoituksissa, joita alkoi näkyä *Sanansaattajassa* tammikuun 1940 numerosta lähtien ja *Hengellisessä kuukauslehdessä* helmikuusta lähtien. *Sanansaattajassa* ei julkaistu ollenkaan lyhyitä, perinteisiä kuolinilmoituksia, vaan niiden sijasta muutama pidempi muistokirjoitus. *Hengellisessä kuukauslehdessä* esiintyi molempia.²¹⁸ Kirjoituksista voi havaita taustalla vaikuttavien herätysliikkeiden opilliset painotukset. *Sanansaattajassa* pelastusvarmuuden ajatus tuli esille hyvin: ”Syvästi kaivaten, mutta varmassa jälleennäkemisen toivossa”, kirjoitettiin kahden kaatuneen sotilaan muistokirjoituksissa tammikuussa. *Hengellisessä*

²¹⁶ SS 15/1939 Vähän aikaa vielä (pk.); SS 20/1939 Katriinan jouluaatto; SS 2/1940 Kuulumisia.

²¹⁷ HK 2/1940 Uhrin tie (pk.).

²¹⁸ *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistiin tutkimana aikana 12 kuolinilmoitusta ja 4 muistokirjoitusta. *Sanansaattajassa* julkaistiin 5 muistokirjoitusta.

kuukauslehdessä sanamuotoina olivat esimerkiksi ”jälleennäkemisen elävässä toivossa” ja ”jälleennäkemisen ihanassa toivossa”.²¹⁹

Sankarikuolemaa Suomessa toisen maailmansodan aikana tutkinut Ilona Kemppainen on todennut talvisodan aikaisten kaatuneiden sotilaiden kuolinilmoitusten olleen verrattain hillittyjä, etenkin sodan alkuvaiheessa. Vahvojen tunteenpurkauksien uupuminen ei välttämättä kerro tunteiden puuttumisesta, vaan menetyksen aiheuttamasta hämmennyksestä: sanasto menetyksen käsittelyyn oli vielä löytymättä. Kemppaisen mukaan isänmaalliset runot olivat sotilaiden kuolinilmoituksessa suosittuja muistolauseita, ja ne, joille Raamattu oli tutumpi, etsivät lohdutuksen sanat sieltä.²²⁰ Tutkimissani lehdissä muistolauseet otettiin yksinomaan Raamatusta tai virsikirjasta, mikä kertonee pyrkimyksenä olleen kytkeä uusi ja selittämätön tilanne tuttuihin aihepiireihin.

Kaatuneiden sotilaiden uhrialttius ”kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta” tuli esiin esimerkiksi psalmista, jota lainattiin muistoteksteissä: ”Arpa lankesi minulle ihanasta maasta, ja kaunis on minun perintöosani.” (Ps. 16:6) He siis joutuivat uhrautumaan yhteisen hyvän vuoksi, ja vaikka hinta oli kallis, oli se sen arvoinen.²²¹ *Ateenalaisten laulun* teemat tulivat tässäkin esiin: oli kaunista kuolla sodassa maansa puolesta ja se oli nuorille miehille varattu ja yleisesti hyväksytty rooli sodanaikaisessa yhteiskunnassa. Tyypillisessä kuolinilmoituksesta *Hengellisessä kuukauslehdessä* kirjoitettiin tähän tapaan:

Rakkaamme, res. alikersantti Jussi Kuoppala, synt. Ylihärmässä 30/3 1909, sai Kaikkivaltialta Herralta iäisyyskutsun Kannaksella 25/12 1939, ollessaan uskollisena vartiopaikallaan kalleimpain ajallisten arvojen puolesta. – – ”Sun uhris hälle kelvatkoon ja nöyrä palvelukses.”²²² Saateteksti ”kalleimpain ajallisten arvojen puolesta” mukaili AKS:n valan lausetta ”kaiken sen nimessä, mikä minulle on pyhää ja kallista.”²²³ Sankarikuolemia ei lähestytty ollenkaan eskatologisesta näkökulmasta, toisin kuin sodan tulkinnoissa tehtiin. Kaatumista rintamalla ei siis liitetty lopun aikojen kärsimykseen. Tämä kertoo siitä, että uhrin hyväksyttiin väistämättömänä osana taisteluita, eikä niitä ollut tarpeen selitellä, vaan niihin taivuttiin nöyrästi.

AKS- ja herännäispiireistä tunnettu Isänmaallisen kansanliikkeen kansanedustaja ja pappi Elias Simojoki kaatui tammikuussa 1940, ja hänestä julkaistiin muistokirjoitus *Hengellisessä kuukauslehdessä* maaliskuun numerossa. Hänen kuolemaansa surtiin myös rintamalta tullessa kirjeessä. Näistä kirjoituksista välittyi esikuvallisen, uhrialttiin miehen

²¹⁹ SS 1/1940 Kallis on vapautumme hinta; HK 2/1940, 26; HK 5/1940, 98.

²²⁰ Kemppainen 2006, 117–119.

²²¹ HK 2/1940, 26; HK 5/1940, 98.

²²² HK 2/1940, 26.

²²³ Tepora 2011, 240–241.

piirteitä: ”Hän oli yksi niistä, jotka antoivat kaiken, minkä voivat ystäväin ja kansan ja uskonnon puolesta”, kirjoitti Simojoen ystävä ja jatkoi hänen olevan ”kallion luja mies”. 40-vuotiaan Simojoen uhrin merkitystä korosti se, että hän lähti sotaan mukaan vapaaehtoisena pienen lapsen isänä. Vaikka hänen ideologiansa herätti kritiikkiä, pidettiin häntä Erkki Kansanahon mukaan kuitenkin sotilaspapin esikuvana. Hän sai tunnustusta palvelualltiudestaan ja pelottomuudestaan. Simojoki sai surmansa ”raakamaisen vihollisen iskusta” mentyään lopettamaan haavoittunutta hevosta avojäälle, mikä kertoi myös hänen moraalistaan. Maaliskuussa lehdessä julkaistiin kirje, jossa sotilas purki äidilleen tuntojaan Simojoen kuolemaan liittyen: ”Raskaalta tuntui tuo uutinen. Parhaat otetaan pois.”²²⁴

Tutkimani aikana vallinnutta miesihannetta ei voi ymmärtää, jos ei ota huomioon aikaa, jossa elettiin. Elettiin aikaa sotien välissä ja koko aikakautta leimasivat sodat. Niihin valmistauduttiin, osallistuttiin ja lopulta yritettiin selviytyä niiden jäljiltä. Sotilaallisilla teemoilla oli valtava merkitys 1900-luvun alkupuoliskon sukupuoli-ihanteille ympäri Eurooppaa. Sodat siis rakensivat myös suomalaista miesihannetta. Tätä miesihannetta tiivisti kuvaavasti *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistu kirje, jossa nuori ylioppilaskodin asukas muisteli toveriansa, herännäispastori Niilo Kytömäkeä, tämän kuolinsanomaa saavuttua. Siinä tämä toisen sotilaan toimesta esikuvaksi nimitetty mies rinnastettiin ominaisuuksiltaan Suomen luontoon, mikä toi samalla ilmi herännäisyyteen liitettyjä kansallisromanttisia piirteitä:

Minusta on Niilon kuva eräällä tavalla jylhä. Raju ja alkuvoimainen mies, joka suorastaan puski opintojen läpi väellä ja voimalla, eräällä tavalla yksinäinen mies, velvollisuudentuntoinen, karu ja suoraviivainen. Palveli pappina karun Suomen jylhällä rajaseudulla, palveli kuolemaan asti rakastamansa Sallan kentillä. Ja kaikkeen tähän karuuteen loi lempeän hohteensa Niilon rajaton palvelualltius, jollaista saa hakea. Aina valmis, vaikka omat tehtävät olisivat olleet missä pisteessä tahansa.²²⁵

²²⁴ HK 3/1940 Pastori Elias Simojoen muistolle; HK 3/1940 Sotapojan kirjeitä; Virkkunen 1974, 192, 213–221; Kansanaho 1991, 57–58, 107; Niinistö 2001. Simojosta myös Siironen 2017. Simojoen pitämiä puheita vuosilta 1923–1939 on koottu teokseen Helanen 1942.

²²⁵ HK 3/1940 Heränneiden ylioppilaskodin pojat rintamalla.

6 Tutkimustulokset

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, miten Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytyä talvisotaa käsiteltiin körttiläisten *Hengellisessä kuukauslehdessä* ja evankelisen liikkeen *Sanansaattaja*-lehdessä. Aloitin lehtien tarkastelun syyskuun 1939 numeroista, jolloin toinen maailmansota syttyi Euroopassa ja ulkopoliittinen tilanne Suomessa oli alkanut kiristyä. Marraskuun 1939 lopussa alkanut talvisota päättyi maaliskuussa 1940, mutta ulotin lehtien tutkimisen toukokuuhun 1940 asti saadakseni kokonaisvaltaisen kuvan talvisodasta tutkimissani julkaisuissa. Tutkittavana aikana julkaistiin yhteensä kahdeksan *Hengellistä kuukauslehteä*, joista yksi oli erikoispitkä kaksoisnumero. *Sanansaattajaa* julkaistiin yhteensä 12 numeroa. Koska *Hengellinen kuukauslehti* oli pituudeltaan laajempi kuin *Sanansaattaja*, oli tutkittava aineisto kuitenkin sivumäärällisesti lähes yhteismitallinen.

Tutkin aineistoa systemaattisesti tarkastelemalla lehdissä hahmottunutta kuvaa talvisodasta syventyen niissä esiin nousseisiin aiheisiin. *Hengellinen kuukauslehti* oli tullut perustamisestaan lähtien tunnetuksi siitä, että siinä otettiin uskonnollisten teemojen lisäksi aktiivisesti kantaa myös yhteiskunnallisiin asioihin. *Sanansaattaja* taas oli profiloitunut lähinnä evankelisen liikkeen ja SLEY:n sisäisten asioiden käsittelijäksi. Lehtien erilainen luonne tuli tutkimuksessani esiin läpi tutkittavan ajan, mutta sota kosketti kuitenkin molempia julkaisuja paljon. Talvisota sai runsaasti huomiota molemmissa lehdissä: koko tutkittavana aikana syyskuusta 1939 toukokuuhun 1940 sotaan liittyvät kirjoitukset valtasivat miltei puolet lehtien sivutilasta (ks. liite 3). Kokoamani tilastot paljastivat, että päivän politiikka vaikutti suurella määrällä uskonnollistenkin lehtien sisältöön. Tämä oli huomionarvoista etenkin *Sanansaattajan* kohdalla, koska siinä ei ollut tapana käsitellä yhteiskunnallisia teemoja samoissa määrin kuin *Hengellisessä kuukauslehdessä*.

Suhtautuminen talvisotaan oli kaksijakoista. Toisaalta sotaa pidettiin molemmissa lehdissä ajan yleisen retoriikan tavoin Jumalan antamana pyhänä tehtävänä Suomen kansalle, jonka tarkoituksena oli hävittää ateistinen bolševismi maailmasta. Toisaalta sen ajateltiin olevan rangaistus suomalaisten synneistä ja suruttomista tavoista. Lisäksi sotaa selitettiin eskatologisilla tulkinnoilla: lopunaikojen uskottiin olevan lähellä. Lehtiä yhdistävä piirre oli myös kirjoitusten herättävä sävy. Talvisota nähtiin etsikköaikana: kutsuna parannukseen ja Jumalan sanan kuulemiseen. Sodan aikana uskonnollisuus Suomessa kasvoikin huomattavasti, mikä huomioitiin ilahtuneina molemmissa julkaisuissa. Molemmissa lehdissä pyrittiin valamaan rohkeutta suomalaisiin ja löytämään uskonnollisia selityksiä tapahtumille. Lehtiä yhdisti myös niiden kirjoittajien mielialojen lannistuminen kevään 1940 edetessä. Aikaisempi voitonvarmuus muuttui varovaisempiin kirjoituksiin, joista oli erotettavissa ahdistusta ja

pahoja aavistuksia sodan lopputuloksesta. Kun rauhansopimus solmittiin maaliskuussa 1940, piti sekä *Hengellinen kuukauslehti* että *Sanansaattaja* sitä suomalaisten yleisen mielipiteen tapaan häpeällisenä ”pakkorauhana”, mutta siitä huolimatta lehdissä osattiin iloita sodan seurauksena tapahtuneesta kansakunnan uskonnollisuuden voimistumisesta.

Löytämäni eroavaisuudet *Hengellisen kuukauslehden* ja *Sanansaattajan* välillä eivät ole äkkiseltään tarkasteltuna suuria. Niihin kuitenkin kätkeytyi olennaisia piirteitä, jotka erottivat myös lehtien taustalla vaikuttavat herätysliikkeet toisistaan. Körttiläiseen tapaan *Hengellisessä kuukauslehdessä* kansallis-isänmaallinen eetos oli vahvaa – Suomea ja suomalaisia ihannoitiin verrattuna muihin kansoihin. Kielenkäyttö vihollisesta oli sodan syttyttyä voimakkaan vihamielistä ja *Sanansaattajasta* poiketen se muuttui sodan edetessä avoimen rasistiseksi. Tästä voi havaita, miten vahvasti herännäisyys mielsi itsensä osaksi Suomen kansallista eetosta ja myös AKS-ideologiaa, jossa körttiylioppilaat olivat aktiivisesti mukana. AKS:n aatemaailma näkyi myös Suur-Suomi-aatteen esille nostamisessa.

Tutkimus vahvisti kuvaa *Sanansaattajasta* poliittis-yhteiskunnallisissa kysymyksissä maltillisena toimijana. Evankelinen liike ei ollut samalla tavalla osa kansallista romanttista ideologiaa kuin herännäisyys. Tämän osoitti esimerkiksi se, että *Sanansaattajan* kirjoituksissa sodan uhka näkyi myöhemmin kuin *Hengellisessä kuukauslehdessä* ja *Sanansaattaja* keskittyi sotakirjoituksissakin pitkälti liikkeen sisäisiin asioihin. Esimerkiksi *Hengellisen kuukauslehden* kirjoittaessa unkarilaisten tuesta Suomen kansalle, keskityttiin *Sanansaattajassa* kiittelemään ruotsalaisia heidän avustuksistaan SLEY:n työlle. Maaliskuussa solmittu rauhansopimus oli molempien lehtien toimituskunnille vaikea paikka, mutta verrattuna *Hengelliseen kuukauslehteen* *Sanansaattaja* käsitteli heti uutisen tultua Evankeliumiyhdistyksen omia tappioita kansakunnan yhteisen tragedian lisäksi.

Tutkimukseni osoitti yhdeltä osalta 1920–1930-luvuilla tavoitellun kansan eheytyminen toteutuneen. Tämä sopi varsin hyvin sekä körttiläiseen että evankeliseen eetokseen. Tunnelma sodan alla ja sen aikana oli todella ainutlaatuinen. Kansan keskuudessa vallitsi äärettömän vahva yhteishenki, joka konkretisoitui talvisodassa miesten puolustaessa Suomea yhtenä miehenä luokkaristiriidoista huolimatta. Herännäispiireissä suosittu Isänmaallisen kansanliikkeen ohjelma kansan yhtenäistymisestä oli toteutunut. On huomionarvoista, että etenkin *Sanansaattajassa* tästä yhtenäistymisestä iloittiin suuresti koko tutkittavana aikana. Se osoittaa aiheen olleen tärkeä heterogeeniselle evankeliselle liikkeelle, johon kuului kannattajia eri puolilta Suomea kansan kaikista ryhmistä.

Yksi tutkimuskysymyksistäni oli, miten lehtien julkaisijoiden taustalla vaikuttavien herätysliikkeiden opilliset korostukset erottuivat kirjoituksista. Herännäisyyden painotukset

ikäväivästä uskosta ja maailmasta erottautumisesta näkyivät *Hengellisen kuukauslehden* kirjoituksissa selkeästi. Ihmisten haluttiin nöyrytvän tunnustamaan syntinsä Jumalan edessä ja unohtamaan ”suruttomat” tapansa, jotka esitettiin yhtenä syynä talvisotaan. Kirjoituksista piirtyi vahvasti esiin jo mainitsemani isänmaallisuuden lisäksi sotien välisen ajan körttipietismin herätyskristillinen pyrkimys, jossa sielun pelastus oli julistuksen ensisijainen tavoite. *Hengellisessä kuukauslehdessä* oli sodasta huolimatta vahvasti esillä myös heimotyö, joka oli monen körttiläisen ja etenkin päätoimittaja Matti Pesosen rakas harrastus. Tämä näkyi unkarilaisten, suomalaisten heimokansan, osoittaman myötätunnon korostamisena lehden numeroissa.

Niin ikään *Sanansaattajassa* evankelisen liikkeen keskeiset korostukset näkyivät sen sivuilla. Vaikka ajat olivat vaikeat, ei ihmisten pitänyt olla peloissaan, vaan he saivat olla varmoja pelastumisestaan ja Jumalan valtakuntaan pääsystä. Lisäksi sanan ja sakramenttien sekä Lutherin teologian ja luterilaisen tunnustuksen korostaminen tulivat kirjoituksista ilmi. Teksteistä välittyi vahvasti luterilainen kahden regimentin oppi, minkä mukaisesti kristityillä nähtiin olevan velvollisuuksia sekä maallista että hengellistä isänmaataan kohtaan.

Edellä mainittujen teemojen lisäksi tarkastelin julkaisuista nousevaa miesihannetta, jota tarkastelin kokoavasti syksystä 1939 kevääseen 1940. Pohdin kirjoituksia lukiessani sitä, millaisia miehiä lehtien toimittajat ihailivat, ja mitä miehiltä tuona aikana odotettiin. Käsitteitä ihanteellista mieheydestä ei lähestytty lehdissä juurikaan suoraan, mutta niistä pystyi lukemaan rivien välistä lukuisista kirjoituksista. Kaikista selkeimmin miesihanne tuli esiin muistokirjoituksista ja kuolinilmoituksista sekä *Hengellisessä kuukauslehdessä* julkaistuista kirjeistä, joita *Sanansaattajassa* ei julkaistu lainkaan. Kirjeitä rintamamiehiltä julkaistiin runsaasti, minkä vuoksi miesihanteeseen liittyvää materiaalia sai eniten irti juuri *Hengellisestä kuukauslehdessä*.

Miesihanteeseen liittyen lehdistä nousi selväpiirteisimminkin kolme teemaa, joiden mukaan jaottelin aihetta koskevan luvunkin: uskonnollisuus, urheus ja uhrialttius. Nämä ihanteet sopivat eittämättä myös koko Suomessa vallinneeseen miesihanteeseen tuona aikana, vaikkei olekaan yksiselitteistä puhua yhtenäisestä miesihanteesta. Maailmansotien välisenä aikana poikia kasvatettiin nuoresta pitäen vastuuntuntoisiksi, kestäviksi ja isänmaallisiksi niin valtion kuin kirkonkin taholta. Kristillinen eetos läpäisi tuona aikana kaiken, ja tutkimani lehdet korostivat luonteensa mukaisesti erityisellä painolla uskonnollisuutta. Niissä esimerkiksi kehoitettiin jatkuvasti lukijoita rukoilemaan aina kun mahdollista. *Hengellisessä kuukauslehdessä* monet miehet kertoivat sotilastovereidensa lähentyneen Jumalan kanssa.

Lisäksi monet oppivat sodassa arvostamaan körttiläisiä juuriaan. Uskonnollisen mielialan kasvu rintamalla otettiin huomioon myös *Sanansaattajan* kirjoituksissa.

Sota-aikana uskonnollisuuttakin enemmän korostui uhrialttiuden ihanne, etenkin voimakkaan isänmaallisessa *Hengellisessä kuukauslehdessä*. Suomalaisten miesten odotettiin olevan valmiita uhraamaan kaikkensa isänmaan puolesta: nuoruuden, perheen ja myös oman hengen. Nuoren miehen uhrautumista isänmaan puolesta pidettiin todella kunniallisena, ja tätä mieltä olivat miehet itsekin, ainakin *Hengellisen kuukauslehden* kirjeiden perusteella. Lehtien perusteella ihanteellinen mies oli urhea, jäyhä, tunteensa piilottava ja lujasti uskonnollinen mies, joka kävi urheasti sotaan kristinuskon puolesta koko kansakunnan yhteistä vihollista vastaan. Taustaliikkeiden erot tulivat jossain määrin esille miesihannekysymyksessäkin. *Sanansaattajassa* urhoollisuusihannetta ammennettiin pääosin kristinuskosta, eikä esimerkiksi Suomen kansallisesta historiasta, mitä körttiläisten lehdestä taas saattoi löytää.

On muistettava, ettei lehtien kirjoituksista nousevaa kuvaa sodasta voi suoraan rinnastaa yhteisesti körttiläisten ja evankelisen liikkeen kannoiksi, vaan niissä esitetyt kannanotot olivat lehtien kirjoittajien ja toimittajien näkemyksiä asioista. Viime kädessä toimittajat tekivät päätökset lehdissä julkaistavista kirjoituksista. Molemmista lehdissä vaikutti talvisodan aikana melko pieni toimittajajoukko. *Hengellisessä kuukauslehdessä* oli eniten äänessä päätoimittaja Pesonen. Myös muiden toimituskunnan jäsenten kirjoituksia oli suhteellisen paljon, eikä vierailevien kirjoittajien tekstejä julkaistu montaa. Lisäksi lukijoiden kirjeet veivät suuren osan sivutilasta sota-ajan lehdistä. *Sanansaattajassa* kirjoituksia kynäili eniten toimitussihteeri Eeli Hakala. Myös SLEY:n johtokunnan puheenjohtaja Julius Engströmin ja lehden päätoimittaja K. V. Tammisen tekstejä oli melko paljon.

Sanansaattaja oli tunnettu monipuolisesta toimituskunnasta verrattuna *Hengellisen kuukauslehden*, mutta sota-aikana kirjoittajien joukko oli molemmissa julkaisuissa harvalukuinen. Tätä selitti luonnollisesti vaikea sota-aika, jolloin ihmisiä tarvittiin muissa töissä. Sota vaikutti *Sanansaattajassa* julkaisuaikatauluunkin: yleensä kaksi kertaa kuussa julkaistavaa lehteä julkaistiin talvisodan aikana vain kerran kuussa. Vaikka toimittajakunnat olivat pieniä, viime kädessä molemmat lehdet kuitenkin tunnustettiin yleisesti taustalla vaikuttavien herätysliikkeiden äänenkannattajiksi. Olisikin mielenkiintoista tietää, miten lehtien lukijat yleensä suhtautuivat näiden äänenkannattajiensa teksteihin.

Emma Sihvolan pro gradu -tutkielma *Hengellisestä kuukauslehdestä* ja *Sanansaattajasta* jatkosodan ajalta valmistui vuonna 2014. Nyt oman tutkimukseni myötä on mahdollista muodostaa kokonaiskuva Suomen toisen maailmansodan aikaisesta historiasta kyseisissä julkaisuissa. Olisi myös mielenkiintoista tutkia miesihannetta ja sen mahdollista

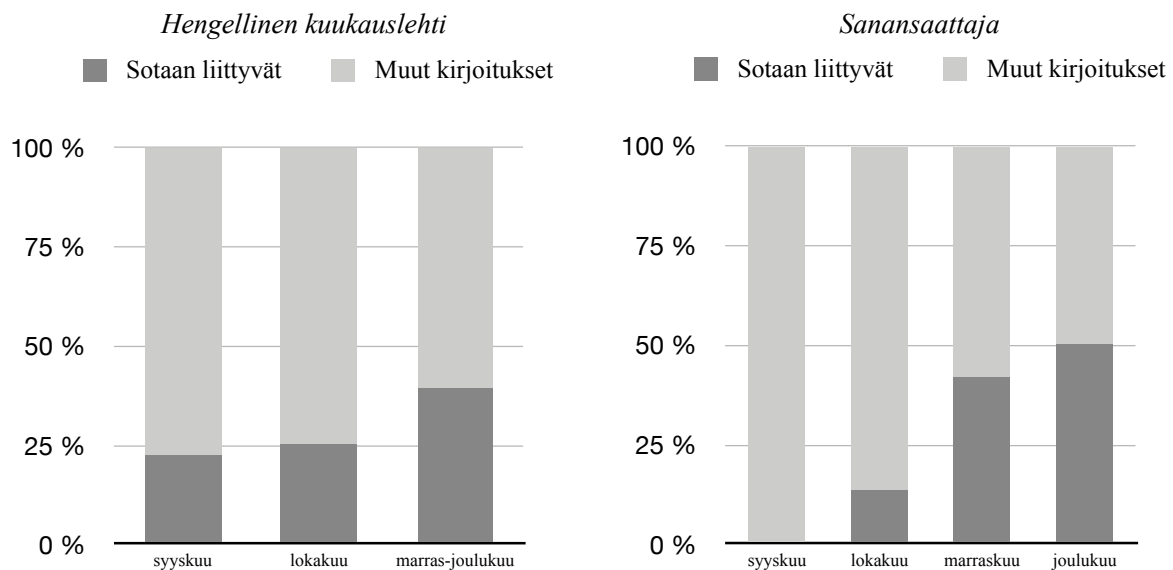
kehitystä lehdissä pitkittyneen jatkosodan aikana. Miesihannekysymys on sen verran kiinnostava ja merkittävä kysymys ylipäänsä Suomen historian kannalta, että sitä soisi tutkittavan enemmän. Esimerkki kiehtovasta ja tutkimattomasta teemasta on se, että missä määrin Lutherin ajatukset ja luterilainen teologia ovat olleet luomassa suomalaista miesihannetta.

Tutkimukseni osoitti, miten voimakkaasti talvisota kosketti myös kahden uskonnollisen liikkeen lehdistöä. Se paljasti, miten syvästä suomalaisten kokemuksesta oli kysymys ja miten sota hallitsi joka päivä ihmisten mielenmaisemaa, samalla tavalla kuin koronavirus kevään 2020 Suomea. Olisi hyvä tutkia körttiläisyyden ja evankelisen liikkeen pää-äänenkannattajien lisäksi myös muiden uskonnollisten liikkeiden lehtien talvisotakirjoituksia vastaavana ajanjaksona. Matti Jurvelin on tutkinut niitä vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen äänenkannattajassa, *Siionin lähetyslehdessä*. Rukoilevaisuuden, pienempien lestadiolaisryhmien sekä uuspietismin lehdistö on vielä tutkimatta. Niitä tarkastelemalla myös uskonnollisten piirien miesihanteen mahdolliset erot ja yhtäläisyydet voisivat saada lisää syvyyttä.

7 Liitteet

Liite 1. Sodan saama prosentuaalinen ja lukumäärällinen huomio lehdissä syksyllä 1939

Olen laskenut kirjoitusten kokonaismäärään mukaan kaikki lehtien kokonaiset, otsikoidut kirjoitukset. *Sanansaattaja* julkaistiin syksyn aikana syyskuuta lukuun ottamatta kahdesti kuussa, mutta olen yhdistänyt kunkin kuukauden numerot samaan pylvääseen, jotta vertailu *Hengelliseen kuukauslehteen* olisi yksinkertaisempaa.

Hengellinen kuukauslehti

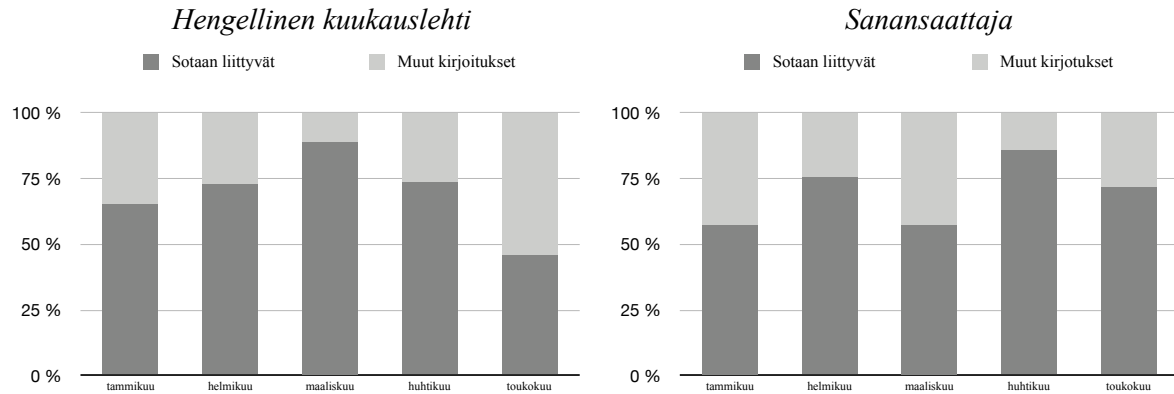
	Sotaan liittyvät	Muut kirjoitukset
syyskuu	2	7
lokakuu	3	9
marras-joulukuu	7	11

Sanansaattaja

	Sotaan liittyvät	Muut kirjoitukset
syyskuu	0	6
lokakuu	2	13
marraskuu	5	7
joulukuu	7	7

Liite 2. Sodan saama prosentuaalinen ja lukumäärällinen huomio lehdissä keväällä 1940

Keväällä 1940 molempia lehtiä julkaistiin kerran kuussa.

Hengellinen kuukauslehti

	Sotaan liittyvät	Muut kirjoitukset
tammikuu	11	6
helmikuu	8	3
maaliskuu	8	1
huhtikuu	11	4
toukokuu	5	6

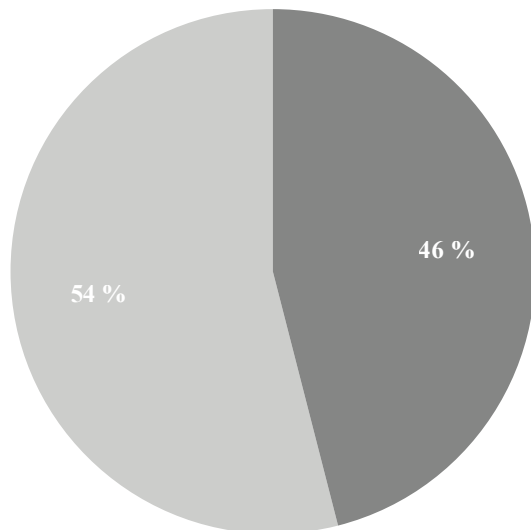
Sanansaattaja

	Sotaan liittyvät	Muut kirjoitukset
tammikuu	4	3
helmikuu	6	2
maaliskuu	4	3
huhtikuu	6	1
toukokuu	5	2

Liite 3. Sotaan liittyvien kirjoitusten kokonaismäärä syyskuusta 1939 toukokuuhun 1940

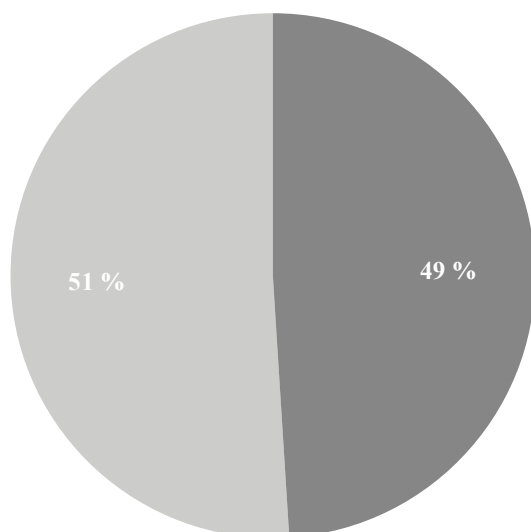
Hengellisessä kuukauslehdessä julkaistiin tutkimani aikana yhteensä 102 kirjoitusta, joista 55 liittyi sotaan.

● Sotaan liittyvät kirjoitukset ● Muut kirjoitukset

Sanansaattajassa julkaistiin tutkimani aikana yhteensä 83 kirjoitusta, joista 41 liittyi sotaan.

● Sotaan liittyvät kirjoitukset ● Muut kirjoitukset

8 Lyhenteet

AKS	Akateeminen Karjala-Seura
Hc	Helsingin yliopiston pääkirjasto
HK	<i>Hengellinen kuukauslehti</i>
IKL	Isänmaallinen kansanliike
SHS	Suomen historiallinen seura
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKS	Suomalaisen kirjallisuuden seura
SLEY	Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys
SRK	Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys
SS	<i>Sanansaattaja</i>
Vk	Virsikirja
VK	Vuosikertomus

9 Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painetut lähteet

Helanen, Vilho (1942). *Palava pensas. Elias Simojoen puheita*. Porvoo: WSOY.

Karttunen, Mauno (1988). Aarne Roering. Herännäiden ylioppilaskodin isäntä. Petri Järveläinen (toim.), *Heränneiden ylioppilaskoti 1928-1988*. Lapua: Herättäjä-yhdistys. 3–10.

Raamattu (1933/1938). XI/XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933/1938 käyttöön ottama suomennos. Turku & Helsinki: Suomen Piiphiaseura.

SLEY VK

1939–1940 *Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen vuosikertomukset 1939–1940*. Helsinki 1940–1941.

Vk

1938 *Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirja*. Hyväksytty kahdennessatoista yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1938. Helsinki: Otava.

Sanoma- ja aikakauslehdet

SS *Sanansaattaja* 1939–1940

HK *Hengellinen kuukauslehti* 1939–1940

Kirjallisuus

Ahlbäck, Anders (2006). Mitä miehen on kestettävä. Kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilta sukupuolihistorian valossa. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva kustannus, 107–124.

Ahlbäck, Anders & Ville Kivimäki (2008). Masculinities at War. Finland 1918–1950. *Norma. Nordic Journal for Masculinity Studies* 3:2, 114–131.

Ahlbäck, Anders (2014). Taistelu mieheyden militarisoinnista itsenäisyyden alkuvuosina. Marko Lamberg, Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino, 192–223

Ahto, Sampo (1989). *Talvisodan henki. Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940*. Porvoo: Werner.

Alnæs, Karsten & Heikki Eskelinen (2007). *Euroopan historia. Pimeyden aika 1900–1945*. Helsinki: Otava.

Arkkila, Reijo (1975). *Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen suhde Suomen evankelisluterilaiseen kirkkoon 1917–1939*. Väitöskirja. Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys.

- Eskelinen, Heikki (2004). *Me tahdoimme suureksi Suomenmaan. Akateemisen Karjala-Seuran historia 1. Tausta, organisaatio, aatteet ja asema yhteiskunnassa 1922–1939*. Helsinki: WSOY.
- Haavio, Ari (1963). *Evankelinen liike herätysliikkeenä. Sosiologinen tutkimus Suomen evankelisen liikkeen organisaatiosta ja kannatuksen levinneisyydestä*. Väitöskirja. Helsinki: SLEY.
- Haavio, Ari (1965). *Suomen uskonnolliset liikkeet*. Porvoo: WSOY.
- Halmesvirta, Anssi (2010). *Rakkaat heimoveljet: Unkari ja Suomi 1920-1945*. Joensuu: Historietti.
- Heikkilä, Markku (1988). Syntyvaiheiden kirkollinen ja yhteiskunnallinen tausta. Markku Heikkilä (toim.), *Hengellinen kuukauslehti 1888–1988. Juhlakirja*. Lapua: Herättäjä-Yhdistys, 5–15.
- Heikkilä, Markku (1991). Uskonnolliset lehdet 1905–1980. Pekka Raittila & Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 9. Aikakauslehdistön historia. Erikoisaikakauslehdet*. Kuopio: Kustannuskiila, 53–97.
- Heinonen, Reijo E. (1977). Kirkko ja oikeistoradikalismi Suomessa 1930-luvulla. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja, 82–92.
- Hentilä, Seppo (2009). Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917–1944. Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit, 101–211.
- Hosike, Sakari (2007). *Sanansaattaja-lehden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1917–1922*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu –tutkielma. Hc.
- Hovi, Kalervo (1989). Hitler ja Stalin jakavat maailmaa. Suomen ja Baltian tapaus. Tuija Hietaniemi & Leena Riska (toim.), *Tuntematon talvisota. Suomi 1939–1940*. Helsinki: Yliopistopaino, 37–49.
- Huhta, Ilkka (2001). ”Täällä on oikea Suomenkansa”. *Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918*. SKHST 186. Väitöskirja. Helsinki: SKHS.
- Huotari, Voitto (1981). *Kirkkomme herätysliikkeet tänään*. Helsinki: Kirjapaja.
- Huttunen, Niko (2016). Raamattu Suomen itsenäisyyden ajan sodissa. Niko Huttunen & Nina Nikki (2016). *Sota, rauha ja Raamattu*. Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura, 215–242.
- Häikiö, Martti (1999). Dramaattinen ulkopoliittikka. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 219–234.
- Jokinen, Arto (2000). *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.

- Jokinen, Arto (2006). Myytti sodan palveluksessa: Suomalainen mies, soturius ja talvisota. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 141–157.
- Jokinen, Arto (2019). Markku Soikkeli & Ville Kivimäki (toim.), *Isänmaan miehet. Maskuliinisuus, kansakunta ja väkivalta suomalaisessa sotakirjallisuudessa*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Martti (1975). *Talvisodan kuva. Ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat Suomessa v. 1939–1940*. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Jurvelin, Matti (2007). *Siionin Lähetyslehti sotavuosina 1939–1945*. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto/teologia.
- Jussila, Osmo, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi (2009). *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Juutilainen, Antti (1999). Talvisodan ulkomaalaiset vapaaehtoiset. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 770–776.
- Juutilainen, Antti & Riitta Lentilä (1999). Talvisodan uhrit. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 816–828.
- Kansanaho, Erkki (1991). *Papit sodassa*. Porvoo: WSOY.
- Kempainen, Ilona (2006). *Isänmaan uhrit: Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: SKS.
- Kesäniemi, Lauri (2018). *Miesihanne Helsingin NMKY-liikkeessä 1939–1942*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian kandidaatintutkielma. Hc.
- Kinnunen, Mauri (2004). *Herätysliike kahden kulttuurin rajalla: Lestadiolaisuus Karjalassa 1870–1939*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kirves, Jenni (2008). ”Päivittäinen myrkkyyannoksemme”. Sensuuria ja propagandaa jatkosodassa. Sari Näre & Jenni Kirves (toim.), *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga, 13–61.
- Kivimäki, Ville (2006). Sotilaan työ, siviilin taakka. ”Vihollisen tuhoamisen” dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva kustannus, 191–208.
- Kivimäki, Ville & Tuomas Tepora (2012). Meaningless Death or Regenerating Sacrifice? Violence and Social Cohesion in Wartime Finland. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Finland in World War II: History, memory, interpretations*. Leiden: Brill, 233–275.

- Kivimäki, Ville (2014). Sotamies Riitaojan poikauhri. Sota suomalaisen mieheyden myyttisenä lähteenä. Marko Lamberg, Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino, 246–270.
- Klemelä, Esko (1977). Kirkon sisä- ja ulkopoliittinen rooli toisen maailmansodan aikana. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja, 93–106.
- Kolari, Miika (2005). ”Taivaan ja maan välillä”. *Isänmaa ja kansa Hengellisessä kuukauslehdessä 1918–1922*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu – tutkielma. Hc.
- Koren, Emil & Martti Voipio (1988). *Sukukansojen uskonyhteys. Unkarin ja Suomen kirkkojen suhteet*. Lapua: Herättäjä-yhdistys.
- Kunnas, Tarmo (2014). *Fasismien lumous. Eurooppalainen älymystö Mussolinin ja Hitlerin politiikan tukijana*. Jyväskylä: Atena.
- Kurkela, Vesa (2012). Jumala on linnamme. Yhteiskunnallinen virsi ja sen suomalainen reseptiohistoria. Jaakko Rusama (toim.), *Virsi suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki: Hymnologian ja liturgiikan seura, 83–97.
- Laaksonen, Lasse (1999). Kannaksen taistelut. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 385–478.
- Lahdenperä, Jyrki (1999). Tilannearviot ja tiedustelutulokset Neuvostoliitosta ennen sotaa. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 116–126.
- Landgrén, Lars-Folke (2013). Lehdistö- ja aatehistoria. Jaakko Olavi Antila, Esko M. Laine & Juha Meriläinen (toim.), *Kristinuskon historian tutkimusalat ja menetelmät*. Helsinki: SKHS: Tiedekirja, 123–133.
- Lauha, Aila (1999). ”Syyttömyyden” taakka. Suomen luterilainen kirkko ja sotasyllisyys. *Teologinen aikakauskirja 104*. Helsinki: Teologinen julkaisuseura.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3821/L03k.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (luettu 24.2.2020).
- Lauha, Aila (2002). The Lutheran Church of Finland and Finnish Society in the 1920's and 1930's. Attila Pók & Olli Vehviläinen (toim.), *Hungary and Finland in the 20th century*. Helsinki: SKS, 81–98.
- Leskinen, Jari & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY.
- Marjokorpi, Jorma (1977). Kirkollisen lehdistön levikki itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja, 187–202.

- Murtorinne, Eino (1995). *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. Porvoo: WSOY.
- Nevakivi, Jukka (1989). Tuntematon talvisota. Tuija Hietaniemi & Leena Riska (toim.), *Tuntematon talvisota: Suomi 1939–1940*. Helsinki: Yliopistopaino, 7–24.
- Nevala-Nurmi, Seija Leena (2014). Suojeluskuntien soturit, isät ja pojat. Marko Lamberg, Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino, 224–245.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2015). ”Kyllä minä saan olla iloinen kun mulla on lapsi isänmaan palvelukses”. Suojeluskuntaperheen sotakirjeet. Seija-Leena Nevala-Nurmi, Ilkka Taskinen & Marko Tikka (toim.), *Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia. 12, Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tampere: Postimuseo: Tampereen Historiallinen Seura, 162–178.
- Niinistö, Jussi (2001). Simojoki, Elias. *Kansallisbiografia*.
<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3923> (luettu 28.4.2020).
- Nygård, Toivo (1978). *Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa*. Väitöskirja. Helsinki: Otava.
- Näre, Sari (2014). ”Taistelulentäjä Suomen nuorison sielu”. Suur-Suomi-hengen nostatusta, hengellä pelaamista ja vastarintaa. Jenni Kirves & Sari Näre (toim.), *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Helsinki: Johnny Kniga, 189–257.
- Poteri, Juha (2009). *Sankarihautaus vapaussodassa. Valkoisten kaatuneiden hautaaminen Suomessa vuonna 1918*. Väitöskirja. Helsinki: PK-Koulutuskeskus.
- Raittila, Pekka (1977). Herätysliikkeet 1900-luvulla. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja, 138–149.
- Raittila, Pekka (1991). Uskonnollisen lehdistön valtakausi. Pekka Raittila & Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 9. Aikakauslehdistön historia. Erikoisaikakauslehdet*. Kuopio: Kustannuskiila, 13–52.
- Révész, Rita (2004). *Suomalaisten ja unkarilaisten luterilaisten suhteet vuosina 1939-1956*. Yleisen kirkkohistorian pro gradu –tutkielma. Hc.
- Richly, Gábor (1996). Unkari ja Suomen talvisota. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja: Sotahistoriallisen Seuran Ja Sotatieteen Laitoksen Julkaisuja*. Helsinki: Sotahistoriallinen seura: Sotatieteen laitos, 134–196.
- Richly, Gábor (2014). Heimolaiset aseveljinä. Niina Ala-Fossi, Gabor Richly & Ference Vilisics (toim.), *Unkarilaiset vapaaehtoiset talvisodan Suomessa. Hungarian volunteers in Finland during the Winter War*. Helsinki: Unkarin suurlähetystö / Embassy of Hungary, 8–33.
- Salomäki, Hanna (2010). *Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 113. Väitöskirja. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

- Santakari, Esa (2003). *Evankelisen liikkeen synty. F.G. Hedbergin suhde Paavo Ruotsalaiseen ja eräisiin muihin pietistijohtajiin vuosina 1843–1844*. Helsinki: Sley-kirjat.
- Sedergren, Jari (1999). Lehdistöensuuri talvisodassa. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 270–276.
- Seppinen, Ilkka (1999). Suomi kovassa maailmassa. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan jättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 829–839.
- Seppo, Juha (1988). Kirkollinen ja kansantajuinen. Wilhelmi Malmivaaran kausi. Markku Heikkilä (toim.), *Hengellinen kuukauslehti 1888–1988. Juhlakirja*. Lapua: Herättäjä-Yhdistys, 17–29.
- Sihvola, Emma (2014). ”Jumala antaa äänensä kuulua”. *Jatkosota Hengellisessä kuukauslehdessä ja Sanansaattajassa*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Hc.
- Siironen, Miika (2017). *Mustan lipun alla. Elias Simojoen elämä ja utopia*. Jyväskylä: Atena.
- Soikkanen, Timo (1984). *Kansallinen eheytyminen. Myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa 1933–1939*. Väitöskirja. Porvoo: Werner Söderström.
- Suni, Hannu (2005). *Sekularisaation puristuksessa. Koulut kristillisen arvoatkuvuuden kantajina Lounais-Hämeessä 1860-1960*. Väitöskirja. Helsinki: SKS.
- Taipale, Pentti (1980). *Salatun voiman mies. Matti Pesosen elämä ja toiminta*. Lapua: Herättäjä-Yhdistys.
- Taipale, Pentti (1988). Runsaan kasvun vuodet. Matti Pesosen kausi 1908–1953. Markku Heikkilä (toim.), *Hengellinen kuukauslehti 1888–1988. Juhlakirja*. Lapua: Herättäjä-Yhdistys, 31–57.
- Takalo, Tenho (1986). Unkari Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla. Heimotyötä, kulttuurisuhteita vai ”revisiopolitiikkaa”? Kyösti Kiuasmaa (toim.), *Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttäessä 60 vuotta 22.1.1986*. Tampere: Tampereen yliopisto, 182–203.
- Tala, Henrik (2015). Ranskalaiset ratkaisijat. Henrik Meinander (toim.), *Historian kosto. Suomen talvisota kehyksissään*. Helsinki: Siltala, 199–218.
- Talonen, Jouko (1982). Maalaisliiton uskontopoliittinen linja vuosina 1906–1944. *Faravid. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja V*. Oulu: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, 179–214.
- Taskinen, Ilari (2015). Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. Seija-Leena Nevala-Nurmi, Ilkka Taskinen & Marko Tikka (toim.), *Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia. 12, Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tampere: Postimuseo: Tampereen Historiallinen Seura, 12–29.

- Tepora, Tuomas (2011). *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917-1945*. Helsinki: WSOY.
- Tepora, Tuomas (2015a). *Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota*. Helsinki: WSOY.
- Tepora, Tuomas (2015b). Kuinka talvisodan henki hajosi – vai hajosiko? Henrik Meinander (toim.), *Historian kosto. Suomen talvisota kehyksissään*. Helsinki: Siltala, 301–316.
- Teräväinen, Erkki (2008). Huomioita lehdistöstä historian tutkimuksen kohteena. *Artikkeleja historiasta ja lehdistöstä 1*. <https://www.ango.fi/userData/ango/artikkelit/lehdisto1pdf.pdf> (luettu 2.2.2020).
- Turtola, Martti (1999a). Kansainvälinen kehitys Euroopassa ja Suomessa 1930-luvulla. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 13–46.
- Turtola, Martti (1999b). Katkera rauha ja Suomen ulkopoliittinen asema sodan jälkeen. Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki; Juva: WSOY, 843–863.
- Vares, Mari (2010). Suomen ja Unkarin suhteet maailmansotien välisenä aikana. Jaakko Sievers (toim.), *Veljeskansan keskuudessa. Suomen Unkarin-edustustoiminnan historiikki*. Budapest: Suomen suurlähetystö, 19–35.
- Vasara, Erkki (1997). *Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*. Väitöskirja. Helsinki: SHS.
- Vehviläinen, Olli (2004). Maailmansotien aika. Juhani Huotari & Olli Vehviläinen (toim.), *Unkari. Maa, kansa, historia*. Helsinki: SKS, 188–236.
- Viljanen-Pihkala, Anna-Maija (2019). *Unkarin yhteiskunnallisen ja kirkkopoliittisen tilanteen vaikutus suomalais-unkarilaisiin luterilaisiin yhteyksiin 1956-1958*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 238. Väitöskirja. Helsinki: SKHS.
- Virkkunen, Sakari (1974). *Elias Simojoki. Legenda jo eläessään*. Porvoo: Werner Söderström.
- Vuori, Timo Tapani (2011). *Paimen vailla hiippakuntaa. Kenttäpiispan viran synty ja vaikutus sotilaspapiston asemaan Suomen puolustusvoimissa ja kirkossa vuosina 1939–1944*. Väitöskirja. Helsinki: Timo Vuori.
- Yrjölä, Jukka (2016). *Uskon silta Suomenlahden yli. Suomalaisten kirkolliset yhteydet Viroon vuosina 1918–1939*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

10 Henkilöhakemisto

Cajander, Aimo Kaarlo (1879–1943), Suomen pääministeri 1922–1924 ja 1937–1939; 12.

Engström, Julius Ivar (1863–1942), evankelinen pappi ja SLEY:n johtokunnan puheenjohtaja; 16, 24, 50–51, 60, 68.

Eidem, Erling (1880–1972), Ruotsin arkkipiispa 1931–1950; 40.

Hakala, Eeli Johannes (1886–1963), evankelinen pappi ja *Sanansaattajan* toimitussihteeri; 16–19, 24, 26–28, 32, 35–36, 40, 42–43, 52, 55–56, 60–61, 68.

Hedberg, Fredrik Gabriel (1811–1893), pappi ja evankelisen liikkeen perustaja; 7.

Hitler, Adolf (1889–1945), Saksan valtakunnankansleri ja -johtaja; 11.

Johansson, Gustaf (1844–1930), Kuopion piispa, myöhempi arkkipiispa; 5.

Kaila, Erkki (1867–1944), Suomen arkkipiispa 1935–1944; 38–39, 41.

Kallio, Kyösti (1873–1940), Suomen tasavallan presidentti 1937–1940; 12.

Kalliokoski, Vilhelmi (1894–1978), evankelinen Maalaisliiton kansanedustaja ja myöhempi puheenjohtaja; 33.

Kapi, Bèla (1879–1957), unkarilainen pappi, Dunántúlin hiippakunnan piispa 1916–1948; 39.

Kuoppala, Juho Kustaa (1873–1946), herännäisvaikuttaja ja *Hengellisen kuukauslehden* taloudenhoitaja; 15, 34, 57.

Kytömäki, Niilo (1912–1940), herännäispappi; 64.

Kärki, Frans (1884–1965), evankelinen pappi ja Maalaisliiton kansanedustaja; 50.

Luther, Martin (1483–1546), saksalainen teologi ja reformaation käynnistäjä; 19, 21, 24, 67–68.

Malmberg, Nils Gustaf (1807–1858), pappi, herännäisjohtaja ja saarnaaja; 5.

Malmivaara, Arvi (1885–1970), herännäispappi, kansanedustaja ja *Hengellisen kuukauslehden* toimittaja; 6.

Malmivaara, Väinö (1879–1958), herännäispappi, Herättäjä-Yhdistyksen päätoimikunnan puheenjohtaja ja *Hengellisen kuukauslehden* toimittaja; 6, 20.

Malmivaara, Wilhelmi (1854–1922), herännäispappi, kansanedustaja sekä *Hengellisen kuukauslehden* perustaja ja vastaava toimittaja; 5–6.

Mannerheim, Carl Gustaf Emil (1867–1951), Suomen marsalkka, tasavallan presidentti 1944–1946; 1, 12, 29, 32.

Markkola, Jaakko Oskari (1884–1952), herännäispappi; 15–16.

Oravala, Aukusti (1869–1951), herännäispappi, kirjailija ja *Hengellisen kuukauslehden* toimittaja; 7, 14–15, 19–21.

Paasikivi, Juho Kusti (1870–1956), Suomen pääneuvottelija Moskovan neuvotteluissa, myöhemmin Suomen tasavallan presidentti; 24.

Pakkala, Ernst Werner (1878–1945), herännäispappi ja *Hengellisen kuukauslehden* toimittaja; 7, 32, 49, 52.

Perko, Otto (1904–1986), evankelinen pappi; 50, 60.

Pesonen, Matti (1868–1957), kouluneuvos, kansanedustaja ja *Hengellisen kuukauslehden* vastaava toimittaja; 6–7, 14–15, 17, 21, 27, 30, 36, 38, 44–45, 49, 57, 60, 62, 67–68.

Rundblom, Oscar (1898–1976), ruotsalainen tuomiorovasti; 40.

Ruotsalainen, Paavo (1777–1852), savolainen talonpoika ja herännäisjohtaja; 4–5, 7, 24.

Sándor, Raffay (1866–1947), unkarilainen pappi, Bányan hiippakunnan piispa 1918–1945; 39.

Simojoki, Elias (1899–1940), herännäispappi, AKS:n perustajajäsen ja kansanedustaja; 10, 63–64.

Simojoki, Martti (1908–1999), herännäispappi, myöhempi piispa ja arkkipiispa; 48–49.

Soveri, Albert Johan (1873–1961), herännäispappi ja *Hengellisen kuukauslehden* toimittaja; 7, 15, 22–23, 43–44.

Tamminen, Kauko Veikko (1882–1946), evankelinen pappi, SLEY:n toiminnanjohtaja ja *Sanansaattajan* vastaava toimittaja; 26, 29, 36, 40–41, 47–48, 50–52, 68.

Väre, Kalle (1889–1974), evankelinen kirjailija; 27, 51–52, 61.